

Organ Donation and Brain Death, a Halachik Debate

Show# 148 | December 9th 2017

Too see the **נשמת אברהם** on the topic and mentioned partially on the show [click here](#)

שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ב סימן קמו

בענין סימני מיתה כ"ד מנ"א תש"ל. מע"כ ידידי הרב הגאון מהר"ר חיים דובער גולעווסקי שליט"א.

מה שאומרים הרופאים שסימני חיות ומיתה הוא בהמוח שאם לפי השערותיהם אין המוח פועל פעולתו הוא כבר נחשב למת אף שעדיין הוא נושם וכתר"ה האריך לסתור זה, ודמיון כתר"ה למה שאר"ה בחולין דף מ"ה מוח זה דחוט השדרה אינו מעלה ואינו מוריד, לא מובן לי בתרתי דהתם איירי במוח דחוט השדרה והרופאים על המוח שבראש, ואולי לענין זה גרע מוח שבראש, ועוד דהתם איירי רק לענין נפסק אבל המוח קיים ובריא, דאם המוח נתמרך ונתמסמס טרפה כמפורש התם, וכן במוח הראש טרפה בנשפך כמים או כדוגם, ואף שהטרפות הוא מצד דסופו לנקב את הקרום, עכ"פ איכא טרפות במוח בין במוח הראש בין במוח שבחוט השדרה, ולכן אפשר שזה עושה שלא יפעל פעולתו בגוף שהוא כמיתה להרופאים. אבל האמת ודאי שלא זה שפסק המוח לפעול הוא מיתה דכל זמן שהוא נושם הוא חי, רק זה שפסק המוח לפעול פעולתו הוא דבר שיביא למיתה שיפסוק לנשום, ואפשר כיון שעדיין הוא חי שאיכא מיני סמים בעולם מהידועים לאינשי או שעדיין אינם ידועים שיעשו שהמוח יחזור לפעול פעולתו, וכן שייך להתפלל להשי"ת שירפאנו שהוא רק בחשיבות חולה ומסוכן שרשאים להתפלל ולא שהוא בחשיבות מת שאסור להתפלל מפני שהוא תפלת שוא. שלכן פשוט שההורגו הוא רוצח וחייב מיתה אם ליכא חסרון המטריף בהמוח, דהא לא הוזכר בגמ' ובפוסקים שיהיה סימן חיות במוח, ולא שייך לומר נשתנו הטבעים בזה, דגם בימי חז"ל היה המוח פועל הפעולות כמו בזמננו וכל חיות האדם היה בא ממנו ומ"מ לא היה נחשב מת בפסיקת פעולת המוח, וכמו כן הוא ברור שגם בזמננו הוא כן.

ומה שכתר"ה דן להקל באם הרופאים רואים תגובות בעלעקטריק ראדיאגרם לומר שאינו כלום ונחשב מת אם אך הפסיק לנשום, ודימה זה למה שמותרין לאכול כל דברים שנתחמצו אף שידוע שמתחמצים ע"י תולעים שרואים אותם במיקראסקאפ, מפני שהתורה לא אסרה אלא תולעים ושקצים ורמשים שנראו לעינים כדשמע מפי זקנו הגאון ר' שמחה זעליג זצ"ל אשר כן אמר הגאון ר' חיים הלוי מבריסק זצ"ל, ובעצם לא היה צריך להביא מדברים שנתחמצו דהא כל האויר מלא משקצים ורמשים כאלו, ובכל נשימה ונשימה בולע האדם כמה אלפים ואולי מיליונים מהם ובהכרח שאינם בכלל השקצים ורמשים שנאסרו בתורה, וכן דימה למה שזקנו

הגרש"ז ז"ל אמר שאין להתחשב במראות דמים עם מיקראסקאפ, וכן לא ברבוע של תפילין ופגימת סכין לשחיטה וכדומה, שג"כ הוא דין ברור ופשוט שלא שייך להסתפק כלל, ואף אנחנו קטני קטנים ידענו זה לדבר פשוט שא"צ לפנים. כי לא הוזכר זה בגמ' וכל הדורות הכשרים הגאונים והצדיקים והחסידים לא השתמשו במיקראסקאפ, וברור שהם קיימו כל דיני התורה ולא נכשלו בשום דבר אף באונס, אבל לדמות לזה חשיבות מיתה לומר דהאדם לומר שאף שרואים הרופאים ע"י עלעקטריק ראדיאגראם שאיכא תגובות לב נחשב מת, נראה לע"ד שאינו כן. דהחת"ס בתשובה הובא בפ"ת יו"ד סימן שנ"ז סק"א כתב דהא דאיתא במסכת שמחות פ"ח ה"א פוקדין על המתים עד ג' ימים ומעשה שפקדו אחד וחי כ"ה שנים, הוא שאיכא מציאות רחוק מאד דלכן אין בזה משום דרכי האמורי, אבל הוא רחוק אפילו ממיעוטא דמיעוטא דלכן אין לחוש לזה ומותר לקוברו תיכף כשפסקה נשימתו דאף שהוא ענין פק"נ אין לנו לחוש לדבר רחוק כזה. וא"כ במי שרואין העלעקטריק ראדיאגראם שיש לו איזה חיות הרי על אופן זה ליכא שוב אפילו רוב לומר שהוא מת, ואולי גם מיעוט ליכא והוא החי ממש אף שאינו נושם, כאיש ההוא שנקבר בהכרך מחמת שפסקה נשימתו וחי אח"כ כ"ה שנה, מאחר דאיכא עכ"פ איזה מציאות, וזהו ג"כ היחידי דאיכא במציאות זה. ולכן יהיה אסור לקבוע לאיש כזה ואדרבה יהיו מחוייבים להשתדל ברפואות אם אפשר ומסתבר שגם בשבת.

(ואגב אכתוב אשר בענין מדידת רבוע של התפילין גם בלא זה לא שייך להצריך מיקראסקאפ, דהא הרבוע איתא /או"ח/ בסימן ל"ב סעיף ל"ט דהיינו שיהיה ריבוען מכוון ארכו כרחבו כדי שיהא להם אותו אלכסון שאמרו חז"ל כל אמתא בריבועא אמתא ותרי חומשיי באלכסונא, וזהו דבר שליכא במציאות דהא אין החשבון דאמתא ותרי חומשיי מכוון כדכתב המג"א ס"ק נ"ט מתוס' סוכה דף ח' ד"ה כל אמתא וכן הוא בתוס' עירובין דף נ"ז, ובהכרח שהכוונה שכשר גם ריבוע כזה ונמצא שכשר גם לכתחלה תפילין שהן מרובעין ממש שאין האלכסון מכוון עד הריבוע שאינו מכוון שהוא באלכסון המכוון בתרי חומשיי יותר, (ודברי הט"ז /או"ח סי' ל"ב/ ס"ק ל"ג לכאורה תמוהין שכתב פי' בריבוע גמור שארכו כרחבו ממש שיערו חכמים כל השיעור שיש לו יש לו באלכסון ב' חומשין נוסף, דהוא דלא כהאמת ואישתמיטתיה מיניה דברי התוס', ואולי כוונתו רק כדכתב הפמ"ג במשבצות דהוא למעט כל שארכו יותר על רחבו אף שיש בו לפי חשבון האורך והרוחב כמו שהיה החשבון בריבוע ממש), וא"כ כשיעשה ריבוע ע"י מיקראסקאפ הרי לא יהיה האלכסון תרי חומשיי יותר בדיוק אלא טפי פורתא, ואף שג"כ כשר אבל ליכא שום מעלה. וגם אף בלא זה נמי הא איתא בבכורות דף י"ז שהקשה הגמ' למ"ד א"א לצמצם אף במעשה דבנ"א ממדת הכלים ומדת המזבח, ותורץ שאני התם דרחמנא אמר עביד ובכל היכי דמצית למעבד ניחא לו, ופרש"י ולעולם לא צמצמו יפה, ובא"א לצמצם הרי אפשר שהוא מעט יותר ואפשר שהוא מעט פחות ואפשר גם שהוא מצומצם, ובהכרח שכולן הכשיר רחמנא לכתחלה, וכן ודאי הוא גם בריבוע דתפילין שג"כ הא א"א לצמצם ואיך שנראה לעין הוא הריבוע הכשר לכתחלה אף שכלפי שמיא אינו מצומצם. ופלא על מש"כ כתר"ה שהגרי"ז הלוי זצ"ל היה סבור שיש מעלה כשימדדו ריבוע דתפילין במיקראסקאפ).

והנה לא מובן לי מה שכתר"ה כתב שהמעין היטב בדברי המחבר, יראה שמפרש דהרמב"ם אינו פוסק שהחוטם והנשימה עיקר חיות האדם רק שמחמיר בפק"נ שצריכים לבדוק עד החוטם, וכוונת כתר"ה ודאי אינו

על לשון המחבר בש"ע אלא על לשון המחבר בכ"מ פ"ב משבת הי"ט ובב"י /או"ח/ סי' שכ"ט כתב משום דספק נפשות להקל, והא אמ אין הרמב"ם סובר שהעיקר הוא בחוטם איך פוסק דלעולם הוא רק בחוטם כדאר"פ דמלמעלה למטה לכו"ע שוב א"צ לבדוק, ואף שלא הזכיר הרמב"ם בפירוש הוא משום דלפי מה שסתם בדקו עד חוטמו ולא מצא בו נשמה מניחין אותו שם שכבר מת, הוא כהזכיר שבין לקולא בין לחומרא הוא עד חוטמו, והמחבר בש"ע /או"ח/ סימן שכ"ט סעיף ד' הזכיר בפירוש ל"ש פגעו בראשו תחלה ל"ש פגעו ברגליו תחלה. ומש"כ הכ"מ משום דספק נפשות להקל הוא טעם לפי גירסתו כהרי"ף שת"ק אמר עד טיבורו והי"א עד חוטמו דלא כהמ"מ דגרס כגירסא שלנו דת"ק אמר עד חוטמו. הוקשה לו מ"ט פסק כהי"א דיותר היה ראוי לפסוק כת"ק, ונתן טעם משום דספק נפשות להקל, ובמחלוקתם ליכא קולא לת"ק דהא אר"פ דלכו"ע כיון דבדק לו עד חוטמו שוב א"צ, ות"ק פליג רק שמחמיר דאם בדקו עד טיבורו אסור לבדוק יותר, משום דגם בטיבורו אפשר להכיר שמת ודאי, ולכן כיון שספק נפשות להקל הוא לגמרי כהי"א. וליכא קושיא כלל ממה שפסק הרמב"ם בעגלה ערופה שמוודין מחוטמו כר"ע בפ"ט מרוצח הי"ט ופי' בפירושו למתני' בסוטה מקום שאיפת הרוח הוא הצורך הגדול בחיות לפי שנאמר כל אשר נשמת רוח חיים באפיו, שכן ודאי סובר גם בבדיקה דנפלה מפולת בשבת שהוא ודאי מת כשבדקו עד חוטמו ולא מצאו בו נשמה, ובין בחבורו ובין בפירושו הזכיר רק החומרא שא"צ לבדוק יותר דודאי הוא מת והקולא פשיטא ממילא.

אבל ברור ופשוט שאין החוטם האבר שהוא נותן החיות בהאדם, וגם אינו מאברים שהנשמה תלויה בו כלל, אלא דהמוח והלב הם אלו הנותנים חיות להאדם וגם שיהיה לו שייך לנשום ע"י פוטמו /חוטמו/, ורק הוא האבר שדרך שם נעשה מעשה הנשימה שבאין ע"י המוח והלב, ואית לנו הסימן חיות רק ע"י החוטם אף שלא הוא הנותן ענין הנשימה, משום שאין אנו מכירים היטב בלב ובטבור וכ"ש שאין מכירין במוח, וכוונת הקרא דנשמת רוח חיים באפיו לא על עצם רוח החיים שזה ודאי ליכא בחוטם, אלא הרוח חיים שאנו רואין איכא באפיו אף שלא נראה באברים הגדולים אברי התנועה, וגם אחר שלא ניכר גם בדפיקת הלב ולא ניכר בטבור, שלכן נמצא שלענין פקוח הגל בשבת תלוי רק בחוטם. וליכא שום סתירה מהזהר שמביא החכ"צ שהלב הוא נותן החיות והכח לכל האברים ומהרמב"ם בספר מורה נבוכים. ולא מובן כלל מה שהפנים מאירות הקשה על הרמב"ם שסותר דבריו, וכי היה סבור שהחוטם הוא אבר שנותן הכח והחיות הא אינו אף אבר שהנשמה תלויה בו כלל. ואין צורך להסבר החכ"צ שפעמים א"א לשמוע דפיקת הלב מפני שהלב תחת החזה ומרוב חולשה א"א להכיר אם עודנו בחיים, וכוונתו מפני שהדפיקה היא נמוכה ביותר, דאף אם נימא שנפסק הדפיקה ממש עדיין הוא נותן כח חיות מעט להגוף דלכן הוא נושם בחוטמו עדיין. ומש"כ הרמב"ם דאם ינוח הלב כהרף עין ימות ויבטלו כל תנועותיו, אין כוונת הרמב"ם על הפסק דפיקה אלא על הפסק עבודתו ליתן חיות להאברים, שהדפיקה הוא רק סימן לעבודת הלב ואירע שעובד הלב עבודתו ולא ניכר סימן זה דדפיקה כשהלב הוא בחולשה, והפסק עבודתו לגמרי ניכר בפסיקת הנשימה מהחוטם.

ואולי מה שהוצרך החכ"צ לסברתו הוא מחמת שסובר דאם אך הלב לא הפסיק עבודתו היה ודאי נשמע הדפיקה, לכן כתב שכל זמן שנושם בחוטמו איכא ודאי דפיקה בלב אבל מאחר שעובד בחולשה הוי קול

הדפיקה נמוך מאד עד שלא נשמע כלל מאחר שהוא תחת החזה, ואף שאין הכרח לזה אפשר שהוא כן. וזהו כוונת החכ"צ והביא הא דרש"י לראיה לפירושו, שלא בחוטם תליא החיות אלא לענין ההיכר שאיכא יותר בחוטם מבלב. ולא מובן לי היכן ראה כתר"ה מה שמסיק, נמצא שלהחכ"צ ישנו סימן אחד של חיות וזה הלב ולפ"ז אדם שהלב פועם דינו כחי ואדם שהלב נפסק דינו כמת אולם בלי נשימה הלב אינו פועל והוא מת תיכף, דאין זה כוונת החכ"צ אלא כדכתבתי שהחיות לכל האברים נותן הלב כדהביא מזוהר ומרמב"ם במו"נ, וגם זה שאיכא ענין הנשימה ע"י החוטם הוא מהלב, וכשפוסק הלב מלעבוד לגמרי נפסק תנועת כל האברים וגם הנשימה מהחוטם נפסק, אבל כל זמן שעובד הלב אף בחולשה גדולה באופן ששאר אברים לא מתנועענים איכא עדיין חיות בנשימה דהחוטם שהוא אבר האחרון מלהפסיק, והוא סובר שכיון שעובד אף בחולשה איכא גם דפיקה אך חלושה מאד שלא נשמע לנו כדלעיל.

והנה לפ"מ שכתב החת"ס דבעצם איכא מציאות שאף אחר שלא נשם בחוטמו הוא חי כדחזינן מהא דשמחות, אך שהוא מיעוט רחוק טובא שאף לפק"נ אין חוששין, היה נראה לפרש מחלוקת דהתנאי דחד תנא סובר עד חוטמו וחד תנא סובר עד לבו ועד טיבורו, דלתרוייהו גם הבדיקה בלב כשרואין שאינו דופק כלל הוא נמי סימן גדול שאינו חי, שאף שאיכא מציאות רחוק טובא שאיכא מי שהוא חי לא היה לנו לחוש לזה אף לפק"נ, אבל כשיחיה בלי נשימה בחוטם הוא יותר רחוק כדאר"פ דבזה כו"ע מודו דשוב אינו צריך לבדוק, ופליגי בזה דהאומר עד לבו ועד טיבורו סובר דכיון דגם מציאות כזה דיהיה חי בלא דפיקה הוא דבר רחוק טובא אין לחלל שבת דהא אין לחוש למיעוט רחוק זה אף לפק"נ, והאומר עד חוטמו סובר דכיון שאפשר לנו לבדוק עד חוטמו שהוא יותר רחוק המציאות שיהיה חי מחוייבין אנו במה שאפשר לנו לברר יותר אף לחלל שבת, דחלול שבת לא נחשב כא"א לברר כיון שנדחה לענין פק"נ, דאין למילף ממה שהותר לנו לקוברו בסימן זה דליכא נשימה מטעם דהוא רחוק המציאות דהתם א"א לנו עתה לברר יותר, שגם כשאפשר לנו לברר לא נחוש שלכן אף בשבת יש לחוש ולבדוק.

ויהיה ניחא לפ"ז מה שהוצרך המ"מ לומר בטעם הרמב"ם דפסק עד חוטמו דהוא משום דת"ק אמר עד חוטמו שיש לפסוק כת"ק נגד י"א שפליג עליו, שמשמע שאם היתה הגירסא להיפוך כהגירסא דכתב הכ"מ לא היה לו טעם במה שפסק הרמב"ם עד חוטמו כהי"א נגד ת"ק, והא יש לפסוק בכל אופן עד חוטמו אף שהוא דעת הי"א משום דספק נפשות להקל. וזה נראה בכוונת הכ"מ דודאי היה ידוע להכ"מ שאיכא מי מרבתינו שגרסי כהמ"מ, דהא כן הוא גירסא דידן שודאי היה זה גירסת רש"י ותוס' שלכן ליכא קושיא על המ"מ ולא הי"ל להכ"מ לכתוב שאינו כן, אלא הי"ל להכ"מ לכתוב זהו לפי גירסתו אבל לפי נוסחא דידן בגמרא שהוא כהי"א טעמו משום דספק נפשות להקל, ולכן נראה דהואינו כן שכתב הכ"מ הוא שפליג על המ"מ שסובר דאין בזה הטעם דספק נפשות להקל, משום דהרי בזה הוא המחלוקת אם יש בזה דין ספק נפשות להקל, דהאומר עד לבו ועד טיבורו סובר דכיון דדבר רחוק הוא שאף לפק"נ אין לחוש דכן הא מוכרח לסבור גם האומר עד חוטמו דאל"כ היה אסור לקבור מתים עד שיתעכל הבשר, ולכן גם בהסימן דליכא דפיקה בלב וכן הסימן בטבור הוא דבר רחוק שיהיה חי ואין לחוש לזה לחלל שבת, והאומר עד חוטמו סובר דכיון דאפשר לברר זה מחללין גם שבת כדלעיל, ונמצא

שבשביל כלל זה דספק נפשות להקל אין להכריע הדין שיהיה עד חוטמו כיון שמ"ד עד לבו ועד טיבורו סובר שאין בכאן כלל זה, לכן הוא דוקא מחמת שהרמב"ם גורס דת"ק הוא האומר עד חוטמו פסק הרמב"ם עד חוטמו, ואם היתה גירסתו שת"ק אומר עד לבו ועד טיבורו היה פוסק לחומרא.

ועל זה פליג הכ"מ וכתב שאינו כן דלפי נוסחא דידן פסק כ"א ובהכרח שטעמו שהכריע הרמב"ם לפסוק עד חוטמו הוא משום דספק נפשות להקל. ויש לפרש אליבא דהכ"מ בתרי אנפי, (א) דמצד זה מפרש דל"א דפליגי על הת"ק ומצריך עד חוטמו הוא משום דסברי דמה שלא נשמע דפיקת הלב ולא ניכר סימן חיות בהטבור אינו סימן כל כך דהוא במדרגת מיעוט כזה שחוששין לפק"נ ומחללין ע"ז שבת, ורק כשליכא נשימה בחוטמו הוא דבר רחוק מאד שאין לחוש אפילו לפק"נ, שלכן הוא ודאי בהכלל דספק נפשות להקל ככל המחלוקות והספקות שדנין אם הוא פק"נ שהספק הוא להקל. (ב) דגם להכ"מ אף מה שלא נשמע דפיקת הלב ולא נראה הסימן בטבור הוא סימן גדול שמי שחי הוא דבר רחוק מאד שאינו במדרגת מיעוט שיש לחוש בפק"נ, אך מ"מ סברי ה"א דכיון שאפשר לברר יותר מחללין גם שבת כדלעיל שחלול שבת לא מחשיב כלא אפשר לברר יותר מאחר שנדחית לפק"נ, ומ"מ סובר הרמב"ם דגם במחלוקת זו הוא בכלל ספק נפשות להקל להכריע לפסוק עד חוטמו לקולא.

וטעמו נראה דכיון דמסיק רבא דעיקר הלמוד דפק"נ דוחה שבת הוא מקרא דדריש ר"י אמר שמואל וחי בהם ולא שימות בהם, הוא כמפרש הקרא דשבת אין לה לגרום מיתה יותר מימות החול דאדרבה השבת היא המביאה חיות, ולכן כיון שבימות החול יש לנו לעשות כל מה שאפשר לנו לברר יש לנו לעשות גם בשבת, ות"ק סובר כאחד משאר הטעמים שבגמ' יומא דף פ"ה שאמרו תנאי וסברי שיש למילף אף לספק פק"נ, דלא כדחיית רבא דכולהו אשכחן ודאי ספק מנלן, וקרא דר' יונתן בן יוסף היא מסורה בידכם אין פירכא דרבא גדולה כל כך, דהא פירוש הקרא שדרשינן היא מסורה בידכם הוא לעשות כטוב לחיינו, ובודאי גם בשביל ספק טוב לחיינו לחלל את השבת. ונראה דמטעם זה כתב רש"י בדיוק בהפירכא דרבא על דרשת ר' יונתן בן יוסף הא דמסיק ולא אתם מסורין בידה, דע"ז שייך למיפרק דאולי אין מסורין בידה למות ודאי, אבל על תחלת דברי ר' יונתן בן יוסף היא מסורה בידכם ליכא למיפרך. וכוונת רבא בפירכתו גם על הא דר' יונתן בן יוסף הוא דעכ"פ היא גרועה מדרשת וחי בהם, משום שאפשר דמה שמסיק ר' יונתן בן יוסף ולא אתם מסורין בידה הוא עיקר המשמעות. ולכן ת"ק סובר דהיא מסורה בידכם הוא עיקר המשמעות, ושייך זה גם לדרוש לדחות שבת בשביל ספק וגם בשביל מיעוט קטן שיש לנו לחוש ולא לדבר רחוק שאין לנו לחוש אף לפק"נ, אבל מ"מ הא דכשאפשר לברר יש לנו לברר אף מציאות רחוק שאין לחוש אף לפק"נ כשא"א לברר, אין לדרוש מזה שהיא מסורה בידנו לחלל שבת מאחר שבעצם גם אנו אין לחוש לזה. ולכן מאחר שמסיק רבא כר"י אמר שמואל שהוא מקרא דוחי בהם וכן כתב הרמב"ם שם בה"ג, יש לפסוק כה"א דהוא עד חוטמו גם בשבת שאין השבת מחשיב ללא אפשר לברר מאחר שבמציאות אפשר לברר יותר וכן היו עושין בחול יש לעשות גם בשבת. ואולי בשביל זה כתב הרי"ף ביומא שם /דף פ"ה/ ומנא לן דפק"נ דחי שבת אר"י אמר שמואל וחי בהם כדי לפסוק מצד זה כה"א עד חוטמו שנקט סמוך לעיל מזה.

ולפירוש ראשון אליבא דהכ"מ אפשר אף בחול לא יצריך ת"ק לבדוק יותר מעד לבו ועד טיבורו, ולפירוש הב' לא יפלוג ת"ק בחול אלא בשבת, ומסתבר יותר לפרש בהכ"מ כפירוש הב'.

ולמה שכתבתי לא שייך המחלוקת דלענין פקוח הגל בשבת להא דפליגי ר"א ור"ע במדידת עיר הקרובה לענין ע"ע בסוטה דף מ"ה, דהא ודאי לכו"ע הרי עיקר חיותא שאנו רואין הוא בחוטמו, ועיקר חיותא ליתן החיות והכח בהאברים הוא הלב והמוח, ולא הטבור ששניהן אין בו. ומוכרחין לומר שלענין ע"ע = עגלה ערופה = לכו"ע אין דנין מי הם האברים הנותנים החיות והכח למדוד מהם, אלא הנידון הוא בשם חלל, דהוא לענין המת שנמצא הוא במה שניכר ונראה לאינשי שהוא מת דזהו בחוטמו כדמסיק ר"פ דכו"ע מודו, ולכן אף להאומר בפקוח הגל שבדקין עד הלב ועד הטבור משום דכבר סגי בזה שהבקיאים הכירו מהם שהוא מת להפסיק מלחלל שבת, יש לו להודות לענין ע"ע דיש למדוד ממקום שהוא סימן יותר גדול ושגם הוא ניכר יותר לאינשי דא"צ ע"ז בקיאים. וזה טעם ר"ע ואפשר שמודה לו אף המ"ד לגבי פקוח הגל בשבת עד לבו ועד טיבורו.

אבל אפשר שנקרא חלל על שם אלו שגרמו שיהרג שהוא כדתנן במתני' שם על מה שאומרים זקני ב"ד ידינו לא שפכו את הדם הזה שהוא שלא בא לידינו ופטרנוהו בלא מזונות, שנמצא שהמזונות שהם בבטן שהוא באמצעות הגוף הם גרמו שיהרג ועל שם זה נקרא חלל, שהוא מקום הטבור, וזה סובר ר"א ולכן סובר שמודדין מטיבורו. ועיין בפירוש המשנה שם שכתב הרמב"ם בטעם ר"א עיקר החיות טיבורו לפי שהוא אמצעות הגוף הכולל כלי המזון שבהם נמשך המאכל, ופשוט שכוונתו הוא כדבארתי, דהא א"א לומר שהאכילה והשתיה שאפשר לחיות כמה ימים בלא אכילה ולהרמב"ם פ"ה משבועות ה"כ הוא עד שבעת ימים, ובלא נשימה א"א לחיות אפילו זמן מועט, שיחשיב ר"א אברי המזון לעיקר החיות יותר מהחוטם, אלא ודאי הוא כדכתבתי, וכוונת עיקר חיותא בטיבורו שאמר הגמ' לר"א הוא עיקר מה שחסר לאדם לחיותו והוא משתדל להשיגו והוא מוסר נפשו ע"ז הוא המזונות שהם באמצעות גופו הכולל כלי המזון שבשביל זה נהרג. אך הגמ' שרצה לומר שם לימא כי הני תנאי והיה סבור שהוא כאבא שאול שהולד נוצר מטיבורו, היה חושב שר"א אזיל בתר מה שנוצר שזהו עיקר חשיבות הגוף, ודחה דלענין חשיבות חלל תלוי בחיותא ממש, שא"כ יש למדוד מחוטמו, ובהכרח שטעמו דר"א אף שלא פי' כלום בגמ' הוא כדכתבתי ושכן משמע מפירוש הרמב"ם, והוא טעם מובן שלא הוצרך הגמ' לפרש אחר שדחה שלא נטעה מצד שבתרוייהו הוא מהטבור שהוא מטעם אחד אלא שהוא מטעם אחר המובן אליבא דר"א. ולא קשה כלום למה שכתבתי על החכ"צ שודאי הלב הוא עיקר נותן החיות, וכן ודאי המוח נמי הוא עיקר נותן החיות שבכלל זה הוא גם הנשימה דרך החוטם כדלעיל.

ולפ"מ שכתבתי מהא דהחת"ס שאיכא מציאות רחוק טובא שאפשר שיהיה חי בלא נשימה כלל אף איזה ימים כהא דאיתא במסכת שמחות, ואולי שמעינן זה מר"מ יבמות דף קכ"א דאמר מעשה באחד שנפל לבור הגדול ועלה לאחר ג' ימים, ופרש"י דסובר ר"מ אדם יכול לחיות ולשהות במים יום או יומים אף שבמים ליכא נשימה, שזה ודאי דבר תמוה נגד מעשים בכל יום שהנטבעים במים הם בזמן קצר בחלק קטן משעה, אבל הוא מציאות דבר הרחוק טובא שאפשר שיהיה חי בלא נשימה איזה ימים, וסובר ר"מ מחמת זה דיש להחמיר באיסור אשת

איש אף למציאות רחוק הזה שאין חוששין אף לפק"נ, ור' יוסי סובר שבשהיה קצת הזמן שהוא כידיעתנו בשיעור שתצא נפשם במים שא"א לנשום אין להחמיר גם לאיסור אשת איש מאחר דמציאות רחוק הוא שאין חוששין אף לפק"נ ולא חמיר איסור א"א מפק"נ. ואין לנו לדחוק ולפרש שפליגי במציאות. ואולי גם כוונת רש"י אינו דפליג ר"מ וסובר דאיכא מיעוט שחיין גם בלא נשימה או שבמים עדיף ור' יוסי סובר דליכא שום אדם שאפשר לו לחיות בלא נשימה לא ביבשה ולא במים, אלא שלכו"ע איכא מציאות רחוק טובא שאפשר לחיות בלא נשימה וגם כשהוא במים שאין לחוש לזה אף לפק"נ מדחייבה תורה לקבור תיכף כשרואין שאינו נושם בחוטמו, אבל ר"מ סובר דלאיסור א"א יש להחמיר ור' יוסי סובר דאין לחוש אף לאיסור א"א.

עכ"פ לדינא כיון שאיכא מציאות שיהיה חי אף בלא נשימה איזה ימים וכ"ש שאיכא מציאות לזמן קצר ואם באותו זמן שניטל ממנו הלב חי עדיין והספיקו להכניס לתוכו לב אחר שנמשך מזה חיותו איזה חדשים ודאי יש לו דיני אדם חי. וא"צ לטעם כתר"ה. אבל פשוט וברור שאסור לעשות כמו שהתחילו איזה רופאים דהוא רציחה ממש כדכתבתי ונתפרסם בעולם.

ומה שדן כתר"ה בקונטרס השני בענין נאמנות לרופאים יפה ביאר כתר"ה שיטות רבותינו בזה, ויש הרבה לעורר בזה אבל אין עתותי בידי. אבל מה שבהתחלת הקונטרס משמע שהוא נוגע גם לענין השתלת לב של אחר דהרי בזה הותחל הקונטרס אף שלא גמר דבריו בזה, וזה פשוט וברור שאף אם יש לב מוכן של אחד שנהרג ודאי ומת קודם שהוציאו הלב ממנו שליכא משום רציחה על זה שלקחו ממנו הלב אסור דאין נאמנים כלל על האומדנא שלהם בשני הדברים לא על אומדנא שלהם שבלב החולה שלו לא יחיה ולא שבלב שישתלו בו יחיה, דהרי ראינו שאינם בקיאים בזה שטעו בכל המעשים שנעשו, וגם שהם מטעין במזיד, דהא כל האנשים שהרופאים שתלו בהם לב של אחרים מתו בזמן קצר, ובלב החולה שהיה להם ברור שהיתה האפשרות לחיות זמן גדול יותר מהלב שהשתילו בו, ולכן כל הרופאים שעשו זה היו רוצחים גמורים, וברוב הפעמים אף כשהלב היה חלוש וחולה לא היה עדיין טרפה והיו חייבים גם מיתה אם היה בזמן שדנים דיני נפשות, ואין מה לפלפל בזה כלל. והנני ידידו דוש"ת באהבה. משה פיינשטיין.

שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ג סימן קלב

קביעת עת המוות בעה"י ה' אייר תשל"ו מע"כ חתני הנכבד והאהוב לנו כש"ת הרה"ג מוהר"ר משה דוד טענדלער שליט"א.

הנה בדבר ידיעת מיתת האדם מפורש בגמ' יומא דף פ"ה ע"א בנפל מפולת על האדם שמפקחין את הגל אפילו בשבת ובודקין עד חוטמו, ואיפסק כן ברמב"ם פ"ב משבת הי"ט ובש"ע או"ח סימן שכ"ט סעי' ד' שאם לא הרגישו שום חיות הוא בדין מת שהוא בבדיקת הנשימה, שאף אם הנשימה קלה מאד נמי הוא בדין חי שרואין זה ע"י נוצה וע"י חתיכת נייר דקה שמימין אצל החוטם אם לא מתנדנד הוא בחזקת מת, אבל צריך שיבדקו בזה איזה פעמים כדבארתי באגרות משה ח"ב דיו"ד סימן קע"ד ענף ב' בבאור דברי הרמב"ם בפ"ד אבל ה"ה

שכתב ישהא מעט שמא נתעלף שהוא זמן דאי אפשר לחיות בלא נשימה, והוא דוקא כשהסתכלו כל זמן זה בלא היסח הדעת אף לרגע קטן וראו שלא נשם כל העת, אבל כיון שאי אפשר לאינשי להסתכל אף משך זמן קצר בלא היסח הדעת שיש לחוש שמא נתחזק מעט ונשם איזה נשימות ונחלש עוד הפעם וחזר ונתחזק אי אפשר לידע אלא שיבדקו איזה פעמים ואם יראו שאינו נושם זהו סימן המיתה שיש לסמוך על זה ואין להרהר ועיין בחת"ס חלק י"ד סימן של"ח שביאר באורך.

זהו בסתם חולים שנקרב מצבם למיתה ולא הוצרכו למכונה שיעזרם לנשום, אבל איכא חולים גדולים שלא יכלו לנשום והניחו הרופאים בפיהם מכונה שנושם ע"י זה, שע"י המכונה הא שייך שינשום אף שהוא כבר מת דנשימה כזו הא לא מחשיבו כחי, הנה אם לא ניכר בו בענינים אחרים ענין חיות שנראה כלא מרגיש בכלום אף לא בדקירת מחט וכהא שקורין קאמא כל זמן שהמכונה עובדת עבודתה אסור ליטול מפיו דשמא הוא חי ויהרגוהו בזה, אבל כשפסקה מלעבוד שנחסר העקסינזען /החמצן/ שהיה שם לא יחזירו לפיו עוד הפעם עד עבור זמן קצר כרבע שעה, שאם אינו חי כבר יפסיק מלנשום וידעו שהוא מת, ואם יחיה היינו שיראו שהוא נושם גם בלא המכונה אך בקושי ובהפסקים יחזירו המכונה עוד הפעם לפיו מיד וכה יעשו הרבה פעמים עד שיוטב מצבו או שיראו שאינו נושם בעצמו כלל שהוא מת.

אבל זהו באינשי שנחלו בידי שמים באיזו מחלה שהיא אבל באלו שהוכו בתאונת דרכים (בעקסידענט ע"י הקארס) וע"י נפילה מחלונות וכדומה שאירע שע"י התכווצות העצבים באיזה מקומות הסמוכים להריאה ולכלי הנשימה אינם יכולין לנשום וכשיעבור איזה זמן שינשומו אף רק ע"י המכונה יתפשטו מקומות הנכווצים ויתחילו לנשום בעצמם שאלו אף שאין יכולין לנשום בעצמן וגם לא ניכרין בהם עניני חיות אחרים אפשר שאינם עדיין מתים, וכיון שאתה אומר שעתה איכא נסיון שרופאים גדולים יכולין לברר ע"י זריקת איזו לחלוחית בהגוף ע"י הגידים לידע שנפסק הקשר שיש להמוח עם כל הגוף שאם לא יבא זה להמוח הוא ברור שאין להמוח שוב שום שייכות להגוף **וגם שכבר נרקב המוח לגמרי והוי כהותז הראש בכח**, שא"כ יש לנו להחמיר באלו שאף שאינו מרגיש כבר בכלום אף לא ע"י דקירת מחט ואף שאינו נושם כלל בלא המכונה שלא יחליטו שהוא מת עד שיעשו בדיקה זו שאם יראו שיש קשר להמוח עם הגוף אף שאינו נושם יתנו המכונה בפיו אף זמן גדול, ורק כשיראו ע"י הבדיקה שאין קשר להמוח עם הגוף יחליטו ע"י זה שאינו נושם למת.

וגם הערת דבאלו שלקחו מיני סם וכגון הרבה כדורי שינה שעד שיצא הסם מהגוף אינם יכולין לנשום, שלכן יש להצריך שהמכונה תהיה בפיו זמן ארוך עד שיהיה ברור שכבר אין הסם בגוף שיכולין הרופאים לבדוק זה בטפת דם שיוציאו ממנו, ואז יוכלו שלא להחזיר את המכונה לפיו עוד הפעם ויראו שאם אינו נושם כלל הוא מת ואם נושם אף רק בקושי הוא חי ויחזירו המכונה לפיו עוד הפעם. הכו"ח חותנך אוהבך בלו"נ, משה פיינשטיין.

שו"ת אגרות משה חושן משפט חלק ב סימן עב

בענין השתלת הלב לחולה.

עש"ק ב' דר"ח אדר השני תשל"ח. מע"כ ידידי הנכבד והחשוב מאד כש"ת הרה"ג מוהר"ר קלמן כהנא שליט"א, שלום וברכה וכל הטוב לעולם.

הנה בדבר חולשת בריאותי ל"ע נתאחר כתיבתי איזה ימים, ולדינא השבתי בטעלעגראמא /במברק/ שאסור והוא רציחה בידיים לשתי נפשות כדכתבתי עוד בשנת תשכ"ח והיא גם נדפסה בספרי אג"מ ח"ב דיו"ד סימן קע"ד וכדכתבתי שם שאין להאריך בזה בפלפולים שלא ידמו לטועים שיש גם מקום להתיר. אבל באתי בזה כי בררנו הדבר וחתני הרה"ג מוהר"ר משה דוד טענדלער שליט"א ראה גם כל הזשורנאלן /כתבי עת/ שבעניני רפואה שליכא שום שינוי לטוב אפילו לפני זה ששתלו בו שלא נראה מי שחי איזו שנים ואף אלו החדשים שהוא חי הם חיים של יסורים ומכאובות וצריך לרופאים, ובמדינתנו ארצות הברית דאמערקא /דאמריקה/ אסרו זה לבד מדינה אחת הנקרא סטייט שהתירו לרופא אחד שחושבין אותו לגדול ביותר, והוא בלא טעם אך אוה"ע =אומות העולם= אין חוששין לרציחה, וכן הרבה מלוכות אסרו זה מטעם שהוא רציחה בלא תועלת, ולכן שקר אמרו הרופאים שהוטב המצב לענין החולה שנשתל בו, ואדרבה יש לענוש את הרופאים שעושין זה בחיוב רוצחים במזיד כי גם הם יודעין שלא הוטב כלל.

והנני ידידו עוז, משה פיינשטיין.

משנה יומא דף פג עמוד א

מי שנפלה עליו מפולת, ספק הוא שם ספק אינו שם, ספק חי ספק מת, ספק נכרי ספק ישראל - מפקחין עליו את הגל. מצאוהו חי - מפקחין, ואם מת - יניחוהו.

תלמוד בבלי מסכת יומא דף פה עמוד א

מי שנפל עליו מפולת וכו'. מאי קאמר? - לא מיבעיא קאמר: לא מיבעיא ספק הוא שם ספק אינו שם, דאי איתיה חי הוא - דמפקחין, אלא אפילו ספק חי ספק מת - מפקחין, ולא מיבעיא ספק חי ספק מת דישאל, אלא אפילו ספק נכרי ספק ישראל - מפקחין. מצאוהו חי מפקחין. מצאוהו חי פשיטא! - לא צריכא, דאפילו לחיי שעה. ואם מת יניחוהו. הא נמי פשיטא! - לא צריכא לרבי יהודה בן לקיש. דתניא: אין מצילין את המת מפני הדליקה, אמר רבי יהודה בן לקיש: שמעתי שמצילין את המת מפני הדליקה. ואפילו רבי יהודה בן לקיש לא קאמר אלא מתוך שאדם בהול על מתו, אי לא שרית ליה - אתי לכבויה. אבל הכא, אי לא שרית ליה - מאי אית ליה למעבד? תנו רבנן: עד היכן הוא בודק? עד חוטמו, ויש אומרים: עד לבו. בדק ומצא עליונים מתים - לא יאמר: כבר מתו התחתונים. מעשה היה, ומצאו עליונים מתים ותחתונים חיים. נימא הני תנאי כי הני תנאי, דתניא: מהיכן הולד נוצר - מראשו, שנאמר ממעי אמי אתה גוזי ואומר גזי נזרך והשליכי. אבא שאול אומר: מטיבורו, ומשלח שרשיו אילך ואילך. אפילו תימא אבא שאול, עד כאן לא קא אמר אבא שאול התם - אלא לענין יצירה, דכל מידי ממציעתיה מיתצר. אבל לענין פקוח נפש - אפילו אבא שאול מודי דעקר חיותא באפיה הוא, דכתיב כל אשר נשמת רוח חיים באפיו. אמר רב פפא: מחלוקת ממטה למעלה, אבל ממעלה למטה, כיון דבדק ליה עד חוטמו -

שוב אינו צריך, דכתיב כל אשר נשמת רוח חיים באפיו.

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שכט סעיף ד

אפילו מצאוהו מרוצץ שאינו יכול לחיות אלא לפי שעה מפקחין, ובודקים עד חוטמו, אם לא הרגישו בחוטמו חיות אז ודאי מת לא שנא פגעו בראשו תחלה לא שנא פגעו ברגליו תחלה.

שו"ת מנחת יצחק חלק ה סימן ז

בנדון השתלת הלב.

וז"ל השאלה: הוזמנתי מטעם משרד הבריאות הבריטי להשתתף בועידה /בשישי למרץ/ של אנשי רפואה משפט ודת לדון על הבעיות החוקיות והמוסריות הנובעות מן הטיפולים החדשים בשתילת אברים. על סמך הדיונים האלה רוצים להחליט אם לחדש החוקה בדבר, כגון להתיר שימוש באברים של כל מי שמת פתאום אפילו בלי רשותו או רשות מיוחדת מאת קרוביו (ובלבד שלא הניח התנגדותו בכתב), וכבר יש הצעות כאלה להפקיר גופות של כל המתים לטובת חולים שצריכים אברים חדשים מאידך גיסא, אין כל ספק שבקרוב נראה התפתחות רבה בטיפולים כאלה ועל ידם יפקחו נפשם של אלפי חולים המיודעים עכשו למיתה. וכיון שהתוצאות לחיי האדם ולזכויותיו שעלולות להשתלשל הן די רציניות בארץ זו ואולי לבסוף גם בארצות אחרות, והיות ושאלות בענינים אלה נשאלות כע"ע בכל יום ויום ורבים מאחב"י מצפים להדרכה ע"פ ההלכה, הנני רוצה להציע לפני הדר"ג החקירות האלה הרצ"ב בתקוה שיחונני בחות דעתו כדי להדריכני בדרך אמת וצדק. את הנלע"ד הקלושה כתבתי ואני מצפה לאור תורתו להאיר עיני ועיני התלויים בי, ובפרט בדיני נפשות שעתידים לדון בהן עלינו ועל גוייתנו. ורופא כל בשר הוא יסיר ממנו לב האבן ויתן לנו לב בשר, לב נבון וחכם, לחיות שלמים בגוף ושלמים בתורה.

תשובה: הנה רק כעת הי' לי האפשרות לבוא קצת בכתובים לבאר את השאלות שדן בזה כ"ת במכתבו מיום כ"ב שבט העבר אלי, ובקונטרסו הנספח לזה, כפי חו"ד העני'.

והנה בנוגע להשאלה בדרך כלל, שהזכיר מזה כ"ת, בדבר שרצונם לחדש חוקה, להתיר שימוש אברים של מת, בלי רשותו או רשות משפחתו, בודאי שיש למחות כנגד זה, בכל האפשרות, וכאשר הארכתי בזה בקונטרס מיוחד, ועל עכשיו באתי, מה שרצונם עוד בצעד מסוכן ביותר, היינו השתלת איברים שהנשמה תלו' בו, מחי הקרוב למות, עפ"י אומדן הרופאים, לחי אחר, ועוד אף שעוד לא יצא מדרך ניסיון, וכ"ת חקר בזה איזה חקירות, וחלק אותם לסעיפים, והנני להשיב על כל סעיף וסעיף.

(א) באות ב' וג' כתב בזה"ל: אולם למעשה השאלות הכרוכות בטיפולים אלה הן יותר מסובכות. א"א להשתמש באבר של מת. אלא אם יש עוד חיות בו, כלומר צריכים לשתול את האבר תוך כדי מיתתו של הנודב, מעובדא זו נובעות כמה שאלות ועיקרן תחילה: קודם כל ומעל לכל זקוקים אנו לקביעת רגע המיתה בדיוק דבר שעכשיו

מוטל בספק ואי - ידיעה, אפילו לפי חכמת הרפואה, כן למשל, אפשר כיום להחיות לכמה ימים גוף שניתז ראשו ע"י אמצעים מלאכותיים כמו מכונת לב וריאה. האם לגוף חי כזה דין של חי או של מת, ואם נדון זה למת, מה בינו למי שמצאוהו מרוצץ אינו יכול לחיות אלא לפי שעה שנחשב לחי כמ"ש באו"ח (סי' שכ"ט סעי' ד'), והנה לפי הגמ' (יומא פ"ה ע"ב) והמחבר (או"ח) שם, בודקים עד החוטם, כלומר ע"י נשימה וכו', וכבר הורה החת"ס (יו"ד סי' של"ח) שכל רוחות שבעולם לא יזיזונו ממקום תורתנו הקדושה וכו', החת"ס עמד בזה לחומרא וכו', ואילו בנד"ד החומרא נעשה קולא וכו', אמנם אחר העיון קשה לקבל קולא זו אפילו לדעת החת"ס, דהא ודאי אינו חולק על הרמ"א שפסק שאין חותכין בטנה של מעוברת שמתה להוציא את הולד אפילו בחול משום דאין בקיאיין במיתת האם בקרוב כ"כ שאפשר לולד לחיות (או"ח סי' ש"ל סעי' ה' בהגה) וכו' עכ"ל.

(ב) הנה מחמת שענין זה אין נפ"מ לדיננו כדלהלן, הנני בזה, רק להעיר על איזה פרטים, מש"כ, מה בין גוף שניתז ראשו, למצאוהו מרוצץ, בתשו' שבות יעקב (ח"א סי' י"ג) מבואר החילוק, בניתז ראשו, אין כאן גם חי' שעה, ובמצאוהו מרוצץ, יש חי' שעה, עיין שם ודו"ק. ומש"כ כת"ה, לעשות פלוגתא בין מה שהחת"ס החזיק במעוזו, דקביעת המיתה, ע"י הפסק הנשימה, ודברי הרמ"א, דאין בקיאיין במיתת האם בקרוב כ"כ שאפשר לולד לחיות, דמשמע שלא רצה לסמוך על הפסק הנשימה, לדון את האם למתה, הנה כי כן יוצא מדברי החת"ס שם בעצמו, דלחומרא צריכים להמתין זמן מועט, אחרי הפסק הנשימה, שכתב שם, ע"ד מה שכתב הרמב"ם (פ"ד מאבל ה"ה), והמעמץ עם יציאת הנפש, ה"ז שופך דמים, אלא ישהה מעט שמא נתעלף, והנה הי' לו להודיע לנו, אימת יציאת הנפש, ואיזה שיעור וגבול יש לו, אף על גב סמך עצמו עמ"ש (פ"ב מה' שבת) במפולת, שבודקים עד חוטמו, ושם ניכר יציאת הנפש, וע"ז כתב כאן, שאח"כ ישהה זמן מועט, שמא נתעלף, ואז מותר לעמץ עין, אף על פי שכתב וכו', מ"מ אחר ששהה מעט, שוב יצא מהחשש עילוף וכו' עכ"ל, הרי שכתב החת"ס עפ"י ד הרמב"ם, שמחשש עילוף, יש להמתין עוד זמן מועט, והנה גם באו"ה שמשם לקח הרמ"א דינו (בסי' ש"ל) הנ"ל, נזכר הטעם, דחיישינן שמא מעולפת היא, עי' שם (סי' נ"ט סעי' י"א), וכן המה דברי המג"א שם (בסי' ש"ל), שכתב דאין בקיאיין דשמא נתעלפה, ואם יחתכוהו תמות, וצריכין להמתין, ואדהכי והכי מיית הולד עכ"ל, ולפי הנ"ל, י"ל דצריכה להמתין זמן מועט, להוציא מחשש עילוף ובאותו הזמן, כבר מיית הולד.

(ג) אך צ"ע, דלפי"ז יוקשה מאד, על מה דאיתא בש"ס (ערכין ז'), דהיושבת על המשבר וכו', מביאין סכין וקורעין בטנה ומוציאים הולד, ממה דאיתא במתני' (שבת קנ"א ע"ב) ובמס' שמחות, המעמץ עם יציאת הנפש וכו', דמשם מקור לדברי הרמב"ם הנ"ל, דהרי כיון שצריך זמן מועט אחרי הפסק הנשימה, כבר מיית הולד, בשלמא לפי מה דאיתא באו"ח שם שאין אנו בקיאיין עתה, משמע דרק עתה אין אנו בקיאיין, ניחא, אבל לפי מש"כ החת"ס הפי' בהא דמעמץ, גם בזמן הש"ס ל"ה בקיאיין, וביותר תמוה על הרמב"ם דהעתיק שניהם להלכה, היושבת על המשבר (בפי"ב מהלכות שבת), והדין דהמעמץ, שם (בפ"ד מאבל), וכי דמה"ט ישהה מעט שמא נתעלף, וכן בש"ע העתיק תרווייהו להלכה (באו"ח סי' ש"ל וביו"ד סי' של"ט), והש"ך שם (יו"ד סי' של"ט) העתיק דברי הרמב"ם הנ"ל, ועל דברי תשו' הגאונים (סי' רמ"ח), שכל, באשה שישבה על המשבר ומתה, דלא קרעינן לכריסה לאפוקי את הולד, אלא משהינן לה וכו', תמה בתשו' שבות יעקב שם, דדברי הגאונים הנ"ל תמוהים

מאד, שהם כנגד סוגיית הש"ס (בערכין) להדיא, ואין כאן מחלוקת כלל, והוא מוסכם מכל הפוסקים להלכה פסוקה, והביא מכנסת הגדולה, שמתמיה ג"כ על תשו' הגאונים הנ"ל, ומה שתירץ, ניצול מן הדוב ופגע בו ארי, וכדי שלא להשוות דברי הגאונים לטועה נגד סוגיית הש"ס והלכה פסוקה, צ"ל דדעת הגאונים כדעת או"ה הנ"ל, וכמו שהחמיר הרמ"א עכת"ד, והיינו דרך משום אין אנו בקיאים עתה, ס"ל כן, ולא הרגישו ליישב מה דצ"ע כנ"ל.

והנה גם בנוגע לדברי הת' הגאונים לא נמלטנו מדוחק, דהרי באו"ה וכן ברמ"א דייקו, דאין המנהג עכשיו (עתה) וכו', ר"ל דאף דמדינא דהש"ס קורעין, מ"מ אין המנהג כן, ואלו בתשו' הגאונים כתבו בפשיטות, בתשובה על השאלה, מי קרעין, תשובה, לא קרעין לה וכו', דהמשמעות דמדינא דהש"ס כן היא, ולפי הנ"ל, אולי י"ל בישוב דברי הגאונים, בהקדם, דלכאורה צ"ע, מהיכן לקח הרמב"ם, דישהה מעט שמא נתעלף, דלא איתא כן בדברי הש"ס להדיא, והנראה בזה, דהנה דהא דכתב הרמב"ם שם, דישהה מעט שמא נתעלף, סובב על כל מה שאיתא ברמב"ם שם באותו הלכה, אשר מקורו בדברי (מס' שמחות פ"א), דאיתא שם, הגוסס הרי הוא כחי לכל דבר וכו' אין קושרין את לחייו וכו' עד שעה שימות, אין מזיזין וכו' עד שעה שימות, אין מעמצין וכו' עכ"ל, וצ"ב הלשון עד שעה שימות, ולא אמרו עד שימות, וכן ראיתי באמת בתשו' הריב"ש שהעתיק הלשון (המס' שמחות) רק עד שימות, וכן ראיתי עוד באיזה פוסקים שהעתיקו כן, אבל הרמב"ם נראה דס"ל, דעד שעה שימות, שאמרו, הוי דוקא, וכן דייק הרמב"ם שם כן בלשוננו, ור"ל, דלא סגי, עד שימות, רק עד שעה שימות, כלומר עוד שעה מועטת, שמא נתעלף, והכ"מ העתיק שם לשון הרמב"ם עד שימות, דס"ל דעד שעה שימות לאו דוקא, וע"כ גם בש"ע, לא העתיק להלכה את דברי הרמב"ם, דישהה מעט, אף שהביא את דברי הרמב"ם דישהה, בב"י שם עיין שם, (אבל הש"ך הביא שם דברי הרמב"ם הנ"ל להלכה כנ"ל), ובזה י"ל דס"ל להגאונים הנ"ל, כדברי הרמב"ם הנ"ל, וס"ל לפי"ז, דדברי שמואל (בערכין) שם, לא אזלא אליבא דכ"ע, וכי דהברייתא (במס' שמחות) לא ס"ל כן, ופסקו המה כדברי (המס' שמחות), ואל תתמה ע"ז, שיהי' פלוגתא, בין שמואל שהוא אמורא, ובין הברייתא, שכן מצינו (בשבת קל"ד ע"ב), בקטן המסורבל, דאמר שמואל כ"ז שמתקשה ונראה מהול, ובמתניתא תנא רשב"ג אומר ואינו נראה מהול, מאי בינייהו איכא בינייהו נראה ואינו נראה עיין שם, אבל בדברי הרמב"ם, א"א לומר כן, דהרי העתיק שניהם להלכה כנ"ל וצ"ע.

(ד) ושוב כתב כ"ת (באות ד') והיא העיקר הנוגע לדיננו, וז"ל, למעשה עכ"פ א"א לצמצם את הרגע של מיתת הנודב, עם הרגע שבו מוכן המקבל לשתילת האבר, אלא מה עושים, מקיימים את הנודב בחיים, כרגיל הוא מי שקרה לו אסון או תאונה פתאומית ע"י האמצעים מלאכותיים (שב"ה בדרך הטבע, הי' מת מקודם), ובנתיים מכינים את החולה (למשל פותחים את החזה, מסירים את לבו, מקשרים את עורקיו עם מכונת לב, וכו'), ורק כאשר החולה מוכן ומזומן, מפסיקים מאמצי התחי' בנודב ונוטלים את אבריו מיד. ונתפצלת השאלה לשתים: האם מותר, או חייב, הרופא להאריך את החיים של אדם נואש, בלי שום תקוה שיבריא, אלא ורק לשם קיום אברו לפיקוח חי' זולתו, ועוד, האם רשאי הרופא להפסיק טיפול התחי' לטובת החולה השני, האם נכון לנהל חי' אדם הכי נואש, עד שהרופא ברצותו מאריך וברצותו מקצר נפש אחת מפני נפש אחרת עכ"ד.

(ה) הנה תוכן השאלה בקיצור, אם מעשה הרופאים בזה, יש להקרא רפואה, או רצח, ולדעתי הדבר פשוט, די ש לזה דין רצח. דנחזי אנו, עד כמה אף לפי שיטתם, אין הדברים בהירים, כי מצד אחד אומרים, שאף אם נפסק דפיקות הדפק והנשימה, עדיין יש בו חיות, ומצד השני פוסקים על החי שאין סיכוי לחייו, ומותר לעקור את לבו. מצד אחד אנחנו שומעים התפארותם, שעושים פלאי פלאים להבריא אנשים למאות, אחרי שכבר התיאשו מהם, ופראפעסער / ופרופסור/ לב לנדוי יוכיח, שמת לפני איזה שבועות אחרי שנפצע הרבה לפני ששה שנים, בתאונת דרכים, וכבר נתיאשו ממנו, ונקבע עליו מת קליני, ורק לפי דברי עצמו, הודות לשלטון הסובייטי, שדרשו מהרופאים לעשות הכל להחזירו לחיים רגילים, הבריאו אותו, ומצד השני המה קובעים מועמדים למות בטוח, שיש לעשות עם איבריהם, איזה שימוש כל שהוא, ובטל ומבוטל כל הישגיהם להחזיר לחיים אנשים אחרי יאוש, האם אין זה מעשה רצח.

(ו) וכ"ז אף לפי שיטתם, אבל אנחנו לדידן א"צ לכל זה. כי אף אם המקרב מיתתו של חי' שעה, יש לו דין רציחה, ומה"ט אפילו מי שהוא גוסס ממש, אין קושרין את לחייו וכו' ואין פוקקין וכו' ואין שומטין את הכר מתחתיו מפני שמקרב את מיתתו, והמעמץ עם יציאת הנפש הרי זה שופך דמים, כמבואר (במס' שמחות ורמב"ם ושו"ע) כנ"ל, וברמ"א (יו"ד סי' של"ט) כתב, דאסור לגרום מיתה למת שימות מהרה וכו' עיין שם, הרי אף שהוא במצב רע כזה שקרא לו מת, ומ"מ אסור לגרום שימות מהרה.

(ז) והנה על חי' שעה אף מחללין את השבת, כמבואר (ביומא פ"ה ע"א) מצאוהו חי פשיטא, לא צריכא דאפילו לחי' שעה עיין שם, וכן הלכה פסוקה (ברמב"ם פ"ב מה' שבת הלכה י"ח), ובש"ע (או"ח סי' שכ"ט סעיף ד'), ובמשנה ברורה שם, ובדברינו במנחת יצחק חלק רביעי סי' קכ"ג אות כ', ועי' בתשו' בית יעקב (סי' נ"ט), ובתשו' שבות יעקב (ח"א סי' י"ג וח"ג סי' ע"ה), דהכל שוים בזה, אך פליגו לענין גוסס, בתרתי, בחול ובשבת, דאם מותר בחול, הותר גם בשבת, ואם אסור, אסור גם בחול, ורק אם הרופא אומר שלא יוכל לרפאותו רפואה גמורה, ורק משום חי' שעה, ס"ל להבית יעקב דאסור, אבל אם הרופא אומר שיוכל עדיין לרפאותו לגמרי, גם להבית יעקב, מחללין גם השבת, עי' בהגה מהכת"ס ע"ג הש"ע שם (סי' שכ"ט), וטעם הבית יעקב מפורש שם, וז"ל: וצריך לתרץ וכו' מ"ש מהא דנתבאר בגמרא ופוסקים (או"ח סי' של"ט) דאפילו מוחו מרוצץ וכו', וכי גרע גוסס דמיעוטא חי עכ"פ וכו', וע"כ צ"ל דמוחו מרוצץ מפורש טעמא משום דחוששין לחיי שעה כמ"ש בטור שם, אבל בגוסס איכא לפעמים ריעותא, אם עשו לו רפואה ע"י חי' שעה שמעכבים יציאת הנפש, שהרי מותר למנוע מן הגוסס דבר המעכב יציאת הנפש, ואף על גב שאסור לקרב מיתתו כמבואר (ביו"ד סי' של"ט), וא"כ אם יעשו לו רפואה, יבא ריעותא לעכב יציאת הנפש שלא ימות מהרה, דל"ד למוחו מרוצץ, משום די שחוש לחיי שעה, אבל גבי גוסס אינו נכון לעכב יציאת הנפש וכו' ואפילו בחול וכו' עכ"ל, והנה, אף דמהראי' שהביא (מיו"ד סי' של"ט), מוכח רק דמותר למנוע מהגוסס דבר המעכב יציאת הנפש, אבל לא איסור, מ"מ הא בהא תלוי, דאם לא ה' איסור, היו צריכים לעשות כן משום חי' שעה, וכ"כ בספר בית לחם יהוד' נדפס ע"ג הש"ע (וילנא) שם, בשם ס"ח, שאין צועקין בשעת יציאת נשמה, כדי שלא תחזור הנשמה, ותסבול יסורים קשים, וכתב שם בבלי", דאין משימין מלח על לשונו כדי שלא ימות עיין שם, וכ"ז בגוסס דוקא כנ"ל, אבל השבות יעקב שם (ח"א סי' י"ג),

חולק עליו, וכתב, דודאי לעכב יציאת הנפש, לעשות מי שאינו בקי ברפואה אסור לעשות, אבל מי שבקיא ברפואה למנוע ממנו הגסיסה לפי שעה, פשיטא דמותר לעשותו, וכדאי' (בפ"ק דע"ז י"ב ע"ב), האי מאן דבלע זיבורא מחי' לא חי', מיהו לישקיייהו רביעתא דחלא שמזג, אפשר דחי' פורתא, עד דמפקיד אבית' ע"כ, וכיון דמותר לעשותו, ודאי מחללין שבת, משום פק"נ = פקוח נפש = לחי' שעה, והוא ברור עכ"ד.

(ח) והנה ראיית השבו"י הנ"ל, לא הבנתי דהרי נדון (דמס' ע"ז) הנ"ל, דומה למרוצץ, דל"ה עוד בכלל גוסס, דגם הבית יעקב מודה בזה, דמחללין אפילו על חי' שעה, כדאיתא (במס' יומא) כנ"ל, דדוקא בגוסס שייך ענין של עיכוב יציאת הנפש כנ"ל, אבל למעשה פסקו בס' תוספת שבת (סי' שכ"ט סק"ד) והחת"ס (יו"ד סימן של"ח) שם כהשבו"י, וגם בס' א"ר הניח דברי הבי"ע בצ"ע, אמנם בפת"ש (יו"ד סי' של"ט סק"א), הביא מס' מצמיח ישועה, שכתב ליישב דעת זקינו הרב בית יעקב בזה עיין שם, מ"מ כיון שגם בביאור הלכה (סוס"י שכ"ט), ועוד שאר גדולי האחרונים פסקו כשבו"י, כן ההלכה.

(ט) אולם עדיין צ"ע, דהרי לא רק משום עיכוב יציאת הנפש יש לחוש, אלא גם לאידך גיסא, ע"י פעולתו יוכל לקרב מיתתו, דהרי גם נגיעה לבד, בגוסס, יש משום קירוב מיתה כנ"ל, ואף דתכלית עשייתו, להאריך לו חי' שעה, מ"מ כפי מה שכתב השבות יעקב בעצמו שם (ח"ג סי' ע"ה), בזה"ל: דודאי היכא דיש חשש שמקרב מיתתו, ולא עושה כן כדי לרפא אותו לגמרי, זה ודאי הוי כשופך דמים, וחיישינן לחי' שעה, כמבואר בש"ס ופוסקים כנ"ל, ברם אם אפשר שע"י רפואה זו שנותן לו יתרפא לגמרי מחליו, ודאי לא חיישינן לחי' שעה עכ"ל, הרי פשיטא לו, דאם יש חשש קירוב מיתה, ואין תקוה לרפאותו לגמרי, שוא"ת = שב ואל תעשה = עדיף, ואלו שם (בסי' י"ג), התיר אף לחלל שבת על הגוסס, אף רק למנוע הגסיסה לפי שעה, אף שיש חשש קירוב מיתה, וביותר יוקשה על שבות יעקב, דשם (בח"ג) ציין לתשובתו הנ"ל (בח"א), ולא ביאר דברי עצמו שלא יסתרו זא"ז, וצ"ע.

(י) עוד כפי הנראה מדברי השבו"י (בח"א) הנ"ל, שדייק למנוע ממנו הגסיסה לפי שעה, משמע הא רק לעכב יציאת נפשו, אבל לא ימנע ממנו הגסיסה, אף לפי שיטתו, אין לעשותו, וצ"ע בזה. (וע"ע בס' דרכי הוראה להגמר"צ חיות ז"ל (סי' א') ולהלן מזה).

(יא) ודאתאן מזה, במקרב אף חי' שעה, הוי בכלל שפיכת דמים ודאי, ולא הותר אף משום הצלת נפש אחרת, אף דיהי' בזה ודאי הצלה, וכ"ש רק ספק, וכ"פ הוי רק ספק ספיקא ע"ד הרחוק, ואין זה ענין למחלוקת הפוסקים, אם צריך אדם לסכן חייו וגופו, בשביל להציל חי' חברו, שהביא הסמ"ע (ח"מ סי' תכ"ו) בשם הג"מ, שהביא מירושלמי, דצריך להכניס עצמו אפי' בספק סכנה להציל חברו, וכל הב"י ונראה שהטעם הוא, מפני שהלה ודאי והוא ספק עכ"ל, והשמיטו המחבר והרמ"א, מאחר שהרי"ף והרמב"ם והרא"ש והטור לא הביאו בפסקיהן עיין שם, ובאו"ה (שער נ"ט אות ל"ח) כתב, וז"ל, ומיהו אם בודאי הי' ג"כ מסוכן עמו, אין לו לסכן גופו מאחר שהוא חוץ מן הסכנה, אף על פי שרואה במיתת חברו, כדדרשינן וחי אחיך עמך, ולא מצינו חילוק בין סכנה למיתה ודאית, עכ"ל, והביאו באלי' רבה (סי' שכ"ט אות ח'), וכתב ע"ז, וזה לכאורה סותר למש"כ הסמ"ע

(בס' תכ"ו), דצריך להכניס עצמו בספק סכנה, וסייעתה לש"ע שם עכ"ל. וכן כתב בפשיטות בתשו' הרדב"ז (ח"ג סי' תרכ"ה) עיין שם. וגם ראיתי בפוסקים שהביאו ראייה (מסנהדרין ע"ג), דלא כירושלמי הנ"ל.

(יב) והנה הירושלמי הנ"ל היא (בפ"ח דתרומות ה"ה), דאמר רשב"ל, עד דאנא קטיל אנא מתקטיל, וראיתי בספר כלי חמדה (פ' תצא אות ו - ה), דפי' דברי הירושלמי שם, דאמר ר"ל, כיון דאנא קטיל יכול להיות שאני מתקטיל, א"כ מוטב שאיזל ואשזיב לי' החילא, דיש לפרש חילא, הוא ממון, כמו חיל הזה, ואין סתירה בין הירושלמי לבבלי עיי"ש.

(יג) והנה כי כן ראיתי בב"ח שם (ח"מ סי' תכ"ו), דדייק מדברי הרמב"ם (פ"א מה' רוצח), שכתב, הרואה שחבירו טובע בנהר או שלסטין באין עליו ויכול להצילו וכו', דמשמע דדווקא בדאין ספק שיוכל להצילו, אבל אינו חייב להכניס עצמו בספק סכנה להצלת חבירו עיין שם. ומש"כ הב"ח בכוננת הטור שם, שכתב אחרי שהביא דברי הש"ס (בסנהדרין) שם, /דף ע"ג/ והרמב"ם כתב וכו' כנ"ל, הוא, משום דמלשון הברייתא משמע דחייב להצילו, אפילו אינו ברור לו שיוכל להצילו, לכך כ' והרמב"ם כתב וכו', כנראה שחולק על מש"כ תחילה עיין שם, פי' דבריו, דהטור רצה לשלול שלא תטעה בלשון הברייתא, אבל באמת גם הברייתא ס"ל כן, דבודאי הרמב"ם לא יחלוק על הברייתא, ומכ"ש לפי הנ"ל בשם הפוסקים דהוכיחו כן גם מדברי הש"ס שם, ועי' בפת"ש שם, ומה"ט י"ל דלא ניחא להב"י שם, אף לעשות פלוגתא רק להו"א בין הברייתא להרמב"ם, וכתב כוונה אחרת בדברי הטור, מה שהביא דברי הרמב"ם שם עיין שם, מ"מ זה ברור דמלשון ויכול להצילו שכתב הרמב"ם, מוכח דוקא ביכול להצילו בודאי, בלא שיכניס עצמו בספק סכנה, וממילא מוכח כן ג"כ מדברי המחבר שם בש"ע, שהעתיק לשון הרמב"ם כנ"ל עיין שם, וכן הוכיח בספר אור שמח (בפ"י מה' רוצח ה"ז) מדברי הרמב"ם שם, וכ"כ בס' בית הילל הובא בס' שירי ברכה (יו"ד סי' קנ"ד סק"ד) ובדרכ"ת שם (סק"נ ה').

(יד) והנה ראיתי בספר תורה תמימה (קדשים אות ק"י), שכתב דאפשר להביא קצת רא'י, דמחוייב להביא עצמו לספק סכנה, כדי להציל חבירו מודאי סכנה, ממה דאיתא (בברכות דף ל"ג ע"א), מעשה בערוד שהי' מזיק את הבריות, באו והודיעו לר' חנינא בן דוסא, אמר להו הראו לי את חורו, נתן עקבו על פי החור, יצא ונשכו ומת הערוד, והקשה המהרש"א שם, איך הכניס רחב"ד עצמו במקום סכנה, ונשאר בקושיא, וי"ל עפי"מ דאיתא (בפ"ג דתענית כ"ד ע"ב) ובכ"מ האגדות, על רחב"ד, שהי' מלומד בנסים, נמצא דלפני רחב"ד הי' העמידה על חורו של הערוד ספק סכנה, כיון שרגיל בנסים, ולפני האחרים הי' הערוד ודאי סכנה, וחייב להכניס עצמו בספק סכנה, להציל חבירו מודאי סכנה עכת"ד, ותימא על דבריו, דאם רחב"ד סמך על הנס, מחמת שהי' מלומד בזה, שוב י"ל דל"ה אף בכלל ספק סכנה אצלו, וכה"ג איתא באמת בעיון יעקב (ברכות) שם, ליישב את קושי' המהרש"א הנ"ל, דשאני רחב"ד שהי' מובטח בעצמו, שהצלה מצוי' על ידו וכו', וזכות הרבים תלוי בו, והציל מסכנה דרבים שאני וכו' עיין שם, וא"כ שוב אין רא'י משם כלל.

(טו) באופן דלהלכה למעשה, בודאי אין מחוייב לסכן נפשי' אפילו בספק, בשביל הצלת חבירו, והיכא דהוי קירוב מיתה, אפילו יהי' רק חי' שעה, לכ"ע אסור, דל"ש טעמיהם, דהלה ודאי, והוא ספק, דגם הוא הוי ודאי, וא"כ

בנד"ד הוי בכלל שפ"ד, =שפיכות דמים= ואף באופן שהאריכו את חי' החולה, מ"מ פשיטא, דאם אח"ז מקרבים את מיתתו הוי בכלל שפ"ד, (וצ"ע מש"כ בבל"י שם לענין הסרת המלח עיין שם), ומכ"ש היכא דל"ה הצלה ודאי, וביותר כמו בנד"ד, דהוי רק כמו ס"ס, ע"ד הרחוק מאד שיועיל, ולכל מי שיש לו רק שכל אנושי, יודע שאין מעשה רצח יותר מזה, ומכ"ש בהגיעני לדבר הלכה הברורה כנ"ל.

(טז) וע"ד מש"כ כ"ת, בדבר מה שפליגו הפוסקים, אם מותר להציל עצמו, ע"י עקירת עין או כריתת אבר משל חברו, אם אין בידו ברירה אחרת, וכמבואר בפת"ש (יו"ד סי' קנ"ז ס"ק ט"ו), ואם אנו מחויבים, או עכ"פ רשאים, להקריב אבר חי כדי לקיים נפש אחת, אבר של מת עאכו"כ. וא"כ איך הוא הנודב או קרוביו בעלים על גופו בדבר פיקוח נפש לתת או למנוע הסכמתם עכת"ד. ובדאי כונת כ"ת בזה, בנוגע להעביר אבר מהמת לחי, דאלו בנוגע ליקח מחי כמו בנד"ד, הרי הוי קירוב מיתתו ממש, ולא נוגע רק לאבר אחד, דאף ליקח אבר מאדם בריא, נוגע לפיקוח נפש, וכמ"ש ברדב"ז שם, ומכ"ש בחולה, וביותר באבר שהנשמה תלויה בו, וככל דברינו הנ"ל, ורק בודאי דבריו מכוונים, להיכא שהחולה לפנינו, כמובן של הנוב"י, האם מותר למנוע לשיטתו, להעביר אבר ממת לחי, וכמ"ש בהתחלת דבריו באות א'.

(יז) והנה לדעתי אין חיוב בדבר אף להנוב"י, ואתחיל במה שהביא כ"ת, בפלוגתת הפוסקים, אם מותר להציל עצמו באבר של חברו, הנה לדעתי בודאי להלכה למעשה העיקר כדברי הפוסקים דאסור, דאין חיוב על חברו לחתוך אברו בשביל הצלת חברו, אפילו היכא דל"ה סכנה לכל גופו, וראי' ברורה לזה, מדברי הש"ס (סנהדרין ע"ג ע"א) שם, דפריך והא מהכא נפקא (מלא תעמוד על דם רעך), מהתם נפקא, אבדת גופו מנין ת"ל והשבותו לו, אי מהתם הו"א ה"מ בנפשי', אבל מיטרח ומיגר אגורי אימא לא קמ"ל עכ"ל, ואם נאמר דמחויב אף לחתוך איברו, משום הצלת חברו, היה יכול לומר נפ"מ גדולה יותר, דאם מהשבותו, הו"א דאין מצוה לאבד איברו, כמו דל"ש חיוב זה בהשבת אבדת ממון, וכמו שכתב כה"ג בקומץ מנחה להמנ"ח (מצוה רל"ז), להוכיח, לענין מאבד עצמו לדעת עיין שם, ובהגהת חכמת שלמה (חומ"מ סי' תכ"ו) אזל עוד צעד יותר, להוכיח משם, דאף אם הוי ההצלה דרך בזיון להמצייל, אינו מחויב אף באבדת גופו עיין שם, ומכ"ש בחתיכת אבר וכיב"ז, וכ"כ בספר אור שמח שם.

(יח) והנה בספר כלי חמדה שם, הביא מה שפלפלו ונתווכחו הרבנים בדברי הגאון המהרש"ק הנ"ל, והוא הסכים עם המשיג, דאחרי דמגלה לן הש"ס (בסוטה), דה"ד חסיד שוטה, כגון שראה אשה טובעת בנהר, ואינו רוצה להצילה, מבואר מזה, דבנ"ד לא יתכן כלל גדר אינו לפי כבודו, וכן מוכח מהמבואר בש"ס, דבפק"נ =דבפקוח נפש= כל הזריז ה"ז משובח, וברמב"ם (פ"ב מה' שבת ה"ג), וביתר ביאור בפיה"מ (שבת קכ"ח ע"ב), דעושין רק ע"י גדולי ישראל וחכמיהם ממש, וזה דלא כהכ"מ שם, ולא אישתמיט לומר, דאם אינו לפי כבודו של אותו הגדול להציל בעצמו עבור החולה, לא יהא צריך לחלל שבת, וכיון של"ש בזה גדר דאינו לפי כבודו, א"צ קרא לזה, וכן הביא שם מספר רביד הזהב, דמבואר שם, דאף במאבד עצמו לדעת, חייב להצילו, ודלא כהמנ"ח הנ"ל, ועכ"ח מטעם, דאין אדם בעה"ב על גופו, ויש בזה ג"כ משום לאפרושי מאיסורא, וכן איתא בברכ"י (או"ח

סי' ש"א אות ו') עיין שם, וע"כ י"ל, דא"צ קרא מיוחד לזה, וצ"ע במש"כ בשו"ת זרע אמת (ח"ב סי' נ"א) והובא בדרכ"ת שם (ס"ק נ"ז) עיין שם, אבל כ"ז ל"ש בנוגע לחתיכת אבר, ומוכח שפיר, מדלא עשה הש"ס הצריכתא לחיוב, אף לחתוך איברו להצלת חברו, ש"מ דאינו מחויב.

(יט) ועוד דברים בגו עפ"מ שהביא הגאון המהרש"ק שם ראי' לדינו הנ"ל, מהא דמבואר (בסנהדרין ע"ה ע"א), דפריך אלא למ"ד פנוי' היתה מאי כולי האי, ומשני ר"פ משום פגם משפחה וכו', וקשה אטו משום פגם משפחה ימות זה, הלא המשפחה בעצמם מחויבים להצילו בגופם וממונם, א"ו היכא דאיכא פגם משפחה פטורין, דילפינן מוהתעלמת שפעמים שאתה מתעלם, ואין בזה משום והשבותו ול"ת על דם רעך עיין שם, והגאון בכלי חמדה שם, כתב לחלק בין ביזיון שהוא לפי שעה בזמן הצלתו, דאז אין לחוש לשם ביזיון להציל חברו מהסכנה, ובין ביזיון שנמשך גם אחר הצלה, דבזה ס"ל לר"פ (וי"ל דאף השאר מ"ד מודו לי' לדינא, רק ס"ל דאף אם מוחלים על כבודם אסור שם בהחלט) דחוששין משום פגם משפחה, עכת"ד, וא"כ בנוגע לחסרון אבר, דחוץ ממה שנגרם לו בהסרת אברו, הנזק צער ריפוי שבת וכו' וכו', עוד יש באבר הגלוי, גם משום בושת וביזיון הנמשך לכל ימי חייו, דפשיטא דאין עליו חיוב להציל חברו בכיוצא בזה, והלכה כהרדב"ז בזה.

(כ) ובזה נבוא לחקירתו, בדבר נתוח אבר מהמת היכא שהחולה לפנינו, והותר משום פק"נ להנוב"י, אם יש גם חיוב בדבר, דלענ"ד ברור לפי הנ"ל, שאין חיוב בדבר, דהרי אף בלתי האיסור ניוול, ואיסור הנאה, ועשה ול"ת של קבורת מת, יש גם משום ביזיון, וכדאיבעיא להו (בסנהדרין מ"ו ע"ב), אי קבורה משום ביזיון, אי משום כפרה, וקאמר דנפ"מ אם אמר לא בעינא וכו', ואיפסקא להלכה (ביו"ד סי' שמ"ח), דלאו כל כמיני', משום דהוי משום ביזיון, וביזיון הוא לקרוביו עיין שם, והרי הביזיון נמשך בשעת מעשה ונמשך עד שלא נקבר, וכל כה"ג ליכא משום חיוב הצלה בחי, והה"ד במת, ועי' בתו"ט (פ"ב דאבות מ"ז) בשם הכלבו בטעם הקבורה, שקשה לנפש שתראה שהגוף מתבזה עיין שם, ומש"כ בחי' מהר"צ חיות (שבת י"ז ע"ב) על מה דאיתא שם קשה רימה למת כמחט בבשר החי.

(כא) וגם כפי מה שכתב בכלי חמדה שם, לחלק בין פגם משפחה לשאר ביזיון, דבפגם משפחה, הדבר נוגע לפגם כל המשפחה, והרבה קטנים, שאין מוטל עליהם מצות הצלה, וכשיגדלו יהיו בושין, לזאת אסרו חכמים עיין שם, כ"ז שייך גם בנד"ד, דישי גם משום ביזיון המשפחה, וכדמוכח (בסנהדרין) שם כנ"ל, והיינו פגם משפחה, כלשון הש"ס (בכתובות פ"ד ע"א) עיין שם, א"כ שייך מש"כ הכלי חמדה, דבכה"ג אין משום חיוב הצלה כנ"ל.

(כב) ועוד יש לומר בזה כדברי הרדב"ז בתשובה שם, וז"ל, ותו דכתיב דרכי' דרכי' נועם, וצריך שמשפטי תורתנו יהיו מסכימים אל השכל והסברא, ואיך יעלה על דעתנו, שיניח אדם לסמא את עינו או לחתוך את ידו או רגלו כדי שלא ימיתו את חברו, הלכך איני רואה טעם לדין זה עכ"ל, וכ"ז שייך אף בנתוח מת, ומכ"ש לחתוך איברו, לצורך חי, אף בחולה לפנינו, כי איך יעלה על הדעת לעשות כן, אם מת גדול הדור, או נשיא שבישראל, ואם הי' מצוה, גם אצלם שייך מצוה, ואם ל"ה מצוה אצלם, גם באיש פשוט ל"ש מצוה, דהתורה ניתן לכל, אלא עכ"ח

דל"ש מצוה בכה"ג.

(כג) וע"ד מש"כ כ"ת באות ז', דנ"ל שלהמקבל השתלה כזו, אין קפידה יתירה, דהא מותר לתת לחולה שעלול למות לאחר זמן, סם שאינה בדוקה, באופן שאם לא יהי' לו לתרופה ימהר מיתתו, כמבואר בשו"ת שבות יעקב (ח"ג סי' ע"ה) ועוד פוסקים, ולכן אם יש אפילו רק חולה אחד שהבריא, או שהראה סכויים להבראה ע"י שתילת אבר כזה, הגם שכמה חולים מתו מנתוח זה, מותר עכת"ד.

(כד) הנה לפי מסקנת השבות יעקב שם, שסיים בזה"ל, ומ"מ אין לעשות הרופא כפשוטו כן, רק צריך להיות מתון מאד בדבר, לפקח עם רופאין מומחין שבעיר, ע"פ רוב דעות, דהיינו רובא דמינכר שהוא כפל, לפי שיש לחוש לקלי דעת, ע"כ יעשה ע"פ רוב דיעות הרופאים, והסכמת החכם שבעיר עכ"ל פשיטא דבנוגע לנד"ד דעדיין לא יצא מגדר ניסיון וכמ"ש כ"ת בעצמו, עדיין לא הגיענו אף להתחלת קיום התנאים הנ"ל, וממילא אין היתר אף להחולה המקבל השתלה כזו.

כ"ז כתבתי הנראה לענ"ד להלכה למעשה. ואסיים בברכה ודושה"ט כל הימים. יצחק יעקב ווייס.

שו"ת שבט הלוי חלק ז סימן רלה

ט"ו חשון תשמ"ז לפ"ק. כבוד תלמידי וידיד נפשי המכובד הרב הגאון הג' צדיק במעשיו פאר היחס כש"ת מוהר"ר משה האלברשטאם שליט"א מורה ודאין בעיה"ק ירושלים תוב"ב.

אחדשה"ט וש"ת באה"ר.

בעש"ק לפני הלילה נמסר לי מכתבו היקר, ותוכו רצוף אהבה של תורה בשאלה הידועה לענין השתלת הלב וכו' אשר מדובר בו הרבה בזמן האחרון וגאוני זמנינו נו"נ בה כדת של תורה, ובאמת כל העלאות ספיקות רב ההפסד בו כי פורצי גדר האנושית שברופאים רוצים לתלות עצמן בזה או בזה, ע"כ אכתוב רק הפשוט ע"פ חז"ל ורבותינו גדולי האחרונים, וכ"ת העיר למש"כ הח"צ סי' ע"ז וח"ס יו"ד סי' של"ח ובתשובת ד"ח ח"ב מאהע"ז ובמש"כ גאב"ד דירושלים בס' מנחת יצחק ח"ה סי' ז' ועוד.

א. בעיקר הנדון אם מיתת הלב קובע מיתת האדם או מיתת המוח, אם הפסקת פעימת הלב או הפסקת הנשימה, אעפ"י שמפשטות שיטת הש"ס יומא פ"ה ע"א דעד היכן הוא בודק עד חוטמו ויש אומרים עד לבו וכו' דמסיק הש"ס דלענין פקו"נ גם אבא שאול מודה דעיקר חיותי באפי' דכל כל אשר נשמת רוח באפיו, וקאמר דהמחלוקת ממטה למעלה דלחד מ"ד כיון שאפס פעולת הלב א"צ יותר ולחד מ"ד רק הנשימה קובע, וממעלה למטה לכו"ע די בחוטמו, מכ"ז משמע לכאורה דאם קובע הפסקת נשימה נקבע המות בודאי שוב אין ספק מחמת הלב דאם הי' ספק הא חיישינן לספק כ"ד בפקו"נ.

אבל האמת לא כן הוא דיסודי רבינו הח"צ ומרן הח"ס יו"ד סי' של"ח דהלב קובע ג"כ עכ"פ הוא אמיתה של

תורה, ועפה"ת לא נחשב כמת רק באפס פעימת הלב וגם הנשימה, ומש"כ הח"צ שאם תנוח הלב כהרף עין ימות ויבטלו כל תנועותיו הוא האמת וכל ראיותיו מחז"ל ומזוה"ק ורבינו סעדיא גאון אין לחלוק עליהם (ואין זה ענין לגוף הויכוח עם הח"צ בהעוף שלא הי' לו לב כידוע) וממילא כשהלב עדיין חי גם האדם נקרא בחיים, ואסור להמיתו או לקרב מיתתו בגרמא, ומש"כ הח"צ נכתב להלכה ולא רק מצד המדע כמי ששגג בזה, ומזה פשיטא לי' להח"ס במה דנקט בלשונו בתשובה שם דאם הדופקים דופקים אעפ"י שלא נשאר בו נשימה עדיין חי גמור הוא ובד"ה אבל כ' שם, אבל כל שאחר שמוטל כאבן דומם ואין בו שום דפיקה, ואם אח"כ בטל הנשימה אין לנו אלא דברי תורתנו הק' שהוא מת וכו' והיינו ממה שהוכיח למעלה מזה בד"ה ונחזי, כי כשאמרה תורה כי יהי' באיש חטא משפט מות כי קבור תקברנו וגו', נמסר לנו שיעור מיתה הלל"מ.

ובשום אופן אסור לקבל מש"כ מדעי אחד דכמו שכותב הח"ס בתשובותיו יו"ד סי' קס"ז דכיון דנתברר צורת בית החיצון של אשה במציאות אחרת ממש"כ רש"י ותוס' ומהר"ם לובלין וע"כ לא צדקו הראשונים דאין לאחר מציאות כלום, הה"ד בנ"ד לא צדקו מה שתלו בחיות הלב דאינו תולה אלא במיתת המוח כיון שכבר נתגלה במדע, דזה טעות גמור ורעות רוח דהתם פליגי ראשונים הרמב"ם ודעמי' עם רש"י ותוס' ודעמי' ובאת המציאות והכריע ע"כ כחד מיניהו אבל בנ"ד מי מהראשונים קבע אחרת ממש"כ הח"צ והח"ס, ומה שמקובל בידינו מימות עולם, ועוד איזה מציאות הכריע כאן דהתם אין להכחיש המציאות שכך נבנה בית הרחם של האשה, אבל הכא ע"ז אנו חולקים שאנחנו תלמידיהם של רבותינו אומרים להרופאים שמציאות שאתם רוצים לקבוע אינו מציאות כלל ואינו מכחיש קבלתינו דכל עוד דהלב חי האדם עדיין בחיים, ואין קביעות מיתת המוח קובע אלא מיתת המוח אבל לא מיתת האדם.

וקרוב לשמוע שאם הלב עובד עדיין בפרט בלי מכונת החיאה - יתגלה במשך הימים גם בחכמת הרפואה שלא הי' מיתת גזע המוח בשלמות ועדיין יש קשר טמיר ונעלם בין המוח והלב.

ב. ובהבנת שמעתא דיומא לפ"ז דדי בבדיקת ממעלה למטה עד החוטם כדי לברר הנשימה ולא הוזכר בדיקת פעימת הלב וכמש"כ הח"ס בעצמו שם סוד"ה ונחזי דקבל מרע"ה השיעור הלל"מ או שסמכו אקרא כל אשר רוח חיים באפו דהכל תלוי בנשימת האף וכמבואר בש"ס יומא ובשו"ע או"ח סי' שכ"ט וברמב"ם פ"ב משבת - הנה הענין פשוט דקאמר שם דבדק לי' עד חוטמו דגם להאי מ"ד אינו מדבר מבדיקת נשימת חוטם בלבד אלא דבדק לי' עד חוטמו דאם ימצא בנפילת גל דנתרוצץ ונחתך המוח לגמרי ה"ה כמת גמור דהו"ל כהותז ראשו דאעפ"י שמפרכס אם הראש או המח נחתכו לגמרי עיין משנתנו פ"א דאהלות וברמב"ם סופ"א מטומאת מת וסופ"ד משאר אה"ט.

וכן בודק עד חוטמו בצדעין ובגידי הצואר שכידוע שם ניכר הפעימה של הדופק והלב, ואם ראה שאין פעימה בצדעין ובצואר ניתן רשות לקבוע המיתה ע"י החוטם אם אפס הנשימה, ואף דיתכן דעדיין יתגלה איזה סימן חיות בלב שפועם עדיין ולא הי' ניכר בחוטם ובצדעין ובגידי הצואר הגדול א"כ למה לא ניחש לזה ונחייב לבדוק גם מלמעלה למטה עד הלב ויהי' לכאורה ראי' מזה דאם למעלה עד החוטם אין סימנים לחיות שוב אין הלב

קובע, אבל באמת טעות הוא דודאי אם חולה לפנינו ואנו רואים ומרגישים חיות בלב אין בדיקת הנשימה יכולה לברר מיתתו, אבל ביומא מדבר מנפל ומכוסה במפולת דכשגלינו חלק העליון של הגוף הראש עד החוטם ולא נמצא שום סימן חיות לא בראש בצדעין בגיד הצואר ע"י הפעימה ולא ברוח אשר באפיו אז מותר לנו וכן ההלכה להחזיקו למת, ואין עלינו לחשוש כי אולי הוא זה מקרה יוצא דופן שאחרי כל סימני מיתה האלה עדיין יתגלה סימן חיות בלב.

אבל לא כן כשהדבר מבורר לפנינו שהלב עדיין חי ואחרי שעלה כ"ז בלבי זכיתי לראות בתשובת מהרש"ם ח"ו סי' קכ"ד שכ' וז"ל דודאי קיי"ל דעיקר חיותא באפי' כיון דממעלה למטה א"צ לבדוק רק עד חוטמו, אבל היינו בסתמא אם ליכא הוכחה להיפך סמכינן אבדיקת חוטם דהוי רוב גמור ואפי' מיעוטא ליכא אא"כ על צד א' מאלף דהוי מיעוטא דמיעוטא דאין לחוש לכך גם בפ"נ וכו' אבל אם רואין איזה סימן של חיות בשאר אברים ואיתרע רובא לפנינו י"ל לא סמכינן אבדיקת חוטם ע"כ יעשה"ה.

ג. וא"כ אין להרהר כלל אח"ז דאיסור רציחה יש לקחת הלב ממי שלבו פועם עדיין - ולפעמים נמשך זה זמן רב כידוע, ומלבד זה עצם ההשתלה דמקבל הלב מוטלת בספק גדול של איבוד נפש כידוע, - וגם מאד לבי מהסס אם מותר בכלל הטפול הרפואי מצד היתר רפואה של תורה ורפא ירפא מכאן שניתנה רשות לרופא לרפאות למש"כ רבינו בחיי פ' משפטים דזה רק רפואת חוץ לא באברים פנימים, וגם אם הדורות לא קבלו זה להלכה ויש טעם ונימוק לזה, אבל השתלת לב (או כבד) שהיא פעולה נגד מציאות בריאת האדם ושינוי גמור במעשה בראשית להעביר אברי הנפש מאדם לחבירו נגד השגחת הבורא בבריאת האדם מי התיר להם לעסוק בזה, איברא מצד זה לא הי' ביכולתינו להכריע נגד זה אם לא שדעת הגדולים ברור שיש כאן עסק של רציחת נפשות - ובפרט לפי מה ששמעתי ממומחים שעצם הזריקה שנותנים למנדב הלב או הכבד לפני מיתתו כדי לקיים האבר טרי ראוי להעברה כיון שיש בו אחוז גבוה מאד של גלוקוזה יש בו כדי לקרב מיתתו, - וגם מי יכול ליתן אימון ברופאים ובתי חולים במה שעושים בשעה מסוכנת כזאת, ע"כ בעניות דעתנו דעת הגדולים האוסרים בזה ברור עפה"ת, ואין להרהר אחריהם כלל - הי' עוד מקום להאריך בנושא זה, אבל האריכות בזה מסוכנת. +ע"ע ח"ח סי' פ"ו+

והרני דוש"ת באה"ר וה' ברחמיו יסיר דם הנקי מקרבינו כי נעשה הישר בעיני ה'.

שו"ת ציץ אליעזר חלק ט סימן מו

גדר קביעת המות וחומר ענין איסור הלנת מת בנגלה ובנסתר.

הבעיות העומדות לפנינו לבירור הוא גדר קביעת המות בהלכה, ואם יש מנהג בהלכה להשהות המת כ"ד או מ"ח שעות כדי לידע בבירור שאמנם מת, כפי ששמעתי אחרים ממללים שנקבע כן בכמה מקומות בחו"ל ע"פ חכמים, וכן חומר ענין איסור הלנת מת.

(א) והנה אדות גדר קביעת המות. מדברי הגמ' ביומא ד' פ"ה ע"א למדנו דעיקר הקובע בזה הוא הנשימה שבחוטם דאיתא: ת"ר עד היכן הוא בודק עד חוטמו ויש אומרים עד לבו וכו' נימא הני תנאי כהני תנאי דתנאי מהיכן הולד נוצר וכו' אפילו תימא אבא שאול עד כאן לא קא אמר אבא שלום התם אלא לענין יצירה דכל מידי ממציעתיה מיתצר אבל לענין פקוח נפש אפי' אבא שאול מודה דעיקר חיותא באפיה הוא דכתיב כל אשר נשמת רוח חיים באפיו. אמר רב פפא מחלוקת ממטה למעלה אבל מלמעלה למטה כיון דבדק ליה עד חוטמו שוב אינו צריך דכתיב כל אשר נשמת רוח חיים באפיו.

הרי למדנו מזה דכו"ע מודים שנשימת - החוטם הוא הקובע באדם אם הוא חי או מת, ולא נחלקו אלא אם גם דפיקת הלב קובע אפילו אם לא בדקו נשימת - החוטם. וכ"כ רמב"ם בפיהמ"ש שם: וכשמגיע לחוטמו ולא נמצא בו נשמה אז אסור לו לחפור יותר לפי שבודאי הוא מת. והכי סתם לפסוק בספר היד בפ"ב משבת הי"ט: בדקו עד חוטמו ולא מצאו בו נשמה מניחין אותו שם שכבר מת. וכך פסקו הטור והשו"ע באו"ח סי' שכ"ט סעיף ד' דאם לא הרגישו בחוטמו חיות אז ודאי מת לא שנא פגעו בראשו תחלה לא שנא פגעו ברגליו תחלה.

(ב) ואעפ"כ לשם בטיחות יש עוד לשהות לאחר מיכן קצת להווכח אם אמנם נפסקה נשימתו לחלוטין, ונלמד דבר זה מדברי הרמב"ם בפ"ד מה' אבל ה"ה שפוסק ז"ל: וכל המעמץ עיניו עם יציאת נפש הרי זה שופך דמים אלא ישהה מעט שמא נתעלף עכ"ל. והלכה אחת מלמד על חברתה, דהיינו, ההלכה בה' שבת מלמדת על ההלכה בה' אבל דז"ש עם יציאת נפש ההבחנה היא אם לא נמצא עוד נשמה בחוטם, וההלכה בה' אבל מלמדת על ההלכה בה' שבת דאין למהר לקבוע המות מיד עם הפסקת הנשמה שבחוטם אלא יש עוד לשהות מעט בכדי להוכיח אם לא נתעלף. ומדסתם הרמב"ם לכתוב בלשון אלא ישהה מעט ולא קבע שיעור לדבר משמע שמספיק שהיית - מינימום, ואולי לכך סתם בזה מבלי לקבוע תאריך מדויק מפני שהדבר תלוי לפי המקרה, דכשמת במיתה רגילה לא בפתאומיות וגם לא עשו לו פעולות הרדמיות וכדומה (כפי שהרופאים עושים בכמה מקרים ונדמה עי"כ לפעמים כעמד הלב מדפיקתו והפסיק החוטם מנשימתו) אזי מספיק שהיית מועטת כמימרא, אבל כשמת באופן פתאומי שיש מקום לתלות יותר לאיזה שיתוק, וכן כשעשו לו פעולות הרדמיות וכדומה אזי יש לשהות יותר.

(ג) וכפי הנראה כדי שלא ינתנו הדברים לשיעורים נקבע המנהג לשהות לאחר מיכן עד שיורידו אותו מהמטה וישכיבוהו על הארץ כעשרים רגע, ועד חצי שעה. בספר גשר החיים ח"א פ"ג כותב שמנהג פעיה"ק ת"ו להשאירו על מטתו עשרים רגע ואח"כ מורידין אותו על הארץ. אבל בספר שו"ת ישמח לב (גאגין) חיו"ד סי' ט' ראיתי שכותב שהמנהג בפה עקו"ת ירושת"ו בכל המתים שלא ליגע בו עד חצי שעה ושאיכא בזה חרמות ונדויים ע"ש. ומאידך כותב שם הישמח לב שמטעם שאין אנו בקיאים כ"כ אין להשהות להמת מיהת מחצי שעה או שעה שלימה למרבה עיין שם.

(ד) ובהיות שהגמ' ביומא מסתמכת בזה לקביעות מדת הנשימה שבחוטם על מקרא כתוב כל אשר נשמת רוח חיים באפיו. נלמד מזה בפשיטות שאין כל יסוד לבוא לחלק בזה בין כשלא מת במיתה טבעית כנפילת הגל עליו

המדובר ביומא שם /דף פ"ה/ ובין כשמת במיתה טבעית. אלא בכל גוונא הקובע הוא נשמת רוח החיים שבחוטם, וזאת מלבד מה שאדרבא אם היה מקום לחלק בזה היה המקום לחילוק על להיפך לומר דמכיון שזה בפתאומיות ובאופן בלתי טבעי אזי אין לקבוע על הפסקת נשימת - החוטם או דפיקת הלב בלבד, (עיין שו"ת מהרש"ם ח"ו סי' צ"א ע"ש). ואם בכל זאת קובעת הגמ' וכך נפסק להלכה שגם בכה"ג הקובע את המות הוא נשימת החוטם א"כ נלמד מזה במכש"כ דבמיתה טבעית רגילה שהקובע בזה הוא הפסקת הנשימה שבחוטם וכנ"ל.

(ה) ויעוין בשו"ת חכם צבי סימן ע"ז שמסביר באופן נאות ענין היתלות הדבר בנשמה שבחוטם ומאריך להוכיח במופתים חותכים שחיות כל בעל חי הוא בלבו, אלא דלפעמים אף שנשמה עדיין תוך הלב הוא חבוי תחת החזה ואין הדפיקה נראית מבחוץ ע"ג החזה כיון שהדפיקה חלושה היא מבפנים, אבל הנשימה היוצאה מן הלב דרך הריאה היא ניכרת כל עוד שהלב חי, ודבר זה ברור מאד שאין נשימה אלא כשיש חיות בלב שממנו ולצורכו היא הנשימה, וכ"כ הראב"ע על פסוק ויפח באפיו נשמת חיים. דטעם באפיו שבהם יחיה האדם כי הם יוציאו האור החם מחום הלב ויביאו אחר, הרי מבואר שטעם היות ענין החיים תלוי בנשימת החוטם הוא משום שדרך החוטם יוצא האויר החם מן הלב ונכנס בו אויר קר לקרר הלב ואם אין לב אין נשימה וכו' וכ"כ בספר שער השמים שתועלת הנשימה לקרר הלב ושרופא גדול מן הראשונים היה בודק אותות מזג הלב בנשימה וכו' ויגיעת בשר היא להעתיק כל הנמצא כתוב מזה בספרי החכמים ראשונים ואחרונים, ומדברי כולם נלמד שהנשימה היא לצרוך הלב ואם אין לב אין נשימה כמו שאם אין אש אין נופח אלא שפעולתו החזקה נרגשת לנו בחוטם עיין שם באריכות דבריו הנפלאים בזה.

ויפה הוסיף לבאר בספר דברי שאול על יו"ד להגרי"ש נאטאנזאהן ז"ל בסי' שצ"ד שאפילו החולקים על הח"צ (בנוגע כשלא נמצא לב בתרנגולת המדובר שם מזה. יעוין בכרו"פ סימן מ' עיין שם) יודו בזה, שהם לא דיברו רק אם אפשר לחיות בלי לב כלל. אבל כל שכבר מת הלב פשיטא שא"א לחיות, וכל שאין בו נשימה ע"כ שהלב מת עיין שם.

(ו) עד כמה שההלכה בזה ברורה וקובעת כנ"ל נלמד מדברי תשובה אחת בשו"ת חתם סופר חיו"ד סי' של"ח. דמדי דברו שם בנעימות דבריו בנקודה זאת. הוא תוקע א"ע בהלכה זאת וקובע בה מסמרות נטועים וכותב, דבלי ספק כשאמרה התורה כי יהיה באיש חטא משפט מות והומת וכו' לא תלין וכו' כי קבור תקברנו והעובר על זה בשום מת עובר על עשה ול"ת = ולא תעשה = ע"כ אז נמסר לנו שיעור מיתה אולי הי' אז מסורת מבעלי טבעיים הראשונים אף על פי כשנשכח מרופאי זמנינו וכו' או אם לא הי' להם מסורת מהטבעיים ע"כ קבל מרע"ה = משה רבינו עליו השלום = השיעור מהל"מ = מהלכה למשה מסיני = או שמסמכו עצמן אקרא כל אשר רוח חיים באפו דהכל תלוי בנשימת האף וכמבואר ביומא פ"ה ע"א ופסקו רמב"ם וטוש"ע. ולומר נפל מפולת שאני תמיה גדולה בעיני וכי קרא נשמת רוח חיים במפולת מיירי, ועוד דבר ידוע בהיפוך כי המיתה מיתה פתאומית יש לחוש יותר שנדמה כמת מחמת בהלה וכעין חולה שיתוק שקורין (שלאג) ואפ"ה כשפסקה נשימתו

שוב אין מחללין שבת. וע"כ כלל הוא לכל המתים שזהו שיעור המקובל בידנו מאז היתה עדת ה' לגוי קדוש וכל הרוחות שבעולם אם ימצאו חפניהם רוח לא יזיזונו ממקום תורתינו הקדושה.

ומכאן יוצא הח"ס שם בהתקפה גדולה על אותם הרופאים שאמרו שאין נודע גבול המגביל בין חיים למות וא"א בלא עיכול הבשר, (ועל המשכילים מבני" = מבני ישראל = שיצאו לתמוך בהם ולתמוך בדעה להלין את המת) כי גם רמב"ם בה' אבל לא אמר אלא שישהה מעט, ולא אמר שימתין עד שיראה בו סימני עיכול היינו כתמים שחורים וירוקים שהוא סי' שכבר התחיל הבשר להתעכל בפנימיות והוא לכל הפחות כמה שעות אחר יציאת נשמה או אפי' יום או יומים, אע"כ לא חשש הרמב"ם לספק בזה כלל.

ואחרי שמאריך הח"ס שם לבטל ההוכחות המדומות שהמשתכלים רצו להוכיח כדעתם ולהטות דברי חז"ל לכך, הוא מסכם את דעתו דעת - תורה בתקיפות רבה וכותב, דכל שאחר שמוטל כאבן דומם ואין בו שום דפיקה, אם אח"כ בטל הנשימה אין לנו אלא דברי תורתנו הקדושה שהוא מת ולא ילינו אותו והמטמא לו אם הוא כהן לוקה אחר ההתראה, ואנו אין לנו אלא דברי התורה ולקבלת אבותינו וכל המהרהר מהרהר אחר השכינה ואיסור הלנת מתים במקומו עומד עיין שם.

הרי לנו הלכה פסוקה ובהירה בתורת רבנו משה סופר ז"ל כי לבני ישראל קבלה מקובלת על כך בשיעור קביעת המות מאז נהיה לגוי ונתנה תורה למשה מסיני. והוא שהכל תלוי בנשימת האף, ועל כן כל רוחות שבעולם לא יוכלו להזיזנו מזה. ואמנם גם בהשמעת נימה שזהו הכל כשכבר מוטל כאבן דומם ואין בו שום דפיקה. וכיוון בזה לאפוקי כשרואים עוד איזה דפיקה או תנועה אחרת שאזי יש לחוש שאולי הוא יוצא מן הכלל. וכאשר מבאר באמת גם בשו"ת מהרש"ם שם (בח"ו סי' צ"א) דאם רואים איזה סימן של חיות בשאר אברים ואיתרע גופא לפנינו י"ל דלא סמכינן אבדיקת חוטם, וכמו"כ כשרואים בו שינוי מבשאר מתים וגם מת פתאום דשכיח טפי חולי שיתוק יש לחוש שמא עודנו חי עיין שם.

(ז) ומדברי החתם סופר שם בארה ותשובה גם לאותם הממללים לומר שזה שנקבע בכמה מקומות בחו"ל להלין את המת עבור החשש לשמא עדנה חי שהיה זה ע"פ חכמים. דכבר עלתה לחשוב בכזאת על דעת השואל שם, דהדור שלפנינו התירו הלנת מתים שהוא בעשה ול"ת משום ספק סכנת נפשות, והחתם סופר עונה לו ומגיב על כך בחריפות גדולה לאמר: הנה בקראי דברים אלו יוצאים מפה גברא דכוותיה עמדתי מרעיד ונבהל מאד מי הוא זה ואיזהו שהתיר בדור שלפנינו הלנת מתים ולהתיר ע"פ חכמי ישראל לא שמעתי ולא ראיתי. ובס' בכורי עתים נמצא אגרות משנת תקל"ב שהחכם רמ"ד טען להתיר איסורן של חכמי ישראל וכו' אך הגאון מו"ה יעב"ץ מחה לי' אמוחה מאה עוכלי בעוכלא ולא נשא לו פנים וגם אגרות מהרב המ"ץ דשווארין יע"ש כי היטב דיבר הרב ההוא, ומעתה לא ידעתי מאן ספון מאן חשוב להתיר, וכמדומה לי הואיל במדינת קיסר הורגלו להלין מטעם המלך וגדוליו נשכח הדבר עד שחשבוהו לדין תורה עכ"ל.

הרי שהחתם סופר ז"ל לא השאיר לנו כל מקום שכל ספק לחשוב שיצא פעם היתר על כך מפי איזה חכם

מחכמי ישראל האמתיים, וגם סגור סגר עלינו את הדרך מלחשוב על מקום היתר בזה.

(ה) יתר על כן מצינו בספר דברי שאול שם שלא רק שמזכיר ג"כ מדבר זה שרק אותו המתחכם הוא שעלה על דעתו להציע להתיר דבר זה ובלשונו שם: והנה בדורות שלפנינו קם אחד המיוחד מהמתחכמים אשר נתחשדו בימים ההם והאריך בזה בתשובה לדו"ז הגאון סבא קדישא מוהר"י יעב"ץ ז"ל שיש להתיר וכו' והגאון יעב"ץ ז"ל האריך לדחות דבריו, אלא שמראש עלה גם בדעת הגאון הגריש"נ ז"ל לדון שלכאורה נראה שדבר כזה אם המלכות גוזרת על כך הוה בכלל יהרג ואל יעבור כיון דהוא בפרהסיא. אחרי שאסור להלין את המת ועובר בעשה ול"ת כדאמרו בסנהדרין ד' נ'. ורק מפני שהא מבואר ביו"ד סי' קנ"ז ס"א דדוקא אם העכו"ם מכוין להעבירו על דת, וכאן אין מתכוין בשביל העברת הדת ורק שמתכוונים אולי עוד יכול לחיות והרי גם על מתייהם הם מצווים כן ובכה"ג ל"ש אף שעת הגזירה דזה דוקא אם הוא על ישראל לבדם, לכן מסיק שאין בזה דין יהרג ואל יעבור, אבל עצם הדבר הזה כותב שדעת כל הפוסקים היא שיש בזה משום עבירה על עשה ול"ת, וכי דבר שפתיים אך למחסור שאחרי שאנו רואים בו סימני מיתה שאין בו נשמת חיים והדפק אינו דופק וכפי שכבר סמכו חז"ל על בדיקת נשימת חוטם לענין פקו"נ שדוחה אפי' ספק שלה שבת החמור וכל המצות ואפ"ה כל שבדוק בחוטמו ואינו מוצא רוח חיים אסור לחלל שבת עליו וממילא שהוא בחזקת מת א"כ פשיטא שהוא ממילא בכלל איסור הלנת מת, ואין לסתור בזה כלל דברי חז"ל ולהתיר עשה ול"ת וכו' ובפרט בדבר המפורסם בזמנינו שמאז הפקודה הלז על מתייהם ולא אחד שנדע בבירור שזה חי אח"כ ורק בהשערות וסיפורים מרבים דברי הבל וכזב וכו' ועכ"פ זה לפענ"ד ברור כשמש שכל שאנו רואים שהוא מת ואין בו נשמת אף ואינו דופק על הלב שזה הסימן של חיות כמבואר ביומא אינו חי עוד ויש לו דין מת לכל דבר עיין שם ביתר אריכות, וברוב דבריו שם כיוון לדברי הגאון הח"ס ז"ל. (ופשוט שדיני יהרג ואל יעבור חלים גם כשרשעי ישראל רוצים לכוף על כך, יעוין בבעל המאור ובמלחמות בסנהדרין ד' ע"ד עיין שם ואכמ"ל).

גם לרבות הגאון בעל תפארת ישראל על המשניות בפ"י דנדה אות י"ז העלה בפשטות גמורה, ותשובה לקושית רופא שאין לומר שמא יטעו ויסברו שמת, דהרי גם בפקוח נפש אין בודק רק עד חוטמו כיומא ד' פ"ה ע"ש.

(ט) ושיש בהלנה משום חשש זה איסור של הלנת מתים העלה למעשה גם בשו"ת מהר"ץ חיות סי' נ"ב ובלשונו שם בכל זאת אין להקל בהלנת המתים אשר יש בהם לאו ועשה של תורה לשום דעה עיין שם. והתשובה בח"ס שם מכוונת כנראה להמהר"צ חיות, כי מצינו לו בספרו דרכי ההוראה ח"ב סימן ד' מתנצל לפני הח"ס וכותב לו עכ"פ הפריז אדוני על המדה במה שסברתו פשיטא דלכו"ע יש עשה ול"ת בהלנת מתים, ובפרט גם אנכי אסרתי הלנת מתים וכי בשביל שלא באתי עליהם בחרבות וברמחים יכתוב אדוני החדש אסור מן התורה, לא מהם ולא מהמונח. והח"ס ענה לו על כך בתשובה שני' כפי שנדפס שם בסימן ו' עיין שם, (ועיין עוד בהגהת מהר"צ חיות על נזיר ד' ד' ע"ש) ובזה אנו רואים שהמר"צ חיות בעצמו משוי הדרנא ביה, כי כאמור העלה ג"כ בתשובתו הנ"ז שבשו"ת מהר"ץ וסתם לכתוב שאין להקל בזה לשום דעה באשר יש בזה איסור הלנת המתים אשר יש בהם ועשה של תורה. וכבר הרגיש בזה גם בספר ישמח לב שם וכותב בלשון: עוד זאת בתשובה זאת בסימן נ"ב

הודה בפ' לכל מ"ש הגאון מוהרמ"ס ז"ל דהאמת איכא בזה עשה ול"ת ומודים דרבנן היינו שבחייהו עיין שם.

ויעוין שם עוד בשו"ת ישמח לב שם שהעלה ג"כ באריכות גדולה שאין כל מקום להתיר משום חשש כזאת האיסור של הלנת המתים שהוא מכלל האיסורים החמורים ועוברים בו על לאו מפורש בתורה, ואחרי שמברר חומרת האיסור שישנו בדבר הוא נוהם כארי כלפי מי שעולה על דעתו להתיר זאת וכותב לאמר: ואחרי הודיע לנו אלקים כל זאת. מי הוא זה ואיזה הוא אשר מלאו לבו להורות כחה דהיתרא ולהכשיל את הרבים עדה קדושה באיסור לאו דאורייתא אליבא דכ"ע בלי חולק אין גם אחד, ועל עבירת מצות עשה דכי קבור תקברנהו לדעת רובא דרבוואתא מראשונים ואחרונים ז"ל, וכל כה"ג תורה חוגרת שק ולובשת שחורים ומייללת עליו ואומרת אוי לך צורר ומורה, צורר הדת, ומורה שלא כהלכה, לא יאבה ה' וגו' עיין שם.

(י) והחיד"א ז"ל (מוזכר גם בישמח לב שם) בשו"ת חיים שאל ח"ב סוף סי' כ"ה נשאל ג"כ על מעין זה, דאיך קוברים בתוך כ"ד שעות ויתכן שעדיין הוא חי כמו שאירע איזה פעמים. והשיב, דקיי"ל לא חיישין למיעוט ואפי' לר' מאיר למיעוט לא חייש, וכאשר יש סימנים מובהקים שמת, והוא רעה חולה להלינו בלילה לפי הזוה"ק שהוא צרה גדולה לגוף ונפש שמתדבקים רוחות רעות וזה רע לו ורע לאחרים, כל שיש הסימנים מצוה לקבורו, ואם אחד בכמה רבאות יארע שהוא חי אין עלינו סרך איסור וכך נגזר עליו, ומעין דוגמא כתב הרב מהרח"ו ז"ל דמי שהרג ועתיד למיפק מיניה זרעא מעליא הקדוש ברוך הוא עושה שלא ימצאו עדים ולא יהרגו לרוצח ויצא לאור זרע קודש ממנו, וה"ה בנ"ד יש לומר להיפך שאם יטעו בסימנים כך גזירתו יתברך ולא יש איסור כלל כל שעשו עפ"י התורה וגם שלא לגרום רעה לו ולנפשו עיין שם.

ובדרך זאת השיב גם בספרו שו"ת יוסף אומץ סי' פ"ט דאין לשמוע למי שצוה להלינו גין/בגין/ חשש זה דאולי לא יהיה מת רק מתעלף. דלא ישוער הנזק שגורם לנפשו בזה, והדבר ברור ופשוט דהמקיים צואתו עושה לו צע"ר בנגע לטמא נפשו ח"ו מלבד טעמים אחרים, ומי שקבורו ביום ההוא מצוה רבה קעביד והמת יהיה לו נחת רוח ודאי תברכנו נפשו. וצוין לעיין בשו"ת רדב"ז ח"א סי' פ"ז שהחמיר מאד בזה מכמה טעמים על דרך האמת עיין שם. (וכאן ביוסף אומץ פשיטא ליה להחיד"א שעוברים בכה"ג בבל תלין ושוגגים המה אלה החושבים דהוי זה כאילו הלינו לכבודו. ודלא כדמטיל ספק בזה בחיים שאל שם עיין שם. והתשובה הזאת ביוסף אומץ כתב לאחרונה).

(יא) ובספר ישמח לב שם מעתיק לשון הרדב"ז בזה ובזה"ל: וחכמי האמת החמירו בה הרבה ואמרו כי בהלינו את המת נכנסים בו כמה כחות הטומאה התאבים להתלבש בגוף העשוי בצלם של מעלה ושם שולטים בלילה והנשמה מצטערת הרבה ואין מכניסין אותה במחיצתה עד שיקבר הגוף וכן אמרו במדרש רות כל זמן דגופא לא נחית לדוכתיה נפשא דיליה אוף הכי, וכן נמצא במדרש הנעלם בכמה מקומות, עוד יש טעם נכון מאד עפ"י סוף העיבור כי שמא הגיע זמנו להתגלגל, וזה שהלינו נמצא מאחר ודוחה גזירותיו של הקדוש ברוך הוא כי הוא חושב מחשבות מבילתי ידח ממנו ידח, וזה מבטל ח"ו מחשבתו ישת"ש כי כל עוד שלא נקבר הגוף לא תתגלגל הנשמה וכו' עיין שם.

השאלה הכתובה בזה בשו"ת ישמח לב שם באה מנא - אמון שבמצרים ובספר נוח שלום על מנהגי נא אמון חיו"ד כתוב בזה לאמור: וזה שנים שהיו נוהגים פה נא אמון להלין המת כ"ד שעות, ובאותו פרק שלחו לדרוש את ה' מעה"ק ירושת"ו ושמעתי שהרב המו"ץ כמהר"ן עמרם ז"ל צווח על זה, אם יש צד היתר לזה והשיבו אותם שהוא איסור גמור וראוי לבטלו, עיין בס' ישמח לב מרב המופלא כמהר"ח גאגין ז"ל בחיו"ד סימן ט' השאלה מפה נא אמון והתשובה על זה, ות"ל שנתבטל מנהג זה ואינם מלינים את מת אלא לכבודו או במיתה פתאומית שהרופא גוזר להלינו ואי אפשר לעבור על דבריו כשהרופא גוזר על כך, והעובר ע"ז עונש /ענוש/ יענש בפלילים.

[ואגב, בהאמור בלבד כבר רואים ונוכחים לדעת כמה נואלו אלה האנשים שמוסרים בחייהם גופותיהם למוסדות רפואיים שיתלמדו עליהם לאחר מותם ולאחר מיכן משליכים חתיכות גופותיהם כדומן על פני האדמה ולצינורי - ביוב ר"ל ולא יבינו כמה רעה גורמים הם להם ולנשמותיהם, אוי להם שגורמים רע לנפשם, ואוי לאלה הנוהגים זלזול כזה בישראל שחביבים המה שנבראו בצלם, ובמקו"א הארכנו בזה בע"ה בהצד ההלכותיו על כל שרשיו וסעיפיו].

(יב) יוצא לנו מכל האמור שגדר קביעת המות בהל" בדרך כלל הוא בהפסקת דפיקת הלב ונשימת החוטם, ולאחר שכבר נקבע המות משהים אותו קצת ועכ"פ אין להלינו כי אם לכבודו כפי פרטים שנפסקו בזה בשו"ע יו"ד סימן שנ"ז, ובשום פנים אין להלינו מחשש שמא עוד יחיה, והאיסור בזה חמור מאד.

שו"ת חתם סופר חלק ב (יורה דעה) סימן שלח

ונחזי אנו הנה בלי ספק כשאמרה התורה כי יהי' באיש חטא משפט מות והומת וכו' לא תלין וכו' כי קבור תקברנו והעובר על זה בשום מת עובר על עשה ול"ת ע"כ אז נמסר לנו שיעור מיתה אולי הי' אז מסורת מבעלי טבעיים הראשונים אעפ"י שנשכח מרופאי זמנינו ועליהם סמכו חז"ל בהרבה ענינים מעניני התורה כמבואר פר"ע פ"ה ע"א וסמכו אקרא לא תסיג גבול ריעך אשר גבלו ראשונים או אם לא היה להם מסורת מהטבעיים ע"כ קבל מרע"ה השיעור מהל"מ =מהלכה למשה מסיני= או שסמכו עצמן אקרא כל אשר רוח חיים באפו דהכל תלוי בנשימת האף וכמבואר ביומא פ"ה ע"א ופסקו רמב"ם וטוש"ע.

ולומר נפל מפולת שאני כאשר כ' ידידי נ"י תמי' גדולה בעיני וכי קרא נשמת רוח חיים במפולת מיירי ועוד דבר ידוע בהיפוך כי המתים מיתה פתאומיות יש לחוש יותר שנדמה כמת מחמת בהלה וכעין חולה שיתוק שקורין (שלאג) ואפ"ה כשפסקה נשמתו שוב אין מחללין שבת וע"כ כלל הוא לכל המתים שזהו שיעור המקובל בידינו מאז היתה עדת ה' לגוי קדוש וכל הרוחות שבעולם אם ימלאו חפניהם רוח לא יזיזנו ממקום תורתנו הקדושה והנה כן משמע ברמב"ם פ"ד מאבל הל' ה' כ' והמעמץ עם יציאת נפש הר"ז שופך דמים אלא ישהה מעט שמא נתעלף והנה היה לנו להודיע אימת יציאת הנפש ואיזה שיעור וגבול יש לו אע"כ סמך עצמו אמ"ש פ"ב מהל' שבת במפולת שבדוקין עד חוטמו ושם ניכר יציאת הנפש וע"כ כ' כאן שאחר כך ישהה מעט זמן מועט שמא

נתעלף ואז מותר לעמץ עין אף על פי שכתב לעיל שהמעמץ עם יציאת הנפש הר"ז שופך דמים מ"מ אחר ששה מעט שוב יצא מהחשש עילוף ולא אמר שימתין עד שיראה בו סימני עיכול היינו כתמים שחורים וירוקים שהוא סי' שכבר התחיל הבשר להתעכל בפנימיות והוא לכל הפחות כמה שעות אחר יציאת נשמה או אפי' יום או יומים אע"כ לא חשש הרמב"ם לספק בזה כלל.

והנה הריב"ש בתשו' סוף סי' מ"ה תפס קצת על הרמב"ם במ"ש מבן הצרפת/הצרפית/ ואני לא ידעתי שום תפיסה עליו כי ז"ל בספר המורה ח"א פמ"ב שם המיתה הוא מיתה ממש גם החולי החזק וימת לבו בקרבו והוא היה לאבן [גבי נבל] פי' והרי לא מת ממש ולזה ביאר בבן הצרפת/הצרפית/ ויהי חליו חזק מאוד עד אשר לא נותרה בו נשמה פי' דאי הוי כתיב וימת הוי אפשר לומר כעין מיתה קמ"ל לא נותרה בו נשמה כלל שוב כ' והאנדלוסי' אומר' נתבטלה נשימתו עד שלא הושגה לו נשימה כלל כמו שיקרה לקצת חולים בחולי השיתוק [שלאג] ובהחנק הרחם [קראמפף/כאב של התכווצות/] עד שלא יודע אם הוא חי או מת ויתמיד זה הספק יום או יומים עכ"ל הנה להרמב"ם יתואר מת חולי חזק מש"ה הוצרך לבאר בצרפית עד שלא נשארה בו נשמה נמצא להרמב"ם אפשר בן השונמית לא מת ממש אך בן הצרפית מת ולא נשארה בו נשמה ולהאנדלוסי' הוא בהיפוך סתם מיתה הוא מיתה ממש רק בנבל פרט הכתוב וימת לבו והוא לא מת כי בטלו הדופקים כמ"ש רמב"ן בפסוק ויפג לבו כי לא האמין להם ובצרפית פי' בהיפוך לא נותרה בו נשימה אבל הדופקים דפקו כי כן יארע בחולי (שלאג) וחינוק הרחם וחולי (קאלערא/כולירע/) ר"ל שלא נרגש בו אלא דפק בעורק הצדעים או הצוואר אבל נשימה ליכא אבל סתם מיתה הוא מיתה ממש נמצא לדידהו בהיפוך הוא בן השונמית היה תחיית המתים ממש אבל בן הצרפית לא היה רק החזרת הנשימה וסברא זו כתבו רדב"ז ח' חמישי סי' ב' אלפים ר"ג ושם דחה כל דבריהם ע"ש עכ"פ בין לרמב"ם בין לאנדלוסין לא יכחישו תח"ה =תחיית המתים= או בבן הצרפית או בבן שונמית אלא לרז"ל שניהם מתו ושניהם החיו אחרי מותם.

אבל כל שאחר שמוטל כאבן דומם ואין בו שום דפיקה ואם אח"כ בטל הנשימה אין לנו אלא דברי תורתנו

הקדושה שהוא מת ולא ילינו אותו והמטמא לו אם הוא כהן לוקה אחר ההתראה ומ"מ בש"ס נדה ס"ב ע"ב אמרי' גזרה שמא יתעלפו דבר פשוט הוא וממקומו הוא מוכרע דאמרי' בעכו"ם דבחי לא מטמא לא גזרי' אחר מותו וקשה אימתי נדע שיעור מיתתו שנטהר מסמא שלו הלא טרם סימני עיכול אין מיתתו נודע ומה בינו לישראל אלא האמת יורה דרכו כי כמה שעות או אפי' יום ויומים קודם החלט מיתתו עפ"י בקיאי' המבינים סי' מיתה כמו אנשי החברא המתעסקים עם מתים בזמנינו קודם לזה כבר בטלו חושיותיו והרגשותו ומוטל כאבן דומם בעילוף הסמוך למיתה והמתעסקים עומדים עליו ומצפים רגע יציאת הנפש עפ"י קבלתם שבידם והוא הרגש כ"ש בנשימה ודפיקה ידועה אבל לכל ההמוני' אין הפרש בין צורתו ושכבו קודם יציאת הנשמה ובין כמה שעות אח"כ עד התחלת ס' עיכול וא"כ משעת עילוף ההוא עד סי' עיכול שהוא לפעמים יום ויומים אין שום היכר לההמונים אעפ"י שבינו לבינו הבינו המבינים שיצאה נשמתו בביטול נשימה קלה היא מ"מ כל בני בית לא ידעו ולא יבינו מה בין כלי מסמא שקודם או אח"כ כי בגופו לא הורגשו שום שינוי על כן טמאו את הכל עד שנולדו בו סי' עיכול ובעכו"ם שאינו מטמא מחיים אז מיד שהמבינים אמרו שבטלה נשימתו הקלה האחרונה אז מטהרין

שו"ת נודע ביהודה מהדורא תניינא - יורה דעה סימן רי

תשובה לכבוד אהובי מחותני ידידי וחביבי הרב המופלא ומופלא בתורה כבוד מו"ה ליב פישלס נר"ו:

ע"ד קונטרסו אשר שלח אלי אשר העריך מערכה בנדון השאלה שבאה עליו מק"ק לונדון במעשה שאירע שם באחד שחלה בחולי האבן בכיסו והרופאים חתכו כדרכם בעסק רפואה במכה כזו ולא עלתה לו תרופה ומת ונשאלו שם חכמי העיר אם מותר לחתוך בגוף המת במקום הזה כדי לראות במופת שורש המכה הזאת כדי להתלמד מזה בהנהגת הרופאים מכאן ולהבא אם יקרה מקרה כזה שידעו איך יתנהגו בענין החיתוך הצריך לרפואה ושלא להרבות בחיתוך כדי למעט בסכנת החיתוך אם יש בזה איסור משום דאית ביה ניוול ובזיון להמת הזה או אם מותר משום דאית מיניה הצלת נפשות להבא להיות מיזהר זהיר במלאכה זו על תכליתה. והמתיר רצה ללמוד מחניטה שמצינו בתורה ביעקב ויוסף וחניטת מלכים במלכי ישראל ואם כי זה היה לכבודם גם זהו כבוד המת להיות ריוח והצלה על ידו לצורך העולם. ועוד הביא ראיה מתשובת הרשב"א שהובא ביו"ד סימן שס"ג סעיף ב' בהגה"ה בראובן שצוה לבניו להוליכו למקום קברות אבותיו כו' שמותר ליתן סיד על הבשר למהר העיכול כו' הרי שמפני צורך שעה שצוה להוליכו לקברות אבותיו התיר הרשב"א לפנותו מקברו הראשון והתיר נתינת סיד עליו ק"ו כאן שהוא קודם הקבורה. ע"כ דברי המתיר:

ואלה דברי האוסר שהרי אמרו במס' ב"ב דף קנ"ה ע"א במעשה דבני ברק שאמר ר' עקיבא אי אתם רשאים לנוולו. והחכם המתיר השיב לו דשאני שם שבשביל ממון רצו לנוולו ולכן אמר להם ר"ע שאינן רשאים משא"כ כאן שהצורך הוא להצלת נפשות. כל זה הוא הויכוח שהיה שם בלונדון. ומעלתו דחה דברי שניהם בעיני ראיותיהם וכל דברי מעלתו בזה תורה הם ודברים הראוים למי שאמרם כי בודאי החניטה אינה בזיון כלל ואדרבה היא לכבודו וגם נתינת הסיד על המת אינו ניוול ולא בזיון והאריכות בזה ללא צורך וכבר ביאר מעלתו כל הצורך בזה, ודברי האוסר ודאי אם היינו אומרים שיש כאן הצלת נפשות פשיטא שיפה השיב המתיר דבשביל מה שאסר ר"ע לצורך ממון אין ללמוד איסור לצורך נפשות. ומה שהשיב כבוד מעלתו על דברי האוסר ואמר ומטונך שממקום שרצה ללמוד איסור אדרבה משם מוכח היתר שהרי שם /ב"ב/ בדף קנ"ד ע"ב קאמר הש"ס ואלא אי אמרת לקוחות לינוול ולינוול כו' הרי מבואר דמשום פסידא דלקוחות לא משגחין בניוול המת. והנה באמת יפה השיב מעלתו על חכם האוסר ואמנם לפי שאין אני יודע מי הוא האוסר ואולי צורבא מרבנן הוא דרכי לחפש זכות ואולי כוונתו דמזה יבואר עכ"פ שהיורשים שהם משפחת המת אינן רשאים לנוולו אף אם היה להם פסידא בזה כיון שהם קרובים וכן מפורש שם בתוס' בד"ה זוזי יהבינן וכן מפורש בח"מ ס' ק"ז סעיף ב' בהגה"ה דאם הבע"ח הוא קרובו של המת מוחין בידו שלא לעכב קבורת המת בשביל פרעון חובו ומסתמא גם בנדון שלפנינו אי אפשר לעשות דבר בהמת בלתי הסכמת קרוביו והביא החכם האוסר שאין היורשים רשאים

להסכים לנוולו:

עוד הביא כבוד מעלתו ראייה מסוגיא דחולין דף י"א ע"ב וכ"ת משום איבוד נשמה דהאי נינווליה כו' הרי דלהציל הרוצח היה מותר לנוול ההרוג וכ"ת דשם ודאי הצלה הוא וכאן ספק הוא שירפאו הרופאים פעם אחרת ע"י כך, שם ג"כ ספק הוא שמא ימצא טריפה ועוד דגם ספק פיקוח נפש דוחה כל איסורין שבתורה חוץ מתלת. והאריך מעלתו בדבר זה. והנה בזה אמינא דלכאורה דברי הגמרא תמוהים דאין קאמר משום איבוד נשמה דהאי נינווליה דאדרבה ע"י הניוול אנו רוצים להמית הרוצח ואם לא ננוולנו ינצל הרוצח דאמרין טריפה הרג. ואמנם פירוש הדברים הם כך דאם אתה אומר שלא התירה התורה לנוולו א"כ על כרחך צותה להמיתו בלי בדיקה ולא לחוש כלל לשמא טריפה הרג יותר נכון לומר שהתורה צותה והצילו העדה לחוש שמא טריפה הרג ולא להרגו בלי בדיקה ולינוול שאם התורה התירה לנוולו אין לנו לחוש לניוולו, הא חדא. ועוד דאי אמרין שלעולם לא יהרג הרוצח בלי בדיקת הנהרג א"כ ניוול זה הוא לכבודו של הנרצח וכל מה שהוא לכבודו אין בו משום ניוול. את כל אלה כתבתי לפי דבריכם שאתם קורים זה פיקוח והצלת נפש. אבל אני תמה הלא אם זה יקרא אפילו ספק הצלת נפשות א"כ למה לכם כל הפלפול והלא זה הוא דין ערוך ומפורש שאפילו ספק דוחה שבת החמורה ומשנה מפורשת ביומא דף פ"ג וכל ספק נפשות דוחה שבת ושם דף פ"ד ע"ב ולא ספק שבת זו אלא אפילו ספק שבת אחרת ע"ש. ואמנם כ"ז ביש ספק סכנת נפשות לפנינו כגון חולה או נפילת גל, וכן במס' חולין שם גבי רוצח הפיקוח נפש לפנינו וכן אפילו לענין ממון שם במס' ב"ב ההיזק לפנינו אבל בנדון דידן אין כאן שום חולה הצריך לזה רק שרוצים ללמוד חכמה זו אולי יזדמן חולה שיהיה צריך לזה ודאי דלא דחין משום חששא קלה זו שום איסור תורה או אפילו איסור דרבנן שאם אתה קורא לחששא זו ספק נפשות א"כ יהיה כל מלאכת הרפואות שחיקת ובישול סמנים והכנת כלי איזמל להקזה מותר בשבת שמא יזדמן היום או בלילה חולה שיהיה צורך לזה ולחלק בין חששא לזמן קרוב לחששא לזמן רחוק קשה לחלק. וחלילה להתיר דבר זה ואפילו רופאי האומות אינן עושים נסיון בחכמת הניתוח ע"י שום מת כי אם בהרוגים ע"פ משפט או במי שהסכים בעצמו בחייו לכך ואם אנו ח"ו מקילים בדבר זה א"כ ינתחו כל המתים כדי ללמוד סידור אברים הפנימים ומהותן כדי שידעו לעשות רפואות להחיים. ולכן האריכות בזה הוא ללא צורך ואין בזה שום צד להתיר. ולדעתי שגגה יצאה מלפני כבוד מעלתו שמהיר להשיב להקל. ואני הנלע"ד כתבתי. דברי הד"ש.

שו"ת ציץ אליעזר חלק טז סימן כג

אם חייב או מותר לאדם לתרום מדמו וכן מכדוריות דמו כדי להציל חולה שיש בו סכנה ובמיוחד כשזקוק לסוג דם נדיר שאין להשיגו במקום אחר.

ב"ה, ו' אייר תשמ"ג. ירושלים עיה"ק תובב"א. לכבוד הרה"ג החו"ב וכו' מוהר"ר יעקב ויינגולד שליט"א. אחדשה"ט. הנני להשיב לו בזה בקצרה על שאלתו למעשה לאחר שמפציר בי כל כך להשיבו דבר ובאמתלא כי

כך יעצוהו גדולי תורה לפנות אלי.

השאלה היא אם יש חיוב לחלוש ורך מזג לתרום דם או כדוריות דם לצורך חולה מסוכן הזקוק לסוג דם נדיר שאין להשיגו אף תמורת כסף בבנק הדם, ואם נמנע ולא תרם דם או כדוריות דם אי עובר על לאו דלא תעמוד על דם רעך, או לא כוין דעי"ז יחלש ביותר ויזדקק ליפול למשכב ולחולי שאיב"ס, וכמו"כ אם יש לחלק בזה בין תרומת דם לבין כדוריות דם, ומה הדין כשיש ספק סכנה עבורו, ע"כ.

וכשאלת חכם חצי תשובה דן כת"ר במכתבו בדינא אם האדם מחויב להכניס א"ע בספק סכנה כדי להציל את חבירו מודאי סכנה, וכן אם מחויב לקיים מ"ע כשעל ידי קיומה יחלה בחולי שאיב"ס, או שיכול בכה"ג להיות בשוא"ת ואותו הדבר בל"ת להיות בשוא"ת, ובכיוון זה דן והשיב לו הגר"ש וואזנר שליט"א שהעתק תשובתו צורף למכתבו אלי, ובא מתוך כך לחלק בזה בין תרומת דם לבין תרומת כדוריות דם. והנה לי יש גישה אחרת לכל הנידון.

א) דעתי היא דהיות והתורה העידה וקבעה: "כי נפש הבשר בדם היא" (ויקרא י"ז - י"א), ז"א "כי נפש כל בריה בדם היא תלויה" (רש"י), וחז"ל קבעו עפי"ז דרביעית דם היא שיעור חיותו של אדם, ולא קובע מה שגזעו מחליף (עיין נזיר ל"ח, סנהדרין ד, וחולין ע"ב, ועוד) אם כן אי אפשר לחייב את האדם לתרום יותר מרביעית מדמו עבור קיום שום מצוה פרט עבור ג' המצוות הידועות, כי נחשב הדבר כרוצים לחייבו לתרום שיעור מחיותו, ובאמת לא מצינו בשום מקום שיהא חיוב על אדם לתרום ולהקריב מדמו עבור קיום שום מצוה שהיא, פרט כשהמדובר כדי לא לעבור על א' מג' העבירות כנז'.

ומה שהגר"ש וואזנר שליט"א בתשובתו מסתייע להוכיח שכן יש לחייב לתרום מה שהיו עושים הקזת דם וראי' מזה דאין כל סכנה בתרומת דם, לדעתי אדרבא להיפך, מהסוגיא השלימה הדנה בהקזת דם בשבת ד' קכ"ט אנו עומדים משם על הסכנה, הכרוכה בכנפיה של ההקזה ועד כמה מן הזהירות שצריכים לאחוז לאחר מיכן כדי לקבל תחליף של "נפשא תחת נפשא" (כלשון הגמ' שם), ועל מי שאינו אחז באמצעי הזהירות קבעו עליו תו בשם "על חייו לא חס", ועוד הזהירו בסוגיא שם על ימים ידועים שלא להקיז בהם בגלל סכנה. ומה שסמיא בידן אין זה משנה מהסכנה הכרוכה בהוצאת דם זה כשם שכל רפואה שמגישים לחשיב"ס אינה מורידה ממנו את שם חשיב"ס עד שהרפואה מוציאה אותו מכלל זה ומה שהתירו עצם ההקזה הוא מפני כי רפואה היא להצילו עי"כ מסכנות יותר חמורות אחרות העלולות להופיע אצלו אם לא יקיזו ממנו. והדעת נותנת איפוא לומר שזה שרוב העולם לא נוהגים עכשיו בזה לעשות הקזה דהוא זה באמת מפני נוכח לדעת כי סיכונים ותסבכות מופיעים אצל הניקז לאחר מיכן, וגם אנו ראינו לא פעם התעלפויות וכדומה אפילו אצל כאלה שלוקחים מהם זריקות דם רק לשם עריכת בדיקות רפואיות אצלם, אף על פי שהדם שמוציאים עבור כך הוא הרבה יותר פחות מהקזת דם.

ועל כן אין חיוב על האדם לתת רביעית ויותר מדמו לשם הצלת אחר אפילו שיב"ס ולא משיגים סוג דם זה

במקו"א, ורק מי שחפץ ברצון עצמו לתרום מדמו ומרגיש שלא יזקק מזה, מדת חסידות יש בזה, ואשרי חלקו מי שיוכל לעמוד בזה, כביטוי והגדרתו של שו"ת רדב"ז ח"ג סי' אלף נ"ב.

ב) ופוק חזי בגמ' סנהדרין ד' ע"ג ע"א דמצרכין ב' ריבויים דקראי לחיוב והצלת חבירו שטובע בנהר וכו', הא' מקרא דלא תעמוד על דם רעך, והב' מ"והשיבותו לו" לרבות אבידת גופו, ואילו היה רק ריבוי א' היינו מרבים שצריך להצילו אם ביכולת עצמו לכך אבל לא היה מחויב גם לטרוח ולשכור אנשים להצילו, ורק בגלל ריבוי נוסף מרבינן שמחויב גם למיטרח ומיגר אגורי, אבל אילולא כן היינו אומרים שאיננו מחויב אפי' למיטרח למיגר אגורי כשאי אפשר לו להצילו בעצמו, יעו"ש ברש"י ובמהר"ם מלובלין, וא"כ אין לך אלא מה שמרבינן בלבד, אבל לא שיהא מחויב גם לתת עבור כך כתרומה מדמו והרמב"ם בפיהמ"ש בפ"ד דנדרים שמרבה ממה שמחויב להציל חבירו בגופו או בממונו או בחכמתו, ג"כ פשוט דכונתו על פעולה פיזית בגופו, אבל לא לתת לשם כך ממה שבעצמיות גופו ומבנה חייו העצמיים, ויעוין ביד רמה בסנהדרין שם שס"ל ביתר על כן שאפילו בממונו איננו מחויב להצילו, והריבוי הוא רק דצריך לטרוח למיגר אגורי אבל לאצולי בממונו לא עיין שם. [וראיתי מ"ש ע"ד היד רמה בספר כלי חמדה פ' תצא ע"ש וי"ל ע"ד ואכמ"ל].

ג) והאמור שעל בכגון דא של החסרה מגוף האדם ומבנהו הרשות בידי כל אחד לחוש לנפשו ולא לתרום מדמו, אנו למדים גם ממה שקבעו חז"ל דפצע תחת פצע הנאמר בתורה הכונה לממון שישלם, וכפי שכותב ללמוד בדומה לזה גם בשו"ת רדב"ז שם בח"ג סי' אלף נ"ב וכותב וז"ל: "ותו דהתורה אמרה פצע תחת פצע כויה תחת כויה, ואפ"ה חששו שמא ע"י הכויה ימות וכו' ולכך אמרו שמשלם ממון", וה"נ רשאי כ"א לחוש לנפשו פן יקראנו אסון ע"י הוצאת הדם ואין עליו עבור כך כל עון, ויעו"ש ברדב"ז שמעיד ובא שראה אחד שמת ע"י שסרטו את אזנו שריטות דקות להוציא מהם דם ויצא כ"כ עד שמת. ולפעמים בא בזה המות עליו אפילו בגלל הפחד וכדכותב הפרמ"ג באו"ח סי' שכ"ח סק"ז עיין שם, ומקרים בכגון אלה קורים גם בזמנינו, והגם דמוגדרים כנדירים אבל מסתבר הדבר שהתורה לא חייבה על כגון דא, וכדברי הרדב"ז שם שכותב דבתורה כתיב דרכיה דרכי נועם וצריך שמשפטי התורה יהיו מסכימים אל השכל והסברא ע"ש, והא אם נאמר שיש חיוב בזה הרי יש לפעול לחקיקת חק לחייב על כך, וזהו דבר שאפילו במתוקנים שבהם לא מחייבים בכך לתפוס אנשים ולהוציא מהם דם בכח לשם מטרת אלה, ועל כגון דא ניתן איפוא להשתמש במשפט כתוב בשו"ת הרדב"ז שם ולומר: "הלכך איני רואה טעם לדין זה אלא מדת חסידות ואשרי חלקו מי שיוכל לעמוד בזה".

ד) זה שרשאי מיהת להתנדב ולתרום ויש בזה משום מדת חסידות, זהו הכל בתרומת דם רגילה, אבל בהתרמת כדוריות דם יש מקום לומר דמשעושה כן הרי זה חסד שוטה הואיל וישנו בדבר זה ספק סכנת נפשות וכדכותב בכזאת הרדב"ז שם ע"ש, ונידין הזה הוא מבחינת מה עוד יותר מספק סכנה, דהרי לשם השגת הכדוריות מוציאים כל דמו של המתנדב למשך כמה שעות כדי להוציא הכדוריות הנצרכות ורק לאחר מיכן מחזירים דמו לגופו, ויוצא איפוא שראשית דבר מכניסים אותו מיד למצב של סכנה ממש ורק עם חכמת הרפואה בזה נוצר ספק אם ע"י פעולה נוספת של החזרת דמו לגופו יוכלו להחזירו לקדמותו, ועל כן לא משנה בזה גם

מה שהרופאים עורכים מתחילה הרבה בדיקות כדי להוכיח ע"פ חכמת הרפואה שבידם אם יצילוהו ממות ע"י החזרת דמו לגופו, כי סוף סוף הרי מוציאים כל דמו מתחילה וזאת היא פעולה של סיכון ממש, דהדם הוא הנפש.

ה) ובבעיא והספק אם צריך או מותר לו לאדם להכניס את עצמו לספק סכנה כדי להציל את חברו מודאי סכנה כבר הארכת לברר זאת בכמה מקומות ספרי שו"ת ציץ אליעזר והוכחתי והעלתי שהעיקר להלכה כפי הכרעת רוב הפוסקים שאין אדם מחויב להכניס א"ע בספק סכנה כדי להציל את חברו מסכנה ודאית, ושיתכן שאפילו איננו רשאי גם אם רצונו בכך, יעוין למשל בח"ט סי' מ"ה, ח"י סי' כ"ה פ"ז ופרק י"ח, וחיי"ג סימנים ק' ק"א ע"ש. אוסיף לזה בכאן במפורט דברי האור שמח בפ"ז מה' רוצח ה"ח שמסביר דברי הרמב"ם שם שפוסק דהגולה אינו יוצא מעיר מקלטו לעולם וכו' אפילו כל ישראל צריכים לתשועתו כיואב בן צרויה וכו' ואם יצא התיר עצמו למיתה, שלכן הוסיף רבינו טעם למה אינו יוצא, הלא פקוח נפש דוחה כל מצות שבתורה ומכש"כ פקוח נפש דכל ישראל, ואסתר תוכיח, רק דנגד הטבע אין לנו להוסיף אחרי מצות יוצר הטבע, חוקר כליות ולב הוא אמר כי אם יחם לבב הגואל להרגו אין לו משפט מות, תו אין יכולים בית דין להמיתו, וכיון שהותר דמו לגואל הדם אין לו להכניס עצמו בספק סכנה עבור הצלת חברו מסכנה ודאית, ומסיים האו"ש שמוכח מזה דלא כהגמ"י בשם הירוש' דחייב להכניס עצמו בספק סכנה, ושמהירושלמי אינו מוכח למעין בו היטב יעו"ש.

ונלמד משם להקיש בדומה לדומה ולהסביר בכזאת גם לנידונו בנוגע להוצאת כל הדם כדי להוציא הכדוריות ולומר: כי מטבען של דברים הוצאת כל הדם מהאדם לפי דרך הטבע ימות עי"כ, ולכן אם נחייב איזה אדם בכך עבור הצלת נפש הרי זה כאילו מתירין אותו למיתה, ועל כן אסור לעשות כן, ולא יוכל הדבר להקל מעלינו ממה שלאחר מיכן יעשו פעולה חדשה להכניס לו את דמו בחזרה בתקוה שיחזרו למסלולן בגופו וישיבו אותו לתחיה, דאסור להכניס אותו למצב של סכנה כזאת, או אפילו לספק סכנה ע"י קיחה בחשבון לפעולת הצלה לאחר מיכן ע"י החזרת דמו, עבור להציל את חברו אפילו מסכנה ודאית, ואפילו אין אחר זולתו שיוכל להצילו בדמו, ובדומה לגולה שאין יוצא מעיר מקלטו אפילו כל ישראל צריכים לתשועתו כיואב בן צרויה, והאדם אפילו בעצמו גם כן אינו שליט על עצמו למחול על דמו (עיין מהר"ש יפה בראשית סוף פ' צ"ד). והמקרא כתוב של "וחי במ" מטיל עליו חיוב שישתדל שלא יבוא בשום ענין לידי סכנה (עי' העמק שאלה שאילת' קמ"ז סק"ד). ועל אחת כמה שלא יכניס א"ע במצב של סכנה ודאית בהסתמכות על מה שלאחר מיכן ישתדלו הרופאים להוציא אותו ממצב המסוכן ע"י פעולת החזרת הדם לגופו והשתדלות החזרתם למסלולם הקודם, ואין לך מחוסר מעשה גדול מזה.

ו) לאור כל האמור נלענ"ד בפשיטות בנוגע לשאילת' דשאל מר, כי אין כל חיוב על אדם חלוש רך מזג לתרום מדמו לצורך חולה מסוכן הזקוק לסוג דם נדיר שאין להשיגו במקום אחר, ויתכן דגם אסור לו לעשות זאת באשר ישנם ידים מוכיחות מה שניזוק עי"כ ונופל למשכב, שדבר זה מביא זעזוע בכל אורגניותו, ויתכן איפוא שגם סכנה תבוא ח"ו כעבור זמן מה (אפילו לאחר כמה שנים) ולא ידעו אפילו שהגיע לו זה עקב הוצאת הדם הזה מגופו.

וכל זה נוסף על מה שבכלל הדעת נותנת שעבור קיום מ"ע או ל"ת בשוא"ת אין חיוב לעשותם או לקיימם אם אפילו שכתוצאה מזה יחלה רק בחולי שאיב"ס, וכדהבאתי בכזאת בספרי שו"ת צ"א ח"ב סי' מ"ג בשם ספר בנין שלמה, וכן בספרי החדש שו"ת צ"א חט"ו (שזה עתה ממש הו"ל בע"ה) סימן ל"ו אות ח' ע"ש, ועוד זאת הבאתי בחי"ג סי' ק"א שם בשם היעב"ץ בספר מגדל עוז ח"ג (באבן בוחן פנה א' אות פ"ג) דס"ל דאפילו בזיונא דגופא לא מידחי כדי להציל את חברו מסכנה ורק רשות ומצוה היא גרידא יעו"ש [ויעוין גם בחלקת יואב בקו' דיני אונס ענף ז' ע"ש, ובשו"ת מהר"ם שיק חאו"ח סי' ר"ס המדובר באי רשאי להחמיר על עצמו כדיעו"ש, ואכמ"ל].

ועל אחת כמה וכמה שאיננו מחוייב וגם איננו רשאי לתרום כדוריות דם שעושים זאת על ידי הוצאת כל דמו של המתנדב למשך כמה שעות כדי להוציא משם כדוריות הדם הנצרכות, ולא רק אדם חלוש כזה אסור לו לעשות זאת אלא גם אדם בריא וחזק איננו רשאי בכך וכנ"ל, ויש לחזר איפוא על זה אצל אחד מאו"ה וכדומה המתירים זאת והנני בברכה ובהוקרה אליעזר יהודא וולדינברג

שו"ת רדב"ז חלק ג סימן תרכז (אלף נב)

(אלף נב) שאלת ממני אודיעך דעתי על מה שראית כתוב אם אמר השלטון לישראל הנח לי לקצץ אבר אחד שאינך מת ממנו או אמית ישראל חבירך. יש אומרים שחייב להניח לקצץ האבר הואיל ואינו מת והראיה מדאמרינן בע"ז חש בעיניו מותר לכוחלה בשבת ומפרש טעמא משום דשורייני דעינא בלבא תליא משמע הא אבר אחר לא והשתא יבוא הנדון מק"ו ומה שבת החמורה שאין אבר אחד דוחה אותה היא נדחית מפני פקוח נפש אבר אחד שנדחה מפני השבת אינו דין שתדחה מפני פקוח נפש ורצית לדעת אם יש לסמוך על טעם זה:

תשובה זו מדת חסידות אבל לדין יש תשובה מה לסכנת אבר דשבת שכן אונס דאתי משמיא ולפיכך אין סכנת אבר דוחה שבת אבל שיביא הוא האונס עליו מפני חבירו לא שמענו. ותו דילמא ע"י חתיכת אבר אעפ"י שאין הנשמה תלויה בו שמא יצא ממנו דם הרבה וימות ומאי חזית דדם חבירו סומק טפי דילמא דמא דידיה סומק טפי. ואני ראיתי אחד שמת ע"י שסרטו את אזנו שריטות דקות להוציא מהם דם ויצא כ"כ עד שמת והרי אין לך באדם אבר קל כאוזן וכ"ש אם יחתכו אותו. ותו דמה לשבת שכן הוא ואיבריו חייבין לשמור את השבת ואי לאו דאמר קרא וחי בהם ולא שימות בהם הוה אמינא אפילו על חולי שיש בו סכנה אין מחללין את השבת תאמר בחבירו שאינו מחוייב למסור עצמו על הצלתו אף על גב דחייב להצילו בממונו אבל לא בסכנת איבריו. ותו דאין עונשין מדין ק"ו ואין לך עונש גדול מזה שאתה אומר שיחתוך אחד מאיבריו מדין ק"ו והשתא ומה מלקות אין עונשין מדין ק"ו כ"ש חתיכת אבר. ותו דהתורה אמרה פצע תחת פצע כויה תחת כויה ואפ"ה חששו שמא ע"י הכויה ימות והתורה אמרה עין תחת עין ולא נפש ועין תחת עין ולכך אמרו שמשלם ממון והדבר ברור שיותר רחוק הוא שימות מן הכויה יותר מעל ידי חתיכת אבר ואפ"ה חיישין לה כ"ש בנ"ד. תדע דסכנת אבר חמירא דהא התירו לחלל עליה את השבת בכל מלאכות שהם מדבריהם אפילו ע"י ישראל. ותו דכתיב דרכיה דרכי נועם וצריך שמשפטי תורתנו יהיו מסכימים אל השכל והסברא ואיך יעלה על דעתנו שיניח אדם לסמא את עינו או

לחתוך את ידו או רגלו כדי שלא ימיתו את חבירו הלכך איני רואה טעם לדין זה אלא מדת חסידות ואשרי חלקו מי שיוכל לעמוד בזה ואם יש ספק סכנת נפשות הרי זה חסיד שוטה דספיקא דידיה עדיף מוודאי דחבריה. והנראה לע"ד כתבתי:

תשובות והנהגות כרך ג סימן שסה

שאלה: אישור רפואי ל"המתת חסד" בחולה שאינו - יהודי

נשאלתי ביוהנסבורג מרופא ירא שמים מנהל בית חולים לנכרים לבד, ונמצא שם עכו"ם חשוך מרפא שמתפתל ביסורים, ואין לו אלא חיי שעה, והוא וכן קרוביו דורשים להתחסד עמו ולהמיתו בסמים, והרופאים הסכימו, רק זקוקים לחתימת המנהל על מצבו שמאשר את הדברים ואז יבצעו הפעולה להמיתו, והמנהל שהוא ירא שמים מפקפק אף שהחולה עכו"ם ומותר לפי דיניהם שמה המתת "חסד", הלא ע"פ דין תורה בן נח אסור לו להרוג עכו"ם אפילו טרפה, וחייב על כך מיתה וכמבואר ברמב"ם פ"ט דמלכים ה"ד, ואם אסור לעכו"ם בודאי אסור לישראל לעשות כן דמי איכא מידי שלעכו"ם אסור ולישראל שרי (חולין לג א), וא"כ אסור לו גם לגרום הריגת עכו"ם, ועוד הלא מכשיל הרופאים עכו"ם לעבור על מצות בני נח, ולהכשיל אסור לבן נח כמו אבר מן החי שאסור מה"ת להאכיל לעכו"ם מדין לפני עור וכמבואר בע"ז (ו ב), ולדבריו כל זמן שאינו חותם לא יבצעו הפעולה, רק לדבריו אם יתעקש עלול להזיק לו בסכוייו להתקדם במעמדו, רק רוצה לשמוע, ומוכן ומזומן לקיים דין תורה.

ועובדא שמעתי אצל מרן הגריז"ס זצ"ל (הגאב"ד דבריסק) שנתבקש בראש השנה לבוא מיד לבית הסוהר בפקודת הממשלה שעומדים להרוג יהודי רוצח וניתן לו זכות להתודות בטרם הריגתו לפני רב העיר, והשלטונות דחקו מאד למרן זצ"ל שיבוא מיד, אבל דעתו היה דכיון דעל ידי שבא הוא מחיש וגורם מיתתו צריך מסירות נפש לא לבוא, ודחה אותם בלך ושוב לך ושוב, ובשום אופן לא רצה להופיע, עד שבדרך נס ממש נדחה מיתתו, וכעין זה הרופא שלפנינו שואל האם עכ"פ מחוייב לדחות לא לגרום רצח או אינו מחוייב כיון שבדיניהם מותר, ואני נמצא כאן כאומן בלי כלים, שאין לי ספרים לעיין בהם, רק אען ואומר חלקי, ומה' אבקש שלא אכשל בדבר הלכה, וההכרעה מסורה לבעלי הוראה לבד.

והנה האיסור לישראל להרוג עכו"ם הוא חמור מאד, ומקורו מפסוק שופך דם האדם באדם דמו יישפך, ו"האדם" היינו אפילו עכו"ם וכמבואר בתוס' יבמות סא. (ד"ה ואין העכו"ם קרויים אדם), רק דרשינן וכי יזיד איש על רעהו שאין בעכו"ם חיוב מיתה, ולכן אין בזה חומר רציחה, וכן מפורש בכ"מ פ"ב דרוצח (הלכה י"א) שחייבין מיתה בידי שמים על רציחת עכו"ם, וכן ב"משך חכמה" על התורה פרשת משפטים שיש בזה איסור תורה, ואף שבמנ"ח (ריש מצוה ל"ד) פשיטא ליה דהמכילתא שמביא הכ"מ שדינו מסור לשמים וחייב מיתה בידי שמים על הריגת עכו"ם מיירי בגר תושב דוקא, ולא שייך בזמן הזה שאין דין גר תושב, דבריו תמוהין, שמלבד שהמכילתא משמע דמיירי בגוי, שבעיקר האיסור שופך דם האדם באדם לפני מתן תורה כל באי עולם בכלל שזהו בכלל

איסורי בן נח, ובמתן תורה מבואר במכילתא שהקילה תורה בעונשו לישראל, אבל האיסור בגוי קיים ודינו מסור לשמים, ואם כן האיסור בכל גוי ולא רק לגר תושב.

ובמנ"ח שם פשיטא ליה עוד דכיון דשורש האיסור לאבד עצמו לדעת הוא מקרא דשופך דם האדם שלא נשנית, אין איסור לעכו"ם לאבד עצמו לדעת לשפוך דם עצמו, והיינו לשיטתו שאין איסור רציחה ממתן תורה בעכו"ם מפסוק זה, אבל לדברינו שיש האיסור ונתמעטו רק לעונש בידי אדם, האיסור בבן נח גם לרצוח עצמו, ובצלם אלקים עשה את האדם כולל העכו"ם ואין לו רשות להשחיתו.

ולפי זה לדברי המנ"ח יש כאן פתח להתיר, שמצד הישראל אין איסור להרוג עכו"ם כשאינו גר תושב, ומצד העכו"ם שמוזהר לא להרוג עכו"ם אחר, אפשר דמאחר שמוותר לו לשפוך דם עצמו, ע"כ מפרשינן דבעכו"ם גדר האיסור הוא כגזל דנפשות שלוקח ממנו נשמתו, וברצונו מותר גם לאחר, ועיין במושב זקנים על התורה (ט - ה) דנראה כן.

אמנם דבריו תמוהין, שהאיסור על ישראל שלא להרוג כל עכו"ם וכמ"ש לעיל, ואם כן מסברא אף אם רק גורם רציחה אסור וכמבואר ברמב"ם (פ"ב דרוצח ה"ג) דשופך דם האדם עוברים אפילו שוכר אחרים ודינו מסור לשמים, וראוי לו למנוע כאן השחתת צלם אלקים אף שהעכו"ם מוכן לכך כשהוא הגורם המכריע.

אמנם מאידך בדברינו לעיל נמצא טעם להתיר, מאחר שלפני דיניהם שמה אין איסור המתת חסד, רק אנו מדין תורה אסור לנו לגרום מיתתו, הלוא העכו"ם החולה אינו שומר ז' מצות ועובר באיסור עבודה זרה כשמאמין בדתו וחייב מיתה, והתוס' בע"ז (סד: ד"ה איזהו) תמהו למה בעכו"ם לא מעלין ולא מורידין הלוא חייב מיתה, ותירצו שאין חיוב מיתה כל זמן שלא דנוהו, ונראה דמהאי טעמא אמנם אין חיוב מיתה, והיינו לעשות מעשה ולהרגו, אבל כשרצונו בכך ומגיע לו חיוב מיתה שהוא כעובד ע"ז ודאי מותר, שהלוא בלאו הכי חייב מדין תורה ולא נקרא הישראל רוצח.

ובעיקר הדין בעכו"ם שבזמנינו אם דינם כעובדי ע"ז כבר דנו בזה הפוסקים, כיון שבעכו"ם אין חיוב אמונה רק לא לעבוד ע"ז ואין הם מצווים לכמה פוסקים על השיתוף (עיין ברמ"א ס"ס קנ"ו), אבל האחרונים והנוב"י ועוד העלו שאף הם מצווים על השיתוף וממילא עוברים הם על ז' מצוות, וכל שכן אלו כאן בדרום אפריקא באמונתם הטפילה, אין אנו מחוייבין למנוע לעכו"ם לבצע, שדינם כעובדי ע"ז ואין חיוב למנוע להורגם כשרצונם בכך שמתייסרים. (ובמק"א הבאתי שהנצרות איננה רק שיתוף, רק מגשמים אלקינו ית"ש בתוארים עם בן ואמא וכדומה, ולכן גרע ודינם שוה לכל עכו"ם).

וביותר אני מצדד בעיקר איסור שופך דם האדם שזהו השורש לאסור רציחה בעכו"ם, שיסודה כששופך דם סתם והיינו באכזריות כעין שפיכות דמים דרציחה, ומאבד עצמו לדעת אם אסור בעכו"ם וכמבואר בפרשת נח היינו מפני שזהו זלזול בצלם אלקים שגם עכו"ם מוזהר על זה, אבל כשכוונתו לטובה להציל חולה הנוטה למות מיסורים כמוות כאן המכונה "המתת חסד" לא נכלל עכו"ם באסור זה, ומתיישב בזה מה שמצדדים בתוס'

בסנהדרין (נט. ד"ה מי איכא מידי) שגם בעכו"ם שרינן להרוג עובר כדי להציל האם, אף שבעכו"ם חייבין מיתה על הריגת עובר ואין דוחין נפש בשביל נפש, והיינו משום שכאשר שכוונתו להציל לא נקרא רציחה בעכו"ם. ומצינו כעין זה בחזון איש (סנהדרין כ"ה) בירה חץ או פצצה שיהרוג כמה אנשים ומטהו לצד אחר שרק איש אחד ייהרג, מצדד להתיר, ולא דמי לתנו לנו אחד שאסור אפילו יהרגו כולם שכאן המעשה גופא הצלה ע"ש היטב ולא נקרא שפיכות דמים דרצח, ובעכו"ם נראה גדר האסור שפיכות דמים דרצח כפשוטו.

ותתיישב בזה קושיית הגאון "חלקת יואב" היאך דנו תמר למיתה כשהיתה מעוברת, והלוא הר"ן בפ"ג דחולין מפרש הטעם שהורגים אשה מעוברת בבית דין ואין חוששין לולד דהוא משום דהריגת העובר לא נקרא רצח, ואם כן לפני מתן תורה שדינם כבני נח שחייבין מוות גם על הריגת עובר, היה אסור להרוג את תמר מפני העובר והיאך רצו להרוג אותה והניח בקושיא, ולפי דברינו כיון שאין הכוונה להתאכזר ברצח, אלא שהורגין האם וממילא ולדה עמה כה"ג אין אסור בבן נח או לפני מתן תורה וצ"ב.

ויש להעיר ולתמוה על דברי מהרי"ט שדן בענין להתעסק להפיל עובר בגויה, שבמקום אחד (צ"ט) נראה שמיקל מאד אף בישראלית, ובמק"א (צ"ז) הוא גופא מחמיר, ויש הרבה תמיהות בזה בדברי המהרי"ט, רק ברור כשמש לדין שאיסור חמור בישראל להרוג עובר, ואין היתר כשאין סכנה לאם, משא"כ בבן נח דשורש האיסור שפיכות דמים, יש לקיים דברינו דהיינו דוקא שפיכות דמים כמשמעו, אבל כשהכוונה טובה ולא מתכוון לרצוח אין בזה איסור תורה, והוא הדין בהמתת חסד שנעשה בכוונה טובה, וע"פ בקשת הנרצח כדי שלא יתמשכו יסורי החולי הממית יש לומר דלא נקרא שופך דם כשהוא טרפה ועומד למות ואין איסור תורה.

ולמעשה צידדתי למנהל לחתום, שאם לא יחתום לדבריו יסלקו אותו ויאבד פרנסתו, ונראה להתיר שמצידו אין בזה איסור לגרום מיתה לעכו"ם כיון שמדינא הגוי חייב מיתה, ומצד לפני עור שמכשיל העכו"ם שמוזהר, האיסור לעכו"ם רפיא טובא, ראשית מסברא לא נקרא לעכו"ם "שופך דם" כפשוטו, כיון שנעשה לטובתו וברצונו וכמ"ש, ואין יסוד ברור לאסור, וכ"ש שהוא טרפה שדברי הרמב"ם שחייבין ע"ז מיתה הם חידוש ואין להם יסוד בש"ס, דיש לומר שדוקא עובר חייבין עליו כיון שעומד לחיות, אבל טרפה לא נקרא חי שחיותו זוטא וכמבואר ברמב"ם (פ"ה דעבודת יוה"כ הלכה י"ח) ובשאר ראשונים לא מצינו שחייבין בעכו"ם על טריפה, וכאן הוא חולה בסרטן ונעשה טריפה, אין בעכו"ם איסור להורגו אלא לרמב"ם שחידש כן וצע"ג. (ועיין רמ"א ס"ס של"ד ביו"ד שנהגו להקל לא למחות בעוברי עבירה כשיש לחוש שיעמדו על גופינו ומאדינו, כאן להפריע לרופאים לבצע זממם במקום שיפסיד פרנסתו אינו מוכח כלל).

ואף דמצינו דשאל המלך שהרגו גוי גר עמלקי (שלא היה לו דין גר צדק כדאיתא במכילתא) ע"פ בקשת שאול שפחד מיסורים נוראים, והגוי נענש עליו על ידי דוד המלך וכמבואר בשמואל (א - ט"ו) שהרגו על כך, ומשמע שאסור לב"נ להרוג אפילו מתכוין לטובתו, יש לחלק דשם הרג ישראל ולכן אסור כדיני ישראל אבל לעכו"ם יש לומר דמותר, והטעם שבישראל הקדוש ברוך הוא מקפיד על חיי יהודי אפילו רגע, ובעכו"ם התורה מקפידה על הזלזול בצלם אלקים, ולכן כה"ג שרי, ומאידך גיסא יש להחמיר שבעכו"ם אפילו הרג טרפה חייב וכמבואר

ברמב"ם פ"ט דמלכים (ה"ד), ובמק"א הסברנו בשם מרן הגריז"ס זצ"ל (הגאב"ד דבריסק) שבישראל טרפה הוי שפיכות דמים ממש ומ"מ אינו נהרג, ובעכו"ם כה"ג נהרג, ולדברינו יש בזה הסבר, דעכו"ם שנהרג על הזלזול בצלם אלקים, חייב גם על טרפה שאכזריות להורגו, אבל בישראל שחיובו על חייו שסילקו, בטרפה דחיינו פורתא אין חיוב.

ולפי זה לכאורה יש להתיר לו לחתום, ויש להוסיף עוד סניף להיתר שאינו רק מאשר מצב החולה שמעכשיו תלוי ברצון קרוביו, והוא רק כהסרת מונע, ובזה אינו מוכח שיש איסור לפני עור, דיש לצדד דאם אחד מונע עכו"ם מעבירה והוא מסלק העכו"ם מלפניו שאינו בכלל "לא תתן מכשול" כיון שהוא ע"ד הסרת המונע וצ"ב, ואכמ"ל. וכן יש לצרף מה שהרמב"ם לא הביא הברייתא באבר מן החי שאסור להכשיל עכו"ם, ולכן בנידון שלפנינו דעתי להורות לו בזה היתר וכמש"נ, אבל ההכרעה מסורה לגדולי הוראה דוקא כמ"ש, ושמעתי שחכ"א כתב תשובה לאסור וצ"ב.

וכל זה מפני שלדבריו חוק המדינה להתיר, ואי אפשר לאחלופי בישראל, שהבית חולים הוא רק לעכו"ם (שחורים), אבל בבית חולים שמטפלים ביהודים וגויים, יש לצדד שאין לתת יד לבצע המתת חסד אף לעכו"ם, שעלולים פעם להוכיח ממעשיו לעשות כן גם ביהודים, ואצלינו זהו עון רצח ממש, מלבד שיש חילול השם בזה, וכ"ש בבתי חולים שבעיקרם הם של יהודים בודאי אין להסכים להמתת חסד לעכו"ם חולה השוהה שם אף שמתעקשים שרצונם בכך, חייבים לידע שאצלינו הדבר אסור בהחלט.

רצח מתוך רחמים לאור ההלכה

מאת

הרב שמואל ברוך ורנר

לפני שאנו ניגשים לדון על בעיני חמורה זו, מן החובה להקדים מילים אחדות על איסור רצח לפי השקפת תורתנו הקדושה, על חומרת הלאו לא תרצח שנאמר בסעי'. רטט עובר על המעיין במקורות ההלכה על חטא הרצח. רגילים אנו לראות כקנה מידה את גודל החטא לפי העונש שקבעה התורה על זה, ומכיון שהתורה הענישה את הרוצח במיתה על ידי בית דין הרי שאפשר ללמוד מזה שהוא מן העבירות החמורות ביותר. ואמנם עונש מות שנותנים לרוצח הוא הרג, שהוא קל מעונשו של מחלל שבת שנידון בסקילה, עונש מות החמור מהרג. אבל מאידך אנו רואים שמותר לחלל שבת להציל נפש מישראל, ששבת נדחית מפני פקוח נפש, הרי שיש חומר ברציחה עוד יותר מחילול שבת החמור.

וחו"ל הדגישו חומרת החטא באמרו, „לפיכך נברא אדם יחידי, ללמדך שכל המאבד נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו איבד עולם מלא" וכו' ודמו ודם זרעותיו צועקים מן האדמה (סנהדרין לו א).

ובמיוחד אנו יכולים לעמוד על חומרתו של חטא רציחה, שהלא הוא משלש עבירות—שעליהם נצטוינו „יהרג ואל יעבור" שאם אומרים לישראל עבור על אחת מהן או תהרג החובה עליו להימנע ולא לעבור. וזה חומר מכל מצוות שבתורה, שאם רוצים להכריח לאנוס אדם מישראל לעבור על אחת מהנה או שיהרג, יעבור ואל יתרג, שכן צייתה תורה, „אשר יעשה אותם האדם וחי בהם" ודרשו חו"ל וחי בהם ולא שימות בהם (רמב"ם פ"ה מהל' יסודי התורה). הרי שאלו השלש העבירות, עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים, הן שונות בחומרתן מכל עבירות שבתורה עד שהחובה לבחור במות מאשר לעבור על אחת מהן.

ואמסור בזה מרגניתא טבא ששמעתי מכ"ק חותני מרן הגאון רבי יעקב משה חרל"פ זצ"ל, בשם החידושי הרי"מ. שהרגיש בסוגיא דסנהדרין עד א, מקור הלכות אלו, לומדת הגמרא על עבודה זרה וגילוי עריות שיהרג ואל יעבור מפסוקים שבתורה, ואילו על שפיכות דמים שזה לא כתוב בתורה אלא סברא הוא, „מי יאמר לך דדמא דידך סומק טפי דילמא דמא דההוא גברא סומק טפי" ופירש רש"י שם, „מי יודע שיהא דמך חביב ונאה ליוצרך יותר מדם חברך" כלומר אינך יכול לקבוע מי יותר חשוב לפני הקב"ה, נצייר לנו דוגמא שגוי צה לגאון וצדיק להרוג יהודי פשוט אחרת יהרוג הגוי את הצדיק, עליו להחליט יהרג ואל יעבור ימסור עצמו להריגה ואל יתרוג את היהודי הפשוט, והגימוק הוא כי אין מי שיודע מי חביב ונאה ליוצר נפשות, אין אתנו יודע להעריך יקרת ערכו של יהודי שומר תורה ומצוה, וזה אינו ממידת חסידות אלא זוהי הלכה ביסודי תורה (ברמב"ם) וזוהי השקפה עקרונית על הערכת חייו של כל יהודי כשר, עד שכל אחד חייב למסור נפשו עבורו ולא לעבור על שפיכות דמים. ועתה לנידוננו. הבעיא רצח מתוך רחמים, השאלה הלא היא, כאשר דהריגה תגאל

את החולה מסבלו, האם גם זה רצח יקרא, האם באופן שהמשך החיים יגרום לו רק סבל וצער האם מותר אז לקפח את חייו מתוך רצון כן של רגשות רחמים, למען שחררו מכאביו, וסבלו הגופניים והנפשיים, או שגם זה נכלל באיסור רצח התמור, וכבר דנו בזה רבים ונאמרו על זה השקפות שונות. אנסה נא לברר דעת תורה בבעיא זו (במידת הזמן העומד לרשותי).

ויאמר מיד, כי זה ברור כשמש, שאם החולה בעצמו, רוצה להמשיך בחיי סבל, ומתנגד לקירוב מיתתו, אין כל ספק שאסור לקרב מיתתו, וזהו רצח גמור, גזול נפש חברו, ויבואר בהמשך דברינו.

השאלה היא רק, באופן שהחולה מבקש, מתחנן לגאול אותו מסבלו, כי סקע בו כח הסבל ומעתיר שישחררו אותו מסבלו, האם מותר לשמוע בקולו או לא.

ולכאורה ישאל השואל הלא האדם הוא הבעלים על גופו, והוא הוא הקובע את גורלו, וכשם שעל רכושו הוא זכאי להחליט לשמור או לאבד, לקיים או להשחית, ככל העולה על רוחו. כן הוא הקובע על גורל גופו לחיים או למות, ומי הבעלים על גופו יותר ממנו.

אבל האמת שאין הדבר כן. האדם אינו בעלים על רוחו ונשמתו, זהו רכושו של יוצר הנפשות, רוחו ונשמתו הוא חלק א-לקי ממעל, ואין לאדם בעלות בזה יותר מאחרים ולכן אסור לאדם לאבד את עצמו לדעת, „אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש“ אמרו חז"ל להביא החונק את עצמו (וראה אמנם במנחת חינוך מצוה לד שכתב שהמאבד את עצמו לדעת אינו בכלל אזהרת לא תרצח. אבל לא כן מפורש בפסיקתא רבתי פכ"ד לא תרצח לא תתרצח (התפעל) שגם המתרצח היינו ההורג את עצמו הוא בכלל אזהרת לא תרצח).

וגם זה ברור, ללא כל ספק, שאסור לאבד את עצמו לדעת גם כאשר גברו עליו כאביו, ואף במצב הקשה ביותר מוזהרים על איסור לאבד את עצמו לדעת. „בעל כרחך אתה חי“ וזה מפורש בסוגיית הגמרא בעבודה זרה דף יח א, והואיל ואנו נישא וניתן בסוגיא זו נעתיק בקצרה הצריך לענינו.

בעובדא של רבי חנינא בן תרדיון. שמלכות רומי הרשעה והציאו להורג באכזריות נוראה על שהקהיל קהילות ברבים ולמדם תורה. הקיפוהו בתבילי זמורות והציתו בהן את האור, והביאו ספוגין של צמר ושראום במים והניחום על לבו שלא תצא נשמתו מהרה וכו' אמרו לו תלמידיו אף אתה פתח פיה ותכנס בך האש. אמר להם „מוטב שיטלנה מי שנתנה ואל יחבול הוא בעצמו“. הרי הדברים מפורשים שאף בזמן סבל נורא, כשמפרפר ביסוריו העצומים גם אז אסור לו לאבד את עצמו לדעת, לחבל בעצמו. לעשות איזה פעולה קטנה כפתיחת הפה שיכנס האש ויקרב מיתתו, מוטב שיטלנה מי שנתנה, בעל הנשמה, ואל יחבול הוא בעצמו.

ועתה אל השאלה, על אף שהוא בעצמו אסור לו לקרב מיתתו, האם מותר לאחרים לעשות זאת. ומדוע. הבה ונלמוד זה מהמשך הסוגיא הג"ל בעובדא דרבי חנינא בן תרדיון. הגמרא מספרת: אמר לו קלצטונירי (הממונה על רחב"ת מטעם מלכות רומי) „רבי אם אני מרבה בשלהבת ונוטל ספוגין של צמר מעל לברך, אתה מביאני לחיי עולם הבא. אמר לו הן. — השבע לי. — נשבע לו. מיד הרבה בשלהבת ונטל ספוגין של צמר מעל לבו. יצאה נשמתו במהרה. אף הוא (הקלצטונירי) קפץ ונפל לתוך האור, יצאה בת קול ואמרה רבי חנינא בן תרדיון וקלצטונירי מוזמנין הם לחיי העולם הבא“.

ולכאורה מבואר מתוך סוגיא זו פתרון לבעייתנו, אם מותר להרוג מתוך רחמים, שתרי הקלצטונירי שאל את רחב"ת אם יקרב את מותו יזכה לחיי עולם הבא ורבי חנינא בן תרדיון הבטיח לו על כך, ואף נשבע לו, וגם יצאה בת קול ואמר שרחב"ת וקלצטונירי מזומנים לחיי עולם הבא, והרי מעשיו של הקלצטונירי היה רצח מתוך רחמים, ונזכר לשבח, ואף זכה על ידי מעשה זה לחיי עולם הבא, ואם יש איסור בדבר איך יתכן שעבור מעשה רצח יזכה לתשלום נעלה ונשגב כזה חיי עולם הבא.

אבל מענין ומפליא הדבר שבספר הנביאים אנו מוצאים מעשה דומה לזו של רחב"ת ושם המסקנא הפוכה מזו של הקלצטונירי עד שנידון למות כרוצח, הלא הוא המעשה של שאול המלך (שמואל-א לא ושמואל-ב א) במלחמתו עם פלשתים שפגעו בו המורים, ויאמר שאול לנושא כליו שלף חרבך ודקרני בה פן יבואו הערלים האלה ודקרני והתעללו בי. ולא אבה נושא כליו כי ירא מאד ויקח שאול את החרב ויפל עליה" ובשמואל-ב א, מסופר, והנה איש בא מן המחנה מעם שאול וכו' ויהי בבואו אל דוד וכו' ויאמר לו אי מזה תבוא ויאמר אליו ממחנה ישראל נמלטתי וכו' ויאמר דוד אל הנער המגיד לו איך ידעת כי מת שאול וכו' ויאמר הנער המגיד לו נקרא נקריתי בהר הגלבע והנה שאול בשען על חניתו וכו' ויאמר לי מי אתה ואמר אליו עמלקי אנכי, ויאמר אלי עמד נא עלי ומתתני כי אחזני השבץ וכו' ואעמוד עליו ואמתתהו כי ידעת כי לא יחיה אחרי נפלו וכו' ויקרא דוד לאחד מהנערים ויאמר גש פגע בו ויכהו וימת. ויאמר אליו דוד דמך על ראשך כי פיך ענה בך לאמר אנכי מתתי את משיח ה'".

והדברים מפליאים, הלא המעשה שעשה הנער הגר העמלקי בהרגו את שאול המלך היתה לפי בקשתו של שאול, אחרי שסבל מהמורים שפגעו בו, וכמו שאמר לו כי אחזני השבץ והנער נהג במעשיהו כמו שעשה הקלצטונירי ברבי חנינא בן תרדיון שהרגו לפי בקשתו להקל את סבלו. ומדוע האחרון נזכר לשבח ולחיי עולם הבא. ואילו הנער שהרג את שאול נתחייב מיתה כרוצח, הלא שניהם הרגו מתוך רחמנות לגאול את נפשות הסובלות מכאובים. ולמה יתיחסו בצורה קיצונית שונה זה מזה. זה להריגה וזה פירש לחיי עולם הבא.

בכדי לעמוד על השוני שבשתי עובדות אלו. נקדים בירור דומה לרצח, איסור חבלה. — החובל בחבירו עובר על האזהרה שבתורה, "לא יוסיף להכותו" ולכן החובל חייב מלקות כעובר על שאר לאוין שבתורה, וזה ברור אם החבלה היא לטובת הנחבל תרי זו לא רק מותרת אלא גם מצוה יש בה. כמו רופא המנתח את החולה הזקוק לכך, מקיים מצות פקוח נפש, השאלה היא כאשר התבלה איננה לטובת או לתועלת הנחבל אלא שהנחבל מבקש שיחבלו בו, האם זה מותר או שגם זה כלול באיסור לא יוסיף להכותו, כי הלא לענין רציחה באופן שאין זה לטובת הנהרג אם אינו סובל ממחלה או מכאב, אף שמבקש שירצחו אותו נפש אין שומעין לו, אבל השאלה היא עדיין לענין חבלה אם מותר לשמוע בקול הנחבל ולחבול בו כבקשתו, אף שאין זה לטובתו, ונחלקו בזה גדולי האחרונים רבותינו שבארץ ישראל. המתירי בירב רבה של צפת והרלב"ח רבה של ירושלים והדברים ארוכים בקונטרס הסמיכה שבסוף ספר שו"ת מהרלב"ח, ובאחרונה דנו בזה הגרש"י זיין שליט"א בספרו לאור ההלכה (סוף הספר) והגרא"י אונטרמן זצ"ל בספרו שבט מיהודה שער א, סט"ז. ובכמה דברים הקדימם כבר הגרי"פ פרלא זצ"ל בביאוריו לספר המצוות לרס"ג ח"ב (ל"ת מז"מח) והאריך בזה.

ובתוך דבריו כתב להוכיח מהא דשלהי פרק החובל (ב"ק צב א) האומר סמא את עיני, קטע את ידי, שבר את רגלי חייב, על מנת לפטור חייב, קרע את כסותי, שבר את כדי חייב, על מנת לפטור פטור. ופריך הגמרא מאי שנא רישא ומאי שנא סיפא, ושקיל וטרי הגמרא לפלוגי בין רישא לסיפא. ולכאורה בפשטות ניחא דלא דמיא רישא לסיפא, ולא ראי זה כראי זה. דברישא כיון דאין אדם רשאי לחבול בעצמו ואין לאדם רשות על גופו לענין חבלה כמו על גופו של אחרים אינו יכול ליתן רשות להכותו ולפעעו מה שהוא עצמו אין לו רשות לעשותו לכן אין בידו למחול לו דמי הנזק שיתחייב לו המזיק אחר שזיקנו בקטיעת ידו ושבירת רגלו, מה שאין כן בסיפא בקרע את כסותי שבר את כדי כיון דשלו הם וברשותו הם כשאמר לו על מנת לפטור הוי כנותן לו כסותו וכליו מעכשו במתנה לעשות בהם כרצונו לכן פטור, עכ"ד.

אמנם נראה דאין מכאן הכרח, ולא קשה מידי. דהא דאין אדם רשאי לחבול בעצמו היינו משום האיסור שעל זה אינו יכול להרשות גם לאחרים שיחבלו בו, אבל לגבי תשלומי ממון הנזק שנעשה על ידי החבלה הלא זה הוא שלו, והוא בעלים עליו כמו על כסותו וכדו, וכשם שיכול לפטור את המזיק ממנו שלא יתחייב בהזיקו כן יכול לוותר שלא יתחייב החובל בגופו בתשלומי הממון עבור החבלה. ואין זה מחילה על החיוב שאחר כך אלא שהבעלים יכולים להרשות לחבירו שלא יתחייב בתשלומין על היוזק החבלה ושפיר פריך הגמרא מאי שנא רישא ומאי שנא סיפא, אף שאסור לחבול בחבירו גם ברשותו לבקשתו.

ויש לחקור ביסוד האיסור של חבלה גם כאשר הנחבל נותן לו רשות על כך כמו שביארנו, אם האיסור הוא משום דאין אדם רשאי לחבול בעצמו, ואין לו רשות על גופו שירשה ויתן רשות לאחר, דבר שהוא בעצמו אסור כנ"ל. או שהאיסור דלא יוסיף להכותו כולל כל גוונא בין ברשות הנחבל ובין שלא ברשותו.

ולכן יש להסתפק בבן נח שגם הוא מצוה שלא יחבול חבירו או ישראל. ואזהרתו הוא משום שנצטווה על „דינים“ ואיסור חבלה בכלל כמו שכתב בחידושי סנהדרין המיוחסים להר"ן (דף נח), „דמדין גזל מייתנין לה דמה לי חבל בגופיה מה לי חבל בממונו“, מה הדין אם הנחבל מרשה לחבירו הבן נח שיחבול בו אם הוא מוותר על כך, וזה תלוי בחקירתנו הקודמת דאם הא דאסור לחבול בחבירו אף כאשר הנחבל מרשהו על כך הוא משום דאין לנחבל רשות על גופו שיוכל להרשות לחבול בו, זה שייך גם בבן נח החובל. שאף אם נתנו לו רשות עדיין איסורו במקומו עומד, ומה לי אם מרשה לישראל לחבול בעצמו או שמרשה לבן נח, אבל אם נאמר דלכן אסור לחבול גם ברשות הנחבל משום שכך גדרו של איסור הלאו דלא יוסיף להכותו שהוא כולל כל גוונא בין ברשות הנחבל בין שלא ברשות. אם כן יש לומר דזה שייך בישראל שאזהרת איסורי החבלה הוא משום לא יוסיף להכותו, אבל בבן נח שאזהרתו הוא משום שנצטווה על הדינים שכשם שאסור לגזול מחבירו כך אסור לחבול בו וכמו שכתב הר"ן הג"ל אם כי יש לומר דכמו בדין גזל אין איסור אלא כשגזל שלא ברצון הנגזל, כך בחבלה אין האיסור אלא בחובל שלא ברצון הנחבל, דכך גדרו של דינים שעליהם נצטוו בני נח שלא להרע לאחרים נגד רצונם וכשנותנים לו רשות אין בן נח מצוה על כך (וכל שכן כאשר חבלה היא לטובת הנחבל והוא מבקש לעשות לו כן שאין כאן איסור לגבי בן נח).

ואף אם נחליט שכן הוא איסור חבלה בדיני בן נח, שהוא מעין איסור גזל, עדיין יש לדון לענין רציחה שבן נח מוזהר עליו, אם הוא מצווה על רצח כזה אשר הנרצח מבקש מהב"נ שיתרגנו לגאול אותו מסבלו, שישראל מוזהר על זה והוי רצח גמור וחייב מיתה על כך ואזהרת לא תרצח כולל ומקיף כל מיני רצח, גם רצח מתוך רחמים, אך לגבי בן נח יש לדון אם איסור רציחה הוא בכלל דינים שמצווה עליהם וכגזל וחבלה כנ"ל, שבהם אם נותנים לו לב"נ רשות אין כאן גזל ואין כאן חבלה, כמו גם לענין רציחה אם אזהרתו מגדר דינים, כאשר חבירו נותן לו רשות ומבקשו שירחם עליו וימחר מיתתו אין ב"נ מוזהר על רצח מעין זה, כמו בגזילה וחבלה, והיה נראה לומר לכאורה דרציחה ושפיכות דמים מצווה הבן נח בכל גוונא, ואין אזהרתו בכלל דינים אלא אזהרה מיוחדת היא הכוללת ומקיפה גם כשנותנים לו רשות, ואף כאשר הרצח הוא מתוך רחמים. אולם בחידושי הר"ן סנהדרין שם כתב להדיא שגם שפיכות דמים הוא בכלל דינים כחבלה, עד שמקשה שם למה מנו שפיכות דמים לחד ודינים לחד, עיי"ש.

ומעתה אנו עומדים על השגתי שבין מעשה הריגת שאול המלך למעשה דרבי חנינא בן תרדיון. דהלא הקלצטונירי בן נח היה ואף שמוזהר על שפיכות דמים הלא ביארנו שאזהרתו על שפיכות דמים הוא מגדר דינים, כמו שמוזהר על גזילה וחבלה, וכשם שבגזילה אם הנגזל מודיע לו מראש שמרשה לו לקחת ממנו אין זה גזל, כן אם הנחבל מרשה לחבול בו אין על הבן נח איסור חבלה. אף שישראל מוזהר גם באופן זה שלא יחבול, וכן לענין שפיכות דמים במקום שהנרצח מטרפר ביסורי מות ומבקש להקל ממנו כאביו ולקרב את מיתתו, כנ"ל. חלוק בזה דיני ישראל מדיני בן נח, שישראל נהרג גם על רצח מתוך רחמים, ואילו בן נח אינו מוזהר על כך. ולזאת הקלצטונירי כאשר שאל את רבי חנינא בן תרדיון אם הוא ירבה בשלהבת, ויטול הספוגין של צמר מעל לבו אם יזכה לחיי עולם הבא, הבטיח לו רבי חנינא בן תרדיון ואף גשבע לו כי הלא הקלצטונירי הבן נח אינו מצווה על שפיכות דמים כאשר הם לטובת ולהקלת הנהרג ונעשים לפי עתירתו ובקשתו, מתוך מה שבה כנה וטהורה לטובתו ולבקשתו של רבי חנינא בן תרדיון, אבל רבי חנינא בן תרדיון עצמו אסור היה לו לקרב את מיתת עצמו כדין מאבד את עצמו לדעת, וכרצח יחשב כי לגבי ישראל לא הותרה רציחה להקלת הכאבים, וההורג את הגוסס חייב מיתה וכן אסור לגוסס עצמו לגרום לכך שימות מהרה וזה בכלל האזהרה דלא תרצח לא תרצח, כנ"ל.

ומכאן תשובה על דין מות שדוד דן לגר העמלקי בהריגתו את שאול המלך, כי הוא העמלקי גר צדק היה כמו שכתב הרמב"ם פי"ח מסנהדרין ה"ו ולכן על אף ששאל בקש זאת ממנו, וגם ראה כי אחוזו השבץ ועשה מה שעשה מתוך רחמים ולטובתו של הנרצח, בכל זאת רוצח הוא, שופך דמים הוא, כי זה גדר הרציחה שישראל מצווים עליו, ומשום כך לא אבה נושא כליו של שאול לשלוח בו יד על אף בקשתו הנמרצת של שאול המלך, "כי ירא מאד" מאיסור שפיכות דמים החמור.

ומה שיש לשאול על שאול שאמר לנושא כליו, "שלף חרבך ודקרני בה פן יבואו הערלים האלה והתעללו בי" והלא נושא כליו ישראל כשר היה כי כל המשימות שבישראל אינו אלא מקרב אחיך ולא תוכל לשים עליך איש נכרי. ואיך טנה אליו שאול המלך להיות רוצח ולהכותו נפש.

ועוד זאת יש לבאר התנתגותו של שאול המלך שהפיל עצמו על הרבו ולא חשש מאיסור איבוד לדעת וכמו שאמר באותו מצב רבי חנינא בן תרדיון „מוטב שיטלנה מי שנתנה ואל יחבול הוא בעצמו“.

תשובה לשאלות אלו אנו מוצאים במדרש רבה (בראשית לד) „אך את דמכם לנפשתיכם אדרוש — אך להביא את החונק עצמו, יכול כשאול תלמוד לומר אך“ הרי שחזו"ל קבעו כי שאול המלך אינו ח"ו בכלל מאבד עצמו לדעת, ופירשו רבותינו בעלי התוספות בפירושם על התורה שם: „אם הוא ירא שלא יוכל בעצמו לעמוד בנסיון ת"ל אך, כי בשעת השמד יכול למסור נפשו למיתה ולהרוג עצמו. וכן בשאול בן קיש שאמר לערו שלף חרבך ודקרני בה“.

מבואר מדבריהם ששאול המלך עשה מה שעשה מפני שהיה מתירא שהפלשתים יעבירוהו על דת. ובמצב כזה היה רשאי להציע לנושא כליו לשלוף חרב וידקור אותו, ולא היה בזה חשש איבוד לדעת ולא רציחה הואיל והדבר נעשה כדי להצילו שלא יעבירוהו על הדת. וכן מפורש בדברי בעלי התוספות שם שמסיימים: „ומכאן מביאין ראיה אותן ששוחטין התינוק בשעת הגזירה“ (עיין בדק הבית למרן הב"י יו"ד סי' קנו).

והדברים מבוארים ומדוייקים בפסוקים שם. כי בשמואל-א לא, נאמר: „ויאמר שאול לנושא כליו שלף חרבך ודקרני בה פן יבואו הערלים האלה ודקרני והתעללו בי“, הרי שהביע נימוקו מפני חשש שהערלים (הפלשתים) ידקרוהו והתעללו בו יתכן שכוונתו היתה שיאנסוהו לעבור על דת כדברי בעלי התוספות הג"ל, שבאופן זה מותר. אבל שאול לא עימק את בקשתו מפני שהוא סובל מכאובים כדברי הנער הגר העמלקי שאמר לדוד ששאול אמר לו „עמד נא עלי ומתני כי אחזני השבץ“ שכאילו ח"ו בקשתו היתה לגאול אותו מסבל השבץ זה לא היה נכון, והנער בדה לו זה מלבו, כי שאול לא היה מבקש להמיתו מפני נימוק זה, כי הוא נגד ההלכה, כי גם במצב של סבל אסור לאבד את עצמו לדעת (כמו שאמר רבי חנינא בן תרדיון) וכן אסור לאחרים להורגו מתוך רחמים, כי גם זה רצח הוא כמו שביארנו אבל הואיל והנער הגר העמלקי הצהיר כן לפני דוד דן אותו דוד למיתה, „כי פיך ענה בך“ לפי דבריו מגיע לו מיתה על שהרג את שאול על אף שעשה כן מתוך רחמים.

בסיכום:

- א. אסור לחבול בחבירו אף כאשר הוא מבקש ממנו זאת.
- ב. אסור לקרב מיתתו אף כאשר הוא מפרטר בכאביו ויטוריו, והמיתה תגאול אותו מסבלו הרב, ואף אם עשה כן מתוך רחמים רוצח הוא.
- ג. ואין צריך לומר כאשר החולה מתנגד לפעולה שיקרב את מיתתו, ורוצה להמשיך בחיים על אף סבלו, המקרב מיתתו הרי זה רוצח, הגוזל את נפשו.
- ד. אף אם החולה מבקש שיקרבו את מיתתו להקלת סבלו, גם באופן זה נקרא רצח והעושה כן חייב מיתה.
- ה. גם החולה בעצמו אסור לו לגרום קירוב מיתתו כאשר סקע בו כח הסבל ואם עשה כן הרי זה עובר על אזהרת לא תרצח לא תרצח.
- ו. גם גוי מצווה על שפיכות דמים וההורג חולה לגאול אותו מסבלו גם

זה שפיכות דמים, כאשר החולה רוצה להמשיך בחיים, והעובר על זה הרי הוא רוצה הגזול את נפשו.

ז. אם החולה מבקש ממנו לגאול אותו מיסוריו, יתכן שבן נח אינו מצווה על כך אם כל כוונתו כנים וטהורים ועושה מתוך רחמים וחמלה, כרצונו של החולה.

עמדנו על השוני שבמשפטים בין ישראל לעמים בפרטים אחדים. ויצויין שבשני מישורים חלוקים ושונים משפטי ישראל ממשפטיהם. גם במצוות שהם מצווים עליהם מה' כשבע מצוות אינם דומים למצוות שנצטוו ישראל בתורת משה בכלליהם ובפרטיהם. לדוגמא הם נהרגים בהודאת עצמם ועל פי עד אחד (עיין רמב"ם פ"ט מהלכות מלכים) ובמה שנצטוו על הדינים נחלקו בזה רבותינו הראשונים, לדעת הרמב"ן בנמוקיו (פרשת וישלח) נצטוו לדון כמשפט ישראל, וזה דלא כשיטת הרמב"ם שהזכרנו, ע"ש. הרמב"א בתשובותיו סימן י אחרי שמביא סוגית הגמ' בסנהדרין נו ב, מפרש את הלימודים שדרשו לחייב בן נח על הדינים וכתב שם בזה הלשון: כי הוא ברור כשמש בצדדים כי רבי יוחנן הלומד דינים מויצו סובר שבן נח אינו מצווה רק לשמור המנהג המדיני ולדון בין איש ובין אחיו ובין גרו משפט ישר. אבל אינו בדרך דיני ישראל שמסרם לנו משה מסיני רק הוא חוק צימוסי וכו' ורבי יצחק רוח אחרת עמו ולימד דינים מאלהים בג"ש דונקרב בעל הבית וכו' כלומר שסובר שדיני בן נח הן אותן דינים שנצטוו ישראל בסיני וכו' ע"ש וראה בספר מרגליות הים להגאון רבי ראובן בר' משה מרגליות זצ"ל שם.

וכאמור מצווים הם לחוקק חוקים נימוסים משפטים ישרים וצודקים, וכאשר מלך או מנהיג או מועצת מדינה, מחוקקת חוקים הנוגדים לצדק ויושר, משפטים אכזריים משוללי מוסר, הרי זה הפשע הגדול ביותר המסכן את האנושיות כולה. וכשאנו מעיינים במעשי סדום ועמורה ועונשם הכבד נשאלת השאלה מה חטאתם כי גדלה ומה צעקתה, וכי משום שלא החזיקו יד עני ואביון מגיע להם עונש כעיר הנדחת להרוג כולם אנשים נשים וטף, וכל הערים האלה הושחתו, גפרית ומלח שרפה כל ארצה, וכי משום שלא קיימו מצוות צדקה מגיע עונש כזה.

אכן הוא הדבר אשר אמרנו, עונשם היה על חוקקם חוקי און, משפטי רשע, להתאכזר על עניים ואורחים וקבעו חוק שהעובר על חוקי רשע אלו, וירחם על עני יכניס אורח דמו בראשו, עבריין הוא, פושע הוא, והענישו לעובר על חוקי רשע בעונשים אכזריים (כמפורש במדרש על בתו של לוט).

ואין צורך להרחיק לכת לדורות קדומים. בתקופתנו אנו, בתקופת הקידמה והציביליזציה כביכול נקבעו חוקי נירנברג. התאספו משפטנים אנשי מדע ובשם התרבות חקקו חוקי רשע להשמיד באכזריות כחיתי טרף וכאילו מתוך רחמים וחמלה על „יצורים" אלו — לא תשכת, אות הרצח לא יסור מעל מצחם ולא ימחק לעולם.

ואחרי דור המבול מדם קם דור הפלגה שכאילו מתוך אידיאלים נשגבים אמרו לבנות מגדל אשר ראשו יגיע השמים, מגדל האו"מ, והנה מקום המשפט שם הרשע החלטות שמקורם בהשחתת המידות ורשעות.

חכינו, ציפינו, שנות אלפיים לשיבת בנים לגבולם, ובחסידי ה' זכינו לימים גדולים. קיבוץ גלויות באופן חלקי שחרור עול גלויות, הקמת המדינה, קוינו לתחית

הרב שמואל ברוך ורנר : רצח מתוך רחמים לאור ההלכה

רוח ישראל, הערכים המקודשים, שמשפטי תורתנו הקדושה ישלוט במדינה, ומה גדולה האכזבה אשר אנו שעלינו אמרו הגויים מי גר גדול אשר לו חוקים ומשפטים צדיקים, אנו מחקים משפטי העמים זכמקולקלים שבהם, מחוקקים משפטים נגד התורה ומוסר היהדות. כמה מעליב ומכאיב הצעת החוק של הפסקת הריון, שפירושו מרשים רצח עוברים, שפיכות דמים לשם הטבת והקלת מצב הרוצח, כמה אכזריות טמון בחוק זה.

בחושך זה האופף אותנו מאיר ניצוץ אור ממשפטי התורה בסמכות שניתנה לבתי הדין הרבניים. לצערינו בשטח קטן במידה מצומצמת, אבל יש לראות בזה שלב חשוב של התחלת שלטון משפטי תורתנו הקדושה בציון.
ציון במשפט תפדה, מפרש הטור (בח"מ ס"א) שבזכות המשפט, ציון תפדה, והשיבה שופטיך כבראשונה, אמן.

123456789

Selected emails from our listeners

Dear Reb Dovid Lichtenstein,

Your show on halachic time of death and organ donations was really fascinating, as so many of your other recent presentations.

I would like to make four points:

#1) Complaints against Orthodox Jews for not contributing to organ donations were mentioned. Let me mention an interesting conversation my father, R' Gershon Tannenbaum z"l, had with a high-ranking New York State health official, who actually contacted my father to complain about this very point. (As my father z"l was not in the habit of telling over to us all the details of his dealings with people, we first heard about this conversation during the shiva.)

The health official complained that when an Orthodox Jew needed an organ transplant, he would be pressured to help the patient, yet Orthodox Jews don't contribute to organ donations. My father responded by asking him to look up which organization facilitates the greatest amount of blood donations in New York. The official was surprised to discover that it was the Bikur Cholim of Boro Park (which my father was very involved in). My father said, "What we can do, we do more than anyone else. Therefore, in what we can't do, we should be given consideration as well." The official heard the point.

A few more points I'd like to mention:

#2) Regarding Rabbi Robby Berman's conversation with Rav Dovid Feinstein, I believe Rabbi Berman's understanding of what was said is totally incorrect. Rav Dovid Feinstein stressed that only cessation of breathing is the determining factor, and **"IF"** brain death is the same thing as cessation of breathing then **"IN THAT CASE"** organ donations would then be permitted. He stressed he is **not saying** whether it is the same as he is not proficient in that area. If Rabbi Berman feels that we should accept that it is the same thing, then by all means let him say so **IN HIS OWN NAME**, without putting his words into Rav Dovid Feinstein's mouth.

#3) Rabbi Berman further said that those who refrain from donating organs because they believe it is akin to murder, should also not accept organs if they need one, and even if there is a halachic heter to do so, they should do the ethical and upstanding thing, similar to Shimin ben Shatach who refused to accept the jewel even though there would have been a heter to take it.

I strongly object to this argument. When it comes to a person's money, he is the "balebos" on his money, and can decide to not take it, even if he can find a heter to take it, if he sees it is the ethical and upstanding thing to refrain from taking it, and it is praiseworthy to do so. But when it comes to a person's life, he is not a "balebos" on his life, and if he can save his life in a halachically permissible way, he is obligated to do so, and is not a "balebos" to decide whether to save his life or not.

#4). And lastly, regarding your interesting dilemma if "Mendel's" brain is transplanted into "Joe's" body, does that mean there are two "Mendels" -- I am not learned in this sugya, so I am only conjecturing, but I think the distinction is between if the brain is declared brain dead and if the brain is actually removed from the body. If the brain is still there just declared brain dead, although doctors will assure us that the brain is totally lifeless, who knows what is really happening, perhaps the body is really interacting with the brain in ways that we cannot detect. We all know there are many things that doctors

were "absolutely" sure of, only to discover something new a few years later and change their minds. But once the brain is actually removed from the body, then we would say פסיק רישוי ולא ימות, without a brain at all the body is of course dead.

Thank you,

Chaim Tannenbaum

Hi,

I was a first time listener last night and was fascinated by your show (the only drawback was that I lost all that sleep listening :)

So firstly, thanks for a great program-thought provoking and interesting

Second-I found Rabbi Berman's portion to be disturbing for three reasons (and as the broadcasters, it seems to fall under your responsibility to filter): #1 The way he referenced the rabbis being "uneducated" was not a very respectful way to refer to the people that we rely on to be educated enough to make serious decisions for us. I think that could have been phrased differently. #2 the concept of that we are making a Chillul Hashem by not donating-since when does a possible Chillul Hashem override Halacha? I know he's not stating that it does and he claims to be making Halachically sound decisions but there's an undertone of that implication in his words. #3 referencing someone who got arrested, and especially to address it in a derogatory manner, is clearly against Halacha, even though the knowledge is public. All of this seems to be a common trend among the MO out there, and it blurs many lines

Thanks again for the show and wishing you continued success

Chaya Mandel

Look at the RCA position paper on brain death

https://urldefense.proofpoint.com/v2/url?u=http-3A__www.rabbis.org_pdfs_Halachi-5F-2520Issues-5Fthe-5FDetermination.pdf&d=DwlCaQ&c=euGZstcaTDllvimEN8b7jXrwqOf-v5A_CdpqnVfiiMM&r=WYSIT85BmaqjDDiTg2oWelb5EzAaCDDRKk-Kk9wTgGJ2cJWRrOiV2gRTOAoLtX_A&m=b0DvsX_zZDnRJS2l95e4OIRCqt4QP3VOSJLU8Cz7Bxl&s=MEk6aqN7930PSwBOtOrANj4HBZDhj2vgku6HVzMh70&e=

I would like to hear a discussion of issues related to x-mas and its celebration. Can a Jew sell x-mas trees? Can he transport one for his friend? Is there avodah zara involved? Chukos hagoyim? etc.

Thank you,

Shraga Senft

You quoted my paper in your podcast regarding brain death. As a frum physician, this is of great interest to me. No matter what HODS say, the leading experts in neurology that specialize in brain death are clearly on the record as stating that they don't care one whit about blood flow, it is all about loss of function. They all agree that brain death according to physical diagnosis does NOT necessarily imply lack of flow (nor do they care). (see Wijdicks EF. Pitfalls and slip-ups in brain death determination. *Neurol Res.* 2013;35:169–173 or Wijdicks EF. The case against confirmatory tests for determining brain death in adults. *Neurology.* 2010;75:77–83.) So all brain death is not equal. There is brain death with proven lack of blood flow (by nuclear medicine or other radiologic studies) and there is brain death without proven lack of blood flow. For those people wanting to follow the opinion quoted in the name of R' Moshe, I would strongly suggest that they must document absence of blood flow and not assume it is absent. I believe that is the Israeli approach. I do have more to say on the topic and perhaps one day I will write it up for a science/torah journal. I have spoken at a HODS meeting in the past, but I doubt he will want to hear what I have to say now. Cheers!

Lionel Zuckier

Selected Audio from our listeners

Comments on the show 1 *click here*

Comments on the show 2 *click here*

Comments on the show 3 *click here*

Comments on the show 4 *click here*

Comments on the show 5 *click here*

Show suggestion- Liberty Health care *click here*

Show suggestion *click here*

סימן שלט דיני הגוסס (ואמירת צידוק הדין)

סעיף א (א) הגוסס, (ב) הרי הוא כחי לכל דבריו. אין קושרין לחייו, ואין סכין אותו, ואין מדיחין אותו, ואין פוקקין את נקביו, ואין שומטין הכר מתחתיו, ואין

נשמת אברהם

ואולי צריך לאמר שמדובר על חולה שנמצא בשלב אחרון של מחלתו שאין לרפואה עוד כדי לרפאותו ושעליו קיבל הרופא פסק ממורה הוראה מובהק שמוותר לא לנסות להחיותו במידה שיהיה דום לב או הפסקת נשימה (DNR) (עיי' לקמן ס"ק ד' עמ' תפג). רופאים בעלי נסיון ואנשי החברא קדישה עם נסיון מרגישים שהחולה נמצא בשלבי גסיסה אך בכל זאת גם אחרי שרופאים ואחיות מנוסים קובעים שהחולה גוסס, יכול הוא להמשיך לחיות כמה ימים - גם יותר משלושה. עם כל זאת צריכים לקבוע את הזמן שמתחילה הגסיסה כי קשור במצב זה הלכות למעשה - ראה לקמן ס"ק ג.

2. ההברל בין גוסס בידי שמים וטרפה. איתא בגמ' ¹⁰: אמר רבא הכל מודים בהורג את הטריפה שהוא פטור, בגוסס בידי שמים שהוא חייב, לא נחלקו אלא בגוסס בידי אדם, מר מדמי ליה לטריפה ומר מדמי ליה לגוסס בידי שמים. מאן דמדמי ליה לטריפה מאי טעמא לא מדמי ליה לגוסס בידי שמים, גוסס בידי שמים לא איתעביד ביה מעשה, ומאן דמדמי ליה לגוסס בידי

—(א) הגוסס.

1. הגדרתו. כותב הרמב"ם ¹: ידוע, והוא שקול גרונו נשמע בשעת המיתה. אך הגר"י קאפח זצ"ל מתרגם: שהוא בנשימותיו האחרונות. התוס' ² כותב דהגוסס מסתמא אינו יכול לדבר. המתרגם ברמ"א ³ כתוב: פי' תרגום על צד תאמנה על גססיתן ⁴ כלומר על חזה שלהן וענין גוסס הוא שהקרוב למיתה מעלה ליחה בגרונו מפני צרות החזה. ובמקום אחר ⁵ כותב: פי' מעלה ליחה בגרונו מפני צרות החזה שזה יקרה סמוך למיתה.

הפרישה ⁶ - על מה שכותב הטור: מי שאמרו לו ראינו בנך או אחיך גוסס היום שלשה ימים הוא בחזקת שמת וצריך להתאבל עליו - כותב: דמשמע דדרך גסיסה להיות שלשה ימים וראה בשו"ע ⁷ ופ"ת ⁸. אך בפ"ת ⁹ כותב: ואין מעידין על הגוסס לעולם ואין חילוק בין גוסס שעה לגוסס ג' ימים.

אינני מכיר הגדרה מדוייקת של המצב של גסיסה וכששאלתי את הגרש"ז אויערבאך זצ"ל מה - הלכה למעשה - נקרא גוסס, ענה לי: אתה הרופא, עכ"ד.

ציונים והערות

(1) פי' המשניות ערכין פ"א מ"ג מובא גם בתיו"ט שם. (2) קדושין ע"ב ד"ה לא. (3) אהע"ז סי' קכא סע' ז. (4) תרגום יונתן על ישעיה ס"ד על גססין יתנסבן. (5) חו"מ סי' ריא סע' ב. (6) כאן ס"ק ה. (7) כאן סע' ב. (8) כאן ס"ק ג. (9) אהע"ז סי' יז ס"ק קלא, ע"ש בדבריו. (10) סנהדרין ע"ב ע"א. רמב"ם הל' רוצח פ"ב ה"ז-ח.

נשמת אברהם

(ב) הרי הוא כחי לכל דבריו. ואסור לעשות דבר המקרב מיתתו¹³ וחייבים לחלל עליו את השבת כשיש צורך בדבר¹⁴. וכן פוסק המ"ב¹⁵: מצאוהו חי אע"פ שנתרוצץ מוחו ואינו יכול לחיות כי אם מעט, מפקחין עליו ומוציאין אותו¹⁶. לכן, כל זמן שלא ברור שהחולה אמנם ודאי מת, נקרא חי לכל דבר, וחייב הרופא להשתדל לטפל בו בכל מה שאפשר וראוי לעשות, ולהמשיך לטפל ולעשות כל פעולה אפשרית של החיאה, כל זמן שיש סיכוי כל שהוא שהחולה עדיין חי וניתן להחיותו. וכל זה אפילו כשקיימת רק תקווה מועטה שהחולה ישאר בחיים, ואפילו משום חיי שעה. ועיין בספר הלכה ורפואה¹⁷ ועיין לעיל סי' רנב ס"ק ב (עמ' רצו) לגבי השתלת איברים.

קביעת המוות

הגדרת המוות ברפואה

עד שנתחדש המושג של מוות מוחי לפני כמה שנים היה מקובל בעולם כולו - היהודי ואומות העולם - להגדיר את המוות כהעדרות מוחלטת של תנועה בכל חלקי הגוף, כולל הלב והנשימה.

מוות מוחי

1. אנטומיה של המוח

ההיפותלמוס נמצא בבסיס המוח אך אינו חלק מגזע המוח שם נמצא, בין היתר,

שמים מ"ט לא מדמי ליה לטריפה, טריפה מחתכי סימנים הא לא מחתכי סימנים.

ובעיקר החילוק שבין גוסס בידי שמים ובין טריפה, עיין ביד רמה שם שכותב: ואית דאמרי מיחתכי סימני חיותיה וידיע דלא חיי, האי לא מיחתכי סימני, כלומר לא נראו בו סימני טריפה ואפשר דחיי, דהא ליכא מאן דאמר דכל גוסס למיתה, אלא רוב גוססין למיתה מכלל דאיכא מיעוטא דחיו, עכ"ל. וכותב השטמ"ק¹¹ בשם הר"ר יוסף הלוי-בן מיגש: דטריפה איקרי מי שנתחדש בו אחד מ"ח טרפות כמו ניקב קרום של מוח וכיוצא בו שיהיה בו טרפות וסופו למות, וגם שהוא חי עומד על רגלו¹², אבל זה המוכה לא אירע בו אחד מ"ח טריפות והוא בריא בכלל, אבל אם הוא חולה שנחלש מאותם המכות והוא כגוסס וכל איבריו נצולים מהמאורעות שיהא בהם טריפה, ועכ"ז תחלה נפשו ותחלה עד שימות, והואיל וכל אבריו ניצולים מהמאורעות שיהא בהם טריפה עם היות שנחלשה נפשו, חי יקרא עד שימות, והיה אפשר שתחיה נפשו אחר זה ויתקיים שנים רבות, ומי שנולד בו אחד מ"ח טריפות עם היות שהוא הולך על רגליו הוא כמת שא"א לו לחיות ולא יתרפא מאותה המחלה, עכ"ל של השטמ"ק. ועיין בדברינו לעיל סי' כט (עמ' יז).

ציונים והערות

(11) ב"ק כו ע"ב. (12) וכתב לי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל: נראה דכוונתו לשניהם יחד, טרפה, וגם לדעת הרופאים סופו ודאי למות, אבל לא סגי בטרפה גרידא, אף שמסוף דבריו לא משמע הכי וצ"ע, עכ"ל. וכ"כ המנ"ח מצוה לד אות ד והשו"ת אחיעזר ח"א סי' יב אות ה בדעת הרמב"ם. (13) ש"ך ס"ק א. (14) מנ"ח סוף מוסך השבת ד"ה והנה. ברכ"י או"ח סי' שכט סע' ד. שו"ת שכות יעקב ח"א סי' יג. (15) סי' שכט סע' ד בביה"ל ד"ה אלא. (16) ועיין ביומא פה ע"א. (17) ח"ב עמ' קפה.

נשמת אברהם

החולה ממכשיר ההנשמה בו חייו תלויים ואז לוקחים דוגמאות חוזרות של דם, לבדוק האם רמת דו-תחמוצת הפחמן ממשיכה לעלות לאורך הזמן. אם הרמה עולה, ולמרות זאת אין נסיון לנשימה עצמונית, זה סימן מובהק שאין החולה יכול לנשום עצמונית כלל. צריך לציין שלבדיקה זו יש סיבוכים, ובמחקר אחד²⁰ נגרמה ירידה ניכרת בלחץ הדם ב-39% מן הנבדקים. במחקר אחר נגרם דום לב לחולה²¹. יש גם לציין שממכתב שקבל הד"ר שולמן מניו יורק ממנהל פרויקט ההשתלות באזור ניו-יורק בשנת תשנ"ג (9 ביוני '93 למנינם) (המרכז את התורמים מכל בתי חולים שבאיזור), ל-35% מהתורמים לא נעשתה בדיקה זו²².

ישנה גם חובה שנוירולוג יבדוק את החולה כדי לוודא שאין פעילות במוח כולל בגזע המוח. בדיקה זו כוללת הזזת חלקים מן הגוף.

בדיקת זרימת דם למוח. בבדיקה זו מזריקים לצינור העירוני הנמצא כבר בוריד בזרועו של החולה כמות קטנה של נוזל רדיואקטיבי בלי להזיז את הזרוע. מצלמים את מוח החולה על מנת לדעת האם מגיע חומר רדיואקטיבי למוחו או לא. אם לא מגיע חומר רדיואקטיבי למוח, ניתן להסיק שאין זרימת דם למוח ולקבוע את מותו של המוח. בניגוד למה שנכתב שאין כל צורך להזיז את החולה בזמן ביצוע

מרכז הנשימה שהוא הוא שאחראי על נשימה ספונטאנית של האדם. ההיפותלמוס מחובר - מבחינה תפקודית - בין היתר, למערכת האנדוקרינית, בעיקר דרך השפעתו על בלוטת יותרת המוח (המכונה אדון הבלוטות), על בלוטת התריס והשחלות. עיקר פעולתו בויסות הגוף, הסדרת חום הגוף, מאזן הנוזלים, שינה/ערנות, וחילוף חומרים.

זרימת הדם למוח היא מארבעה עורקים גדולים היוצאים מאבי העורקים, שנים מכל אחד מצידי הצוואר. לכאורה חיתוך או חסימה של כל ארבעת העורקים הנ"ל יגרום להפסקה מוחלטת של זרימת הדם למוח ולמותו.

2. ההגדרה הבין לאומית למות מוחי

בשנת '68 למנינם נקבעו קריטריונים ע"ש הווארד (HARVARD CRITERIA) למוות מוחי, ונכתב במשפט הפתיחה שהמטרה העיקרית היא להגדיר תרדמת בלתי-הפיכה כקריטריון חדש למוות¹⁸.

בשנת '81 למנינם ועדה מטעם נשיא ארה"ב¹⁹ הגדירה מוות מוחי כהפסקה בלתי-הפיכה בפעילות של כל המוח כולל גזע המוח (הדגשה שלי). בין הקריטריונים המחייבים, לפני שניתן לקבוע מצב זה, כלולים חום גוף נמוך וביצוע של בדיקה הנקראת apnea test. בדיקה זו צריכה להדגים מעל לכל ספק שאין שום נשימה עצמונית לחולה. בבדיקה זו מנתקים את

ציונים והערות

(18) 205:85, JAMA (19 '82) 246:2184. (20) Arch. Neurol. 51:595, '94. (21) Neurol. 28:661, '78. (22) פורסם באדיבותו של ד"ר רפאל צבי (בוב) שולמן הי"ו, ניו יורק.

נשמת אברהם

שנוקטים שהוא מת ממש יש שמשמע מדבריהם כאילו הוא עוד חי. למשל כותבים: "אין בחייהם שום ערך" "הפרוגנוזה היא חסרת תקווה", "הם אינם יכולים לחיות יותר מכמה ימים"²⁵.

בועידה של בתי הספר המלכותיים לרפואה באנגליה בשנת '79 למנינם הגדירו מוות מוחי כ"מצב של תרדמת שאין בה הישרדות", ולא השוו אותה למוות. במכתב למערכת²⁶ נכתב "לרבים מהמרדימים יש הרגשה ברורה של אי-נוחות מההנחה הפזיזה של התומכים בהשתלות, שהתורם אינו זקוק להרדמה. רבים הם המרדימים שכן נותנים הרדמה לתורם והגיע הזמן שכל המרדימים יכירו שיתכן שהימנעות מלהרדים תורם הוא מעשה של אי-יושר ברברי. גם אם ההמלצה להרדמת חולים אלו בזמן נטילת אבריהם תגרום להקטנת מספר המשפחות שיסכימו להתרמת איברים מחולים אלו, לא ניתן להתייחס בסלחנות למעשה כזה".

במאמר מערכת באותו עיתון רפואי²⁷ כותב העורך: "השינויים בדופק ובלחץ הדם בזמן הניתוח (בתורם), יכולים להיות סימן לסבל של המנותח וכו'. תרומת אבריו של התורם היא פעולה אלטרואיסטית מוחלטת ואנו צריכים להבטיח שהוא יקבל הרדמה כללית

הבדיקה, מסתבר שחייבים להרים את ראשו וגם להקפיד שיהיה מונח בצורה ישרה מול המצלמה, ולשם כך צריכים לקשור את ראשו כדי שלא יזוז בזמן הבדיקה²³.

קיימות גם בדיקות אולטרה-סאונד ע"ש דופלר ובדיקת SPECT וכ"כ הזרקת חומר ניגוד לעורקי המוח (אנגיוגרפיה). אך אין בבדיקות הנ"ל תשובה מוחלטת לשאלה האם קיימת זרימת דם או לא, בכל חלקי המוח²⁴.

3. דעת הרופאים

כשדנים על משמעות המות המוחי לגבי נטילת איברים להשתלה, אפשר לחלק את הרופאים לשלש קבוצות:

1. הקבוצה הגדולה היא רוב הרופאים שדעתם אינם ידועה.

2. אלה שתומכים בהגדרה הנ"ל של

מוות מוחי כמוות של החולה, אך

קבוצה זו מתחלקת לשתי תת-קבוצות:

(א) אלה שנוקטים שהחולה נקרא מת

לכל דבר.

(ב) אלה שלדעתם החולה אינו מת או

לפחות ספק מת, אך עם כל זאת נוקטים שמוסרי להשתמש בו כתורם אברים חיוניים כיון שבין כה וכה ימות בקרוב (אך ראה להלן 9).

3. אלה שלדעתם החולה עדיין חי.

יש לציין שמוזר הדבר שגם בין אלה

ציונים והערות

23) Nuclear Med Tech & Techniques, Bernier et al, Mosby Co. '81 p. 219.

24) Emergency Med. Clinics of N. America 15:713, '97.

25) JAMA 261:2246, '89. 26) Anesthesia 55:590, '00. 27) Edit. Anesthesia 55:105, '00.

נשמת אברהם

7. פורסמו כמה מקרים²⁸ של נשים הרות שהוגדרו כמתו מוות מוחי ושהולידו בנייתוח קסרי שבועות או חודשים אחרי האבחנה²⁹. במקרה אחד³⁰ אשה אובחנה כמתה מוות מוחי בשבוע החמש-עשרה להריונה. קיבלה אוכל דרך זונדה במשך 107 ימים והולידה ילד בשל ובריא בחודש ה-32 אחרי שהתחילו צירים.

8. גם חולים שהוגדרו כמתו מוות מוחי, בהסתמך על בדיקת אנגיוגרפיה (זריקת חומר ניגוד לכל ארבעת העורקים של המוח) שמראה שאין זרימת דם למוח, עוד שומרים על פעילות של ההיפותלמוס. ההנחה היא שבכל זאת קיימת זרימת דם מספקת לשם כדי למנוע הריסתו אך קטנה מדי להדגימו באנגיוגרפיה³¹.

9. מקובל לומר שחולים שמתו מוות מוחי "ימותו" דהיינו שגם הלב יפסיק לפעום תוך שעות או ימים ספורים³². והנה, במחקר שנעשה על 175 חולים כאלה³³ ששרדו בחיים 7 ימים אחרי שאובחנו כמתים מוות מוחי, 151 מהם שרדו לתקופה של בין שבועים לששה חודשים. העורך של העיתון הרפואי המכובד כותב שהמספרים הנ"ל אינם משקפים את המציאות האמיתית, כיון שבשליש מהמקרים ההנשמה המלאכותית הופסקה ע"י הרופאים - דהיינו שיתכן

לפחות כדי למנוע את השינויים בדופק ובלחץ דם שנובעים כתוצאה מן הניתוח".

4. עדויות נגד קיום מצב של מות כל המוח במוות מוחי

העדויות שעדיין יש פעילות של ההיפותלמוס ושל בלוטת יותרת המוח בחלק ניכר של חולים שהוגדרו כמתים מוות מוחי נערך במאמר למערכת המובא לעיל והם כדלקמן:

1. ב-23% מהחולים אין סימנים של אי-פעילות של ויסות מאזן המים בגוף (diabetes insipidus).

2. ב-27% מהחולים בדיקת תגובה לקול מראה שעדיין קיימת פעילות בגזע המוח.

3. בשליש מן החולים קיימים סימנים של זרימת דם לחלקים שונים במוח.

4. חום הגוף בחלק לא מבוטל מחולים אלה נשאר נורמאלי במשך שבועות וחודשים אחרי "מותם". בחלק אחר של חולים החום עולה ויורד לסירוגין באופן פראי, דבר שמראה על פעילות של ההיפותלמוס הגם שאינה סדירה.

5. מאכל הניתן דרך זונדה מתעכל,

והחולים מפרישים שתן וצואה.

6. פצעים מתרפאים בחלק מן החולים.

הערה: בחלק מן החולים מופיעים רק חלק מהסימנים הנ"ל, ולכן אחוז החולים שמגלים סימנים של חיים במוח כנראה גדול משליש.

ציונים והערות

- (28) 97, '97, Seminars in Neurology 17:265.
 (29) '88, JAMA 260:816, '87, Amer. J. Obs. Gyn. 157:1097, '85, BMJ 290:1237, '82, JAMA 248:1089.
 (30) '89, Obs Gyn 74:434, '92 (31) Crit. Care Med. 20:1705.
 (32) '98, Neurology 51:1538, '98 (33) Ann. Int. Med. 110:814, '89, Neurology 51:1538.

נשמת אברהם

ספק חי ספק מת, ספק כותי ספק ישראל, מפקחין עליו את הגל, מצאוהו חי מפקחין ואם מת יניחוהו, ע"כ. ושואלת הגמ' ³⁶: ת"ר עד היכן הוא בודק, עד חוטמו וי"א עד לבו. ומפרש רש"י, עד היכן הוא בודק, אם דומה למת שאינו מזיז איבריו (דהיינו ללא סימנים של פעילות מוחית), עד היכן הוא מפקח לדעת את האמת, ע"כ. וממשיכה הגמ' שם שזה תלוי במחלוקת תנאים, ומסביר רש"י דמדובר כשבודקים מלמטה למעלה, שמוצאו דרך מרגלותיו תחלה ובודק והולך כלפי ראשו, דמר אמר בלבו יש להבחין אם יש בו חיות שנשמתו דופקת שם, ומר אמר עד חוטמו דזימנין דאיין חיות ניכרת בלבו וניכרת בחוטמו. וכן היא מסקנת הגמ': אמר רב פפא, מחלוקת מלמטה למעלה אבל מלמעלה למטה, כיון דבודק ליה עד חוטמו שוב אינו צריך, דכתיב כל אשר נשמת רוח חיים באפיו. וכן פוסק מרן ³⁷ ועיין בנשמת אברהם ³⁸. ולכאורה המסקנה הברורה מהגמ' ומפירושו רש"י היא, שאפשר לקבוע את המוות בהיעדר הוכחה לפעילות מוחית ונשימה בלבד, ללא צורך אפילו לבדוק את הלב, כי ברור לגמ' שלא יתכן שתהיה פעילות בלב כשאינן נשמת רוח חיים באפיו. אולם מפורסמים דברי התוס' שם: אמר ר"י דהיינו טעמא דאיין הולכין בפיקוח נפש אחר הרוב משום דכתיב וחי בהם ולא

מאד שמספר החולים שהיו שורדים לזמן ארוך היה גדול יותר.

כל אלה נקודות מצביעים על חולה שהוא עדיין חי כשחלק ממערכות גופו מתפקדים.

ולבסוף, אמנם רוב הרופאים שהביעו את דעתם, משווים מות מוחי עם מוות ממש, אך יש קולות שמתנגדים לעצם ההגדרה, וטוענים שהמצאת כל ההגדרה של מוות מוחי מטרתה אך ורק כדי לאפשר הוצאת איברים מתורם באופן חוקי ובצורה שתתקבל בציבור ³⁴.

5. סיכום

הממצאים הנ"ל מראים שבחלק נכבד מן החולים שהוגדרו כמתו מוות מוחי, יש זרימת דם לגזע המוח להיפותלמוס ולבלוטת יתרת המוח. גם בקרב הרופאים יש חילוקי דעות אם חולה כזה באמת מת ממש או עדיין חי ומגיב לכאב. אמנם רובם לא נמנעים מלהחליט שבכל זאת מותר ו"מצוה" להוציא מהחולה איברים חיוניים (עם הרדמה כללית!), כי לדעתם, אין לחולים אלה חיים של תועלת ותכלית, ואדרבא השימוש בהם כתורמי אברים על מנת להציל חיים של חולים אחרים הוא דבר גדול ומבורך.

6 דעת ההלכה

קביעת המוות

המשנה ביומא ³⁵ אומרת: מי שנפל עליו מפולת, ספק הוא שם ספק אינו שם,

ציונים והערות

(34) '97 and Dec '05 Hastings Center Report 27:29, '90. JAMA 263:696. (35) פג ע"א. (36) פה ע"א. (37) אור"ח סי' שכט סע' ד. (38) שם ס"ק ה עמ' תקא.

נשמת אברהם

ממה שכתוב "נתרוצץ" שמדובר על גולגלתו, ומוחו לאו דוקא. וראה להלן ס"ק ד(ב) ד"ה דעתו של הגרי"ש אלישיב שליט"א (עמ' תפז).

כותב החת"ס⁴²: אבל כל שאחר שמוטל כאבן דומם ואין בו שום דפיקה ואם אח"כ בטלה הנשימה, אין לנו אלא דברי תורתנו הקדושה שהוא מת וכו', עכ"ל. ועיין גם בשו"ת מהרש"ם⁴³ שכותב: אבל אם רואים איזו סימן של חיות בשאר איברים ואיתרע רובא לפנינו, י"ל דלא סמכינן אבדיקת חוטם וכו', עכ"ל. וכן עיין בשו"ת ציץ אליעזר⁴⁴.

במהד"ק (לפני שגדולי הדור נשאו נתנו ופסקו בנושא של מוות מוחי) - ואני מדפיס את זה כאן רק בגלל חשיבות תשובתו של הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - כתבתי שעלה במחשבתי שאולי אפשר להביא ראיה שמותר לחולה לקבל השתלת לב גם בארץ מהגמ'⁴⁵: עולא במיסקיה לארעא דישראל, איתלוו ליה תרין בני חוזאי בהדיה, קם חד שחטיה לחבריה. אמר ליה לעולא: יאות עבדי? אמר ליה: אין ופרע ליה בית השחיטה (שימות מהר - ר"ן, וגם כדי שימהר למות - רא"ש). כי אתא לקמיה דר' יוחנן א"ל דלמא חס ושלום אחזיקי ידי עוברי עבירה? א"ל:

שימות בהם, שלא יוכל לבוא בשום ענין לידי מיתת ישראל, עכ"ל. וממילא בזמנינו, שברור לנו שאפשר עוד להחיות אדם³⁹ שנפסקה לו נשימה עצמית, ע"י טיפול בהנשמה מלאכותית, ודאי שצריכים ליקח בחשבון את כל שלושת הקריטריונים המוזכרים בגמ' וברש"י, דהיינו חוסר פעילות מוחית, הפסקת הנשימה ודום לב. וכתב לי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל: נראה שבאותם הזמנים שלא ידעו מהחייאה ושאר המצאות שנתחדשו בזמננו⁴⁰, אפשר דמ"מ לאחר שמת לגמרי חשיב למפרע כמת מהרגע שחדלה הנשמה מאפיו ולא לחשוב ח"ו טעו לחשוב על החי שהוא כבר מת, וקברוהו כשהוא חי, עכ"ל. ועיין גם בדבריו בנשמת אברהם או"ח סי' שכט ס"ק ה (עמ').

כותב המ"ב⁴¹ בשם האו"ה בשם סמ"ג וסמ"ק: מצאווה חי אע"פ שנתרוצץ מוחו ואינו יכול לחיות כי אם מעט, מפקחין עליו ומוציאין אותו לחיי שעה וכו', עכ"ל. ולכאורה מכאן ראיה שאין ה"א נקרא מת וחייבים לחלל עליו את השבת למרות שאין פעילות מוחית. אך כתב לי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל שאין מכאן ראיה כי אולי מדובר שחלק מהמוח עדיין חי, עכ"ל. וכן א"ל מו"ר הגרי"י נויבירט שליט"א שנראה

ציונים והערות

(39) ובכל מקום שהשתמשתי במושג "להחיות" אין כוונתי ח"ו שלנו יש הכח להחיות מתים, אלא שבפעולות החייאה מתברר למפרע בס"ד שהחולה לא מת אלא היה גוסס. (40) עיין בילקוט שמעוני פ' שלח לך על הפסוק וישלח אותם משה: צווח בהם תלמי צוחה אחת ונפלו על פניהם ארצה, התחילו מנפחים בפיהם ומנשבים באפם עד שנתישבה דעתם עליהם, וכותב הזית רענן: אנשי כנען היו מנפחים בפיהם כדי להחיות. (41) סי' שכט סע' ד בביה"ל ד"ה אלא. (42) שו"ת, יו"ד סי' שלח. (43) ח"ו סי' קכד. (44) ח"ט סי' מו וח"י סי' כה פ"ד. (45) נדרים כב ע"א.

נשמת אברהם

עבר פטור מפני שהוא אנוס ולא עשה את זה ברצונו, ואפילו הכי פסק שם בחולה שנטה למות והתרפא בע"ז, ממיתין אותו מפני שעשה את זה ברצונו. וכן הוא גם בשו"ע או"ח סי' רד ס"ח שאם אנסוהו לאכול אפילו אם נהנה מזה אינו מברך הואיל ונאנס על כך, ואפי"ה חולה מסוכן שאוכל איסור חייב לברך מפני שעושה כן ברצונו, עיי"ש במשנ"ב, וכ"נ גם כאן אין נד"ד דומה להתם, עכ"ל.

(1) הרבנות הראשית לישראל (ההדגשות בכל הפיסקה שלי - א. ס. א). בהחלטתם מחשון תשמ"ז⁵¹ סעיף ב כתוב: הובאו לפנינו עדויות שאף הגר"מ פינשטיין זצ"ל התיר בזמן האחרון ביצוע השתלת לב בארה"ב, וכן ידוע לנו על רבנים גדולים המיעצים לחולי לב לעבור השתלת לב (בהערה שם: לוועדת ההשתלות נמסר שגם הגרי"י וייס שליט"א, אב"ד העדה החרדית בירושלים, בעל המנחת יצחק, מסר בתקופה האחרונה מכתב המלצה לסיוע לחולה לב שנוזק להשתלת לב בחו"ל). בסעיף 4 כתוב: בהסתמך על יסודות הגמ' ביומא (פה) ופסק החת"ס חיו"ד שלח, נקבע המות על פי ההלכה בהפסקת הנשימה. (וראה שו"ת אגרות משה חלק יו"ד ח"ג סי' קלב). לכן יש לוודא שהנשימה פסקה לחלוטין באופן שלא תחזור עוד. זאת ניתן לקבוע ע"י הוכחת הרם המוח כולו

נפשך הצלת (יפה עשית שכך אמרת לו שנפשך הצלת באותו דיבור - רש"י, ר"ן, רא"ש), עכ"ל הגמ'. ועל אף שבשיטה מקובצת כותב שנראה קצת שעכו"ם היו, - הרי רש"י, הר"ן, הרא"ש והרא"ם (מובא בשטמ"ק) כותבים במפורש שיהודים היו⁴⁶. ולפי זה יוצא שמותר אפילו לעודד בדיבור ולגרום על ידי כן להקדמת מיתת הזולת כדי להציל את עצמו מסכנת נפשות. ועיין בתפארת ישראל⁴⁷ מאירי⁴⁸ ושו"ת נו"ב⁴⁹. וראה בספר אסיא⁵⁰. וה"ה בנידון דידן שיהיה מותר לחולה הזקוק להשתלת לב להירשם ולהמציא את עצמו כדי לקבל לב ולהציל את עצמו אפילו מתורם יהודי ואעפ"י שזה יגרום להקדמת מיתתו של התורם.

אך כתב לי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל: אם כדעתי דמר שזה דומה להתם, אפשר להתיר השתלת לב כיון שהחולה בלא"ה ימות, והנשתל מציל בכך את עצמו ממות לחיים בזה שמבקש מרופא להציל את חייו ע"י קירוב מיתה של חולה העומד למות. אולם לדעתי לא מוכח כלל מהתם, מפני שעולא הרי הציל את עצמו מרוצח העומד על ידו אשר אם לא הי' אומר לו זיל ופרע בית השחיטה הי' הורגו ולכן הוא חשיב כאנוס על כך, משא"כ בנד"ד הרי הכל נעשה ברצון. וזה דומה למה שפסק הרמב"ם בפ"ה מיסה"ת דגם על מה שנאמר יהרג ואל יעבור, דמ"מ אם

ציונים והערות

(46) ועיין במאירי שיש לו דרך אחרת בסוגיא. (47) על יומא פ"ח מ"ז בבוועז או"ק ג ועל פאה פ"א מ"א בבוועז או"ק ג. (48) סנהדרין עב ע"ב. (49) מה"ת חו"מ סי' נט. (50) כרך ה עמ' 71. (51) ספר אסיא כרך ו עמ' 27, תשמ"ט וכן באסיא חוברת מב-מג כרך (יא, ב-ג) ניסן תשמ"ז.

נשמת אברהם

בערב שבת קודש פ' דברים (ח' מנ"א תשנ"א) אמר לי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל שאמנם יש מי שאומר שהגר"מ פיינשטיין ז"ל חזר בו ממה שפסק, שבכדי לקבוע את המוות צריכים היעדרות של כל שלושת התנאים (כפי שפסק החת"ס) אך אין זה בתשובותיו. ומכיון שאין שום הגדרה כזאת (של מוות גזע המוח) בש"ס אין אנו יכולים לחדש הגדרה כזו בימינו, ורק כשתקום סנהדרין יהיה בכוחם לקבוע אם מוות גזע המוח נקרא מוות, או לא. ועד אז, אמר לי הגאון זצ"ל, אסור להוציא ממנו לבו או כל אבר אחר כל זמן שלבו עוד פועם בקרבו, עכ"ד.

2(א). פסק הלכה. בחודש מנ"א תשנ"א חתמו הגרש"ז אויערבאך (שליט"א) זצ"ל והגר"ש אלישיב שליט"א על פסק הלכה בהנידון, וז"ל הפסק:

בס"ד, יום ח"י מנ"א תשנ"א:

נתבקשנו לגלות דעתנו, דעת תורה, בענין השתלת הלב לצורך חולה מסוכן וכן בענין השתלת שאר איברים לצורך חולים שיש בהם סכנה. הנה כל זמן שלב התורם פועם ואפילו במקרה שכל מוחו כולל גזע המוח אינו מתפקד כלל הנקרא "מיתת המוח" עם כל זה דעתנו שאין שום היתר להוציא אף אחד מן איבריו ויש בזה משום שפיכת דמים.

(הרב) שלמה זלמן אויערבאך

(הרב) יוסף שלו' אלישיב

כולל גזע המוח שהוא המפעיל את הנשימה העצמית באדם.

(2) דעתו של הגרש"ז אויערבאך זצ"ל. א"ל הגרש"ז אויערבאך זצ"ל שצריכים להבדיל בין מצב בו עצם האונס הוא שמסכן את חייו ואז מותר לו לעבור על הלאו של לפני עור וכין המצב שבו הוא כבר נמצא בסכנה וכדי להציל את עצמו גורם להריגת הזולת, כגון חולה שבסכנה וזקוק להשתלת לב ובא מעצמו לכירורג ועקב זה יקח הכירורג לב מגוסס כדי לבצע ההשתלה. אין זה לפני עור כי כאן הוא בא ברצונו וגורם להריגת התורם.

כתב לי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל: לענ"ד נראה דאף שחולקים על פסק השו"ע בסי' שלט דגוסס ודאי מת תוך ג' ימים, היינו משום דיש לחשוש שהגסיסה פסקה באמצע, אבל אם לא פסקה, כולם מודים שלא יכול לחיות ימים רבים. ובנדון זה, אם לא מסירים את המכונה יכול לחיות עוד כמה חודשים, ולכן אין זה דומה לגוסס רגיל, עכ"ל. ואמר לי הגאון זצ"ל שאסור לכהן להיכנס לחדר בו נמצא החולה משום ספק.

גם כתב לי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל: חולה המועמד להשתלה, אין לו להמציא את עצמו לקבל את ההשתלה בארץ ישראל, כי גורם הוא בכך לקיצור חייו של התורם, ואף אם גם בלעדיו יהיו מועמדים אחרים שיעברו על כך, אפי"ה אסור הואיל ובא"י רובם יהודים, עכ"ל⁵².

ציונים והערות

(52) ראה לעיל סימו קנז ס"ק ז (עמ' קיט).

נשמת אברהם

לאור כל זאת כתב לי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל: הרי מבואר במס' ערכין ז ע"א שבמיתה טבעית הואיל והעובר זוטר חיותי' הוא מקדים למות לפני האמא, ואף אם קורה שנראה לנו כאילו הולד חי גם אח"כ, מבואר שם בגמ' שזה רק פרכוס כזנב הלטאה. ומבואר שם בגמ' דלא משכחת שהאשה תמות קודם והולד יחיה, רק לאחר שכבר ישבה על המשבר ולא לפני זה, וגם בשו"ע או"ח סי' של מיירי רק ביושבת על משבר. ועיין גם בתוס' חולין לח ע"ב שהקשו מזה על הגמ' שם ופירשו ג"כ דמיירי רק בנהרג. ואף שלעתים רחוקות הוא כן חי גם במיתה רגילה, הוא רק אם ממש הוציאו את העובר סמוך למיתה ולא לאחר זמן. וא"כ אם רק אפשר שתמשיך לעכל מזון ולגדל בבטנה עובר, ובודאי שגם עוד חלק חשוב מהאברים הפנימיים משתתפים בכך, הרי זה מוכיח לנו שאם ממשיכים בהנשמה מלאכותית עדיין האשה עוד חיה, ולפי"ז צריכים לומר דמה שאמרו חז"ל שאם נשברה מפרקתו או רק חוט השדרה של זקן דחשיב כמת, זה היה רק בזמנם שלא היתה כלל מכונת הנשמה, ולכן כיון שמיד תיפסק הנשימה ופעמימת הלב לכן חשיב מיד כמת ואף אם עדיין מפרכס הוא כמת, משא"כ בזמננו אם החולה עדיין צמוד להנשמה מלאכותית ולא נותנים לו למות דינו כחי כל זמן שחלק ממנו חי והלב פועם, אע"ג שזה רק מפני ההנשמה, וה"ז דומה לנפל בן שמונה שלפי חז"ל הרי הוא

2(ב). מכתב להרב טנדלר. בתגובה לפסק הנ"ל כתב הרב משה טנדלר מכתבים (בעברית) להגרש"ז אויערבאך (שליט"א) זצ"ל ולהגרי"ש אלישיב שליט"א בהם הוא מביא באריכות גדולה את דעתו (ולדבריו כך גם דעתו של הגר"מ פיינשטיין זצ"ל) מדוע, לפי נתונים רפואיים והלכתיים, אדם שמוגדר כמת מוות מוחי נקרא מת גם לפי ההלכה, לאחר עריכת כדיקות המראות שאין זרימת דם במוח.

תשובת הגאונים אליו [מובא באישורם (בכתב) של הגרש"ז אויערבאך (שליט"א) זצ"ל והגרי"ש אלישיב שליט"א]:

לכבוד הרה"ג ד"ר משה טנדלר שליט"א,

את מכתבו מיום כ"ג אלול תשנ"א קבלנו ואחרי עיון בדבריו לא ראינו שום יסוד לשנות את דעתנו ואין שום היתר להוציא איברים לצורך השתלה כל זמן שלב התורם פועם, ויש בזה משום שפיכת דמים.

בכבוד רב ובברכת השנים

בין כסה לעשור תשנ"ב

(הרב) שלמה זלמן אויערבאך

(הרב) יוסף שלום אלישיב

2(ג). מכתב אלי. הגרש"ז אויערבאך

זצ"ל גם קיבל מכתב מפורט מרופא מומחה נוירולוג בארץ (וזאת לאחר שהרופא שוחח עמו ושמע מפיו את הסיבות לפסק הנ"ל) וגם את הראיות שהובאו במכתב זה דחה הגאון זצ"ל.

נשמת אברהם

1234567 ת"ת

אפילו אם ההצמדה למכשיר היתה כדין לצורך החולה, עכ"ל.

והנני מוסיף על דברי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל (ברשותו) לשאול:

כיון שחולה כזה מוגדר בהלכה כגוסס, הרי כל זמן שלא יודעים ללא כל צל של ספק שמוחו נהרס כליל, איך אפשר לבצע אותן הבדיקות הבאות לקבוע שהוא ממש מת. הלא צריכים לבדוק אותו ולהזיז איבריו וכן לבדוק אם קיימת תגובה כלשהי לכאב עמוק (על ידי צביטת שריר או לחץ חזק על בית החזה וכו'), בדיקות נויורולוגיות באמצעות מכשירים שגם הם דורשים נגיעה בגוף, ולבסוף בדיקה הבאה לברר אם יש איזו שהיא נשימה עצמונית של החולה ללא עזרה של מכונת ההנשמה (מפסיקים את מכונת ההנשמה ולוקחים ממנו בדיקות דם חוזרות במשך עשר דקות כדי לוודא שהוא אינו נושם כלל) כאשר בדיקה זו כרוכה בסיכון של ירידת לחץ דם והפרעות קשות בקצב הלב - וכל זה עוד לפני שמגיעים לבדיקת זרימת הדם במוח. הלא בחולה רגיל שמת, קובעים את המוות על ידי בדיקת הלב רק אחרי שרואים שהוא לא גוסס ואין סימנים של חיות הנראים לעין. ואם בודקים חולה גוסס, מותר וחובה לעשות זאת רק כשיש אפשרות, אפילו רחוקה, שניתן לעזור לו. אך מה ההיתר לבדוק חולה המוגדר בהלכה כגוסס רק כדי לקבוע שהוא אולי כבר מת? הלא כל הבדיקות הנ"ל אינן לטובתו כי אין

ת"ת

כאבן, ובזמננו חלילה לחושבו כאבן הואיל ויש אפשרות של אינקאבאטאר. גם במי שנפלה עליו מפולת מבואר בגמ' דאם בדקו בחוטמו שאין לו נשימה אסור לחפור בשבת מפני שכבר נחשב כמת מוחלט, ואילו בזמננו ודאי חייבים להוסיף לחפור ולנסות בהחיאה. וכך הוא גם בנדון שלנו דבגלל מכשיר ההנשמה לא נותנים לאדם למות ועדיין הוא חי, כי אין להעלות על הדעת שהגוף הוא רק כפונדקאית לעיכול ולגדל ולד, ולפי"ז כל העוקר מהגוף לב או כבד בזמן שהאדם צמוד להנשמה הרי הוא שופך דמים. גם באגרות משה חלק יו"ד ג' סי' קלב אפשר לפרש שאותו גאון וצדיק נתכוין שם רק להחמיר עיי"ש, אך אפילו אם נפרש שסובר שגם להקל דינו כמת לאחר הזריקה הנ"ל, הוא רק מפני שלא ידע מהאפשרות הנ"ל של עיכול מזון וגידול ילד. ולכן הואיל ולא נזכר כלל בש"ס ופוסקים לסמוך על מה שקוראים מוות מוחי, דינו כאילו עדיין חי. וכל זמן שלא ראינו ברור באשה או בהמה מעוברת הצמודים להנשמה מלאכותית שהתיוו מהם ראשם לאחר מיתת המוח שעדיין הם יכולים לגדל ולד, חייבים ודאי לחשוש שההנשמה רק מעכבת המיתה ולא שכבר מת. אך אעפ"י כן נראה שאם יהי' פעם בירור גמור על המוח והגזע שהם כבר הרוסים, דשפיר מותר להפסיק את ההנשמה מבלי להזיז את גוף האדם, מפני שהמכשיר רק מעכב את יציאת הנפש

נשמת אברהם

כגוסס, אין להפסיק את מכונת ההנשמה כל זמן שלב החולה פועם בקרבו (נכתב בהסכמתו של הגאון שליט"א).

2(ה). מכתב מהגר"ש פיינול בהן. בד' טבת תשנ"ב כתב הג"ר שרגא פיינול כהן שליט"א (מחבר הספרים בדי השולחן על יו"ד) שאלה להגרש"ז אויערבאך (שליט"א) זצ"ל ולהגרי"ש אלישיב שליט"א (ראה תשובה לקמן 3 (ב) כדלקמן):

רום מעלת הוד כבוד מרן הגאון הרב ר' שלמה זלמן אויערבאך שליט"א, ברצוני לשאול את פי מרן שליט"א את השאלה דלהלן:

הנה מרן שליט"א הורה שאדם שמת מוחו לגמרי בכל זאת דינו כחי ואסור להוציא לבו לצורך השתלה, ושואל אני אם מותר לקבל השתלת הלב או שמא יש בזה חשש של שפיכות דמים.

והנה כפי ששמעתי ממנהל באחד ממרכזי ההשתלה, תהליך ההשתלה כך הוא: נמצאת רשימה של אלו הצריכים השתלה, וכשקורה שאחד נחלה או נפגע קשה והחליטו עליו שמת מוחו מודיעים כן לזה שנמצא ראשון ברשימה והוא נכנס למרכז ההשתלה ובודקים אותו במיני בדיקות לראות אם הוא ראוי בכלל להשתלה ואם הלב של התורם מתאים אליו וגם עושים שאר ענייני הכנה לניתוח ההשתלה, וכשזה

לרפואה מה לעשות עבורו וכל הבדיקות הג"ל מטרטן אך ורק עבור טובת חולים אחרים המחכים לקבל אבריו.

2(ד). ולסיכום, כתב לי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל:

א. אף שחשוב מאד לברר על ידי התזת ראש של בהמה מעוברת, עם כל זאת עדיין לא יצאנו מספק לגבי אדם, גם אם יתברר שהגוף משמש רק כאינקובטור כי עוד יש לדון דשמה דינו כגוסס, ואולי אפילו אם לא מזיזים את הגוף, מכל מקום הבדיקה עצמה שמכניסים חומר לתוך כל כלי הדם שבגוף האדם - וזו הרי לא נעשית לטובתו - מקרבת מותו. וגם עדיין צריך בירור הלכתי אם אפשר לסמוך על בדיקה מדעית, ולא על ראייה מוחשית, ולהוציא ממנו איברים כשהלב עדיין פועם.

ב. לעומת זאת, מכיון שהוא מוגדר כגוסס, ואין שום סיכוי שיחלים או שינשום שוב בכוחות עצמו, מותר להפסיק את מכונת ההנשמה שמעכבת את נשמתו מלצאת מגופו וכפי שמובא ברמ"א⁵³. וזה אך ורק כתנאי שיודעים בודאות מוחלטת שמוחו אינו מקבל שום הספקת דם ונרקב בתוך הגולגולת (הסיכום הזה היה לעיני הגרש"ז אויערבאך זצ"ל שהסכים להכתוב בו).

אך לפי דעת הגרי"ש אלישיב שליט"א, כל עוד שלא ברור שחולה כזה מוגדר

ציונים והערות

(53) עיין ברמ"א כאן בסוף הסעיף.

נשמת אברהם

יקצפו עליו הרופאים על שהטריד אותם בחינם ועלול לבא לו מזה איזה מגרעת בטיפולו מהרופאים].

ואף במקרה שרוב האוכלוסיה הם נכרים כמו בארצות הברית היה נראה לענ"ד שבכל זאת אין לסמוך על הרוב דנראה לדמותו למה שפסק הרמ"א באבן העזר סימן ד' סעיף ל"ד שמפקחין את הגל על התינוק המושלך בעיר אף ברוב נכרים משום דבני העיר חשיבי כקביעי [וכדפירש המשנה ברורה בסימן שכ"ט ס"ק ו' בטעמו, ועוד הביא שם במ"ב שגם דעת הגר"א בזה כהרמ"א] והיינו דלענין פיקוח נפש גם זה חשיב כקבוע אף שזה שדנין עליו פירש מהקביעות, וא"כ גם בהא דידן כיון שיש אפשרות של איבוד נפש מישראל אין לילך בתר רוב, ואף שבהא דידן איכא גם פיקוח נפש מצד מקבל ההשתלה אין נראה לחלק בכך.

ועוד היה נראה להעיר בזה מטעם אחר והוא דלכאורה נראה שאם לדוגמא נמצאים תשעה יהודים ועשרה בעלי חיים בחצר אחת ונתפזרו כולם כל אחד לחצר אחרת ויהודי אחר המתפרנס מצידת בעלי חיים רואה צורה אחת מאלו הי"ט והוא בחושך ואינו מכיר אם הצורה הוא מהיהודים או מהבעלי חיים דנראה שאסור לו לירות ולהמיתו אף שיש רוב ואף דלענין פיקוח נפש קיי"ל בשו"ע

מוכן לקבל הלב מודיעים כן לרופא של התורם ואז הוא שמוציאים הלב ממנו [ולא קודם לזה, כי כל מה שהלב שוהה מחוץ לגוף האדם מתמעט האפשרות של השתלה יעילה].

והנה לפי זה היה נראה לכאורה שאסור לקבל ההשתלה דעל ידי שמסכים לקבלו מתקצרים ימיו של התורם דאף שבמה שמסכים מתחילה כשמודיעים אותו לקבל ההשתלה אינו גורם קיצור ימיו של זה כיון שאם ימאן לקבלו יודיעו מיד לזה שנמצא אחריו ברשימה אבל הרי לאחר שנבדק והוכן להניתוח אם בשעה ההיא יסתייג מהניתוח יתארך חייו של התורם השיעור הנצרך להכנת השני שברשימה לקבל הלב ומי התיר לו לראשון זה שברשימה לגרום קיצור ימיו של התורם, ואף שבפועל ממש הרופא הוא ההורגו מכל מקום זה המקבל את הלב נראה שהוא כשוכר הורג להרוג את חבירו שהרמב"ם פסק בזה בפ"ב מהל' רוצח ה"ב שהוא גם כן שופך דמים ועון הריגה בידו [והיינו דגרמא ברציחה אינו כשאר גרמא שבתורה דברציחה דינו כשופך דמים איהו גופיה וחייב מיתה בדיני שמים ורק ממיתת ב"ד הוא דפטור, וכדלמד שם כן הרמב"ם בהלכה ג' מקרא] [וכיון שידוע שלבסוף יסתייג מההשתלה גם בתחילה אין לו להסכים לכך כי לבסוף כשיחזור בו

נשמת אברהם

2(ו) תשובתו של הגרש"ז אויערבאך
(שליט"א) זצ"ל:

כ"ב טבת תשנ"ב.

ישפוט ד' שלו' טובה וברכה למע"כ
הגאון המפורסם מוה"ר שרגא פייוול
כהן שליט"א.

אחרי מבוא הברכה בכבוד ויקר
כיאות, הנני בתשובה למכתבו החשוב
שקבלתי.

לענ"ד נראה דחולה שזקוק
להשתלה בארה"ב יתכן שאינו כשופך
דמים, כי לפי תיאורו של הרב טנדלר
הוא שהתורם מקבל זריקה של חומר
רדיואקטיבי ומצלמים מיד את ראשו
לראות אם זרם הדם מגיע לגזע המוח,
וכעבור 24 שעות חוזרים עוד פעם על
בדיקה זו - הוא אמנם מזכיר רק גזע
המוח אבל כפי ששמעתי לדעת
הרופאים זה מראה על כל המוח
שכבר מת ולא פועל מאומה. וזה גם
אמר לי ידידי פרופסור אברהם סופר
שליט"א שלפי החוק אין מזמינים את
המעומד להשתלה רק לאחר שנקבע
ודאי לדעתם שכבר מת [אך הוא אמר
לי שהחוק לא מחייב לעשות את
הבדיקות האלה שהזכרנו רק על גזע
המוח שכבר לא פועל וזה נקרא מוות
קליני, ולפי"ז משתנה גם הדין]. ואם
באמת יעשו כך הרופאים דעתי העניה
שזה יהיה תלוי במה שעתידי להתברר
שאם בלי מוח כלל (באופן שיוציאו
לגמרי מהראש את כל המוח לעיני

או"ח שם דבכה"ג שפירשו כולם שאין
מחללים את השבת בעל כרחך דהצלה
לחוד ושפיכות רמים לחוד דלענין
שפ"ד לא סמכינן ארובא [ושמא
הטעם כי רובא דאיתא קמן אינו
מטעם בירור והוכחה אלא מגזירת
הכתוב הוא ללכת אחר הרוב וסברא
הוא שלא אמרה תורה כן במקום
שפיכות דמים כיון שסוף סוף שמא
נוטל נשמתו של זה] וא"כ גם בהא
דידן אין לסמוך על הרוב כיון שיש
בזה חשש של שפיכות דמים כנ"ל
בשם הרמב"ם, ואף שבהא דידן איכא
גם פיקוח נפש מצד מקבל ההשתלה
אין נראה לחלק בכך כיון שסוף סוף יש
לחוש בזה לשפ"ד.

הנה הרשיתי לעצמי לחוות דעתי
הקלושה בדינים אלו, ואמנם נפשי
בשאלתי ממרן שליט"א להורות הדרך
הנכון בזה, ומביע אני תודתי למפרע
למרן שליט"א על הטורח שאני מטריח
אותו. ואסיים בברכת כהן הדיוט למרן
שליט"א לבלות ימיו בטוב ושנותיו
בנעימים לאורך ימים ושנים כעתירת
התלמיד.

שרגא פייוול כהן

ג. ב. הנה כפי שידוע למרן שליט"א
גם הגאון הרב אלישיב שליט"א הואיל
בטובו להזדקק לשאלתנו אודות מוות
מוחי בימי הקיץ העבר לכן חשבתי
לנכון להציע לו גם את השאלות האלו
שכתבתי למרן שליט"א.

נשמת אברהם

החוששים דשמא הוא עדיין חי, מ"מ לאחר אותן הבדיקות כולם יודעים שאם מסירים מגופו את מכשיר ההנשמה הוא מת תיכף ומיד, ונמצא שגם אם ידחה את ההשתלה הרי הרופאים יסירו מיד את המכשיר ויגרמו בכך לקרב את מותו ע"י ההסרה.

אך כל זה הוא רק כמו בארה"ב שהרוב הם נכרים משא"כ בא"י יש לדון טובא על עצם הבדיקות שהרי התורם עומד ודאי למות ולכאורה דינו כגוסס שהמקרב מיתתו ממש שופך דמים, ומה שהרב טנדלר כותב שלא נוגעים בגופו כפי ששמעתי כמעט אי אפשר שלא להזיז את הגוף. אך גם עיקר הדבר הוא טעות שהרי עצם זריקת החומר שמתפשט בכל הגוף הוא הרבה יותר חמור מלהזיז קצת את הגוף או לעצום את העין דודאי אסור (גם לצערנו יש גם חשודים שלא יעשו כלל את הזריקות) והרי כל הפעולות אינן כלל לתועלת של הגוסס רק עבור אחרים.

אך שוב התבוננתי דמאותו הטעם יש לאסור לכאורה גם בחו"ל, שהרי אף העכו"ם אסור לו להרוג עכו"ם ומסתבר שגם אסור לקרב מיתת הגוסס ונמצא דבזה שמכשילים אותו לעשות הזריקות עוברים בלפני עור של שפיכות דמים. אך אפשר דכיון שגם אם הישראל ימנע מלהרשם מ"מ הרופא ודאי יעשה זאת עבור אחרים, ואף דבישראל אנן נקטינן דמפני שאחרים יעשו האיסור לא פקע

הרואים) עדיין יכולה כבשה מעוברת הצמודה למכשיר הנשמה להמשיך ולגדל בבטנה את העובר שבמעיה כשהכבשה היא לגמרי בלי מוח, נתבטלה ההוכחה שלי מזה שהעובר חי גם לאחר שהאמא כבר מתה, ונצטרך לומר דמה שאמרו רז"ל דעובר מיית קודם הוא רק ללא מכשיר הנשמה אבל עם המכשיר שאני. ודבר זה יתברר בעוד מספר ימים לעיניהם של רופאים דתיים ביניהם גם פרופיסור אברהם הי"ו.

לכן הנני חושב שאם הרופאים יקיימו ויעשו את הזריקות—דלעיל נלענ"ד דלכאורה ה"ז חשיב כהותז ראשו או כנשברה מפרקתו של זקן דחשיב כמת גם בלי רוב בשר. ואף שיש גם מפקפקים וחוששין, עכ"פ ספק הקרוב לודאי מיהו הוה. ובכגון דא נראה דשפיר אזלינן בתר רובא שהתורם הוא נכרי, שהרי מעיקר הדין שפיר חשיב לענ"ד כפירש מהקבוע ואין יודעים מיהו, ורק משום חומרא דנפשות חוששין דשמא הוא ישראל ואסור. וכיון שלעומת זה עומד לפנינו ספק הצלת חיים של ישראל נלענ"ד דכיון שגם לדעתו דמר מותר להחולה לרשום עצמו להשתלה, והואיל ולאחר שהוזמן ולאחר 2 הבדיקות כבר קרוב לודאי שכבר פסקה חיותו, דשפיר מותר לו לקבל את ההשתלה ולא לדחותה שנוסף לזה חזי לאצטרופי דלדעת

נשמת אברהם

2(ז) נסיון הכבשה (אין כאן פירוט מלא של שני הנסיונות אלא רק הדברים העיקריים). בשבט תשנ"ב נערכו שני ניסיונות בכבשים מעוברות בסוף תקופת ההריון וקרוב למועד ההמלטה. בנסיון הראשון נקשרו כל אחד מארבעת הכלים הגדולים המספקים דם למוח ואח"כ כל המוח נשאב החוצה מתוך הגולגולת. אעפ"י כן לב הכבשה המשיך לפעום במשך כשלוש שעות. בשלב זה הופרד הראש מהגוף אך כעשרים ושבע דקות אחרי כן דופק לב העובר נעלם. בוצע ניתוח קסרי דחוף אך העובר היה ללא רוח חיים. בנסיון השני, כעשרים וחמש דקות אחרי שהופרד ראש הכבש מגופה נצפתה תופעה של התכווצויות בקצב סדיר של כל גוף הכבשה, כנראה משנית להתכווצויות (צירים) של הרחם. בכיצוע ניתוח קסרי הוצא וולד חי שכעבור מחצית השעה קם ועמד על רגליו. לבה של הכבשה המשיך לפעול באופן סדיר במשך כל הזמן הנ"ל ופעולתו פסקה רק לאחר שהופסקה פעולתה של מכונת ההנשמה. שני הנסיונות האלו מראים שבתנאי שהכבשה מקבלת הנשמה מלאכותית, העובר יכול להמשיך לחיות, לפחות לכמה שעות, גם אחרי שהופרד ראשה מגופה.

תגובתו של הגרש"ז אויערבאך זצ"ל. לאחר שתיארתי בו ביום את הנ"ל בפניו של הגרש"ז אויערבאך זצ"ל כתב לי הגאון זצ"ל: לפי זה נתבטלה ההוכחה

כלל הלאו של לפני עור, מ"מ לגבי נכרי נראה לכאורה דשפיר מותר, וכ"ש במקום פקו"נ של ישראל ושפיר מותר להרשם, ואילו אח"כ לאחר שכבר הוזמן הרי פשוט הדבר שאינו חייב כלל למנוע ספק הצלת חייו כדי להציל את הרופא שהוא נכרי מהריגת הגוסס שקרוב לוודאי שכבר מת ולא חי. אך כל מה שכתבנו הוא רק לאחר שתי הזריקות אשר למעשה אינם עושים את זה, ונמצא שהפקפוקים הם עדיין במקומם [אגב מסופקני לענין יארציט אם נאמר שהוא ספק חי ספק מת, אם מי שהיא צ"צ שלו הוא ממיתה רגילה יכול לדחות את זה שהמכשיר הי' צמוד לגופו שהוא רק ספק].

אך הלום נודע לי מידידי פרופיסור אברהם שגם אחרי קביעת מות של גזע המוח ע"י הרופאים שגם אם לא עשו כלל את שתי הזריקות הנ"ל אפ"ה קרוב לוודאי שהחולה כבר לגמרי מת ואצל הרופאים הוא נחשב כבר כודאי מת, ומכיון שהרופאים המתחשבים בעיקר עם המדע אינם מקפידים על ההלכה שלנו, הידועה לכל שומר תורה ומצוות, שהמוזז אפילו חלק קטן מהגוף של גוסס דינו כשופך דמים, נמצא שלפי כל האמור לעיל יוצא שבחו"ל שרובם נכרים מותר לקבל השתלה ורק בא"י אסור.

ביקרא דאורייתא ובברכה מרובה, שלמה זלמן אויערבאך

נשמת אברהם

מגופה והעובר נולד מת). וכן בניסוי השני, לקראת תום עשרים וחמש הדקות לאחר הפרדת הראש מן הגוף, נצפתה תופעה של התכווצויות בקצב סדיר של כל גוף הכבשה, כנראה, משנית להתכווצויות (צירים) של הרחם - דבר שכנראה היה לו גם סימוכין בתרשים האקו.

2(ח) מכתב מרופאים מחו"ל. בשאלה כמה זמן אחרי שמנתקים חולה שמת מוות מוחי ממכונת ההנשמה יהיו מוכנים להגדירו כמת פנה הגרש"ז אויערבאך זצ"ל לשלושה רופאים בכירים, בעלי נסיון רב (ד"ר שולמן מניו יורק - מומחה למחלות פנימיות ולבלוטות הגוף, ד"ר פליישמן מלוס אנג'לס - מומחה למחלות פנימיות ומחלות זיהומיות וד"ר שאכטער מניו יורק - מומחה למחלות לב) והם ענו לו בכ"ד אדר ב תשנ"ב כדלקמן:

לכבוד הגאון רבי שלמה זלמן אויערבאך (שליט"א) זצ"ל,
כבוד הרב,

אחרי שיחות רבות בינינו ורופאים אחרים בענין קביעות עת המות, אם נעשו כל הבדיקות הדרושות המראות שאין שום נשימה עצמונית ושגזע המוח נפגע בצורה מוחלטת ולא הפיכה, וכן בבדיקות המראות שאין שום זרימת דם למוח בכלל (הבדיקות נעשו באיסור), כך שברור ומוחלט שהחולה מת מות מוחי (כל המוח כולל גזע המוח), אז אחרי שהופסקה מכונת ההנשמה ועקב זה שהחולה אינו נושם

שלי מזה שאמרו בגמ' דעובר קדים ומיית, וצריכים לומר שאם האמא צמודה למכונת הנשמה יכול שפיר העובר להשאר חי גם לאחר מיתת האם. אולם למעשה אין זה משנה כלל את המסקנא הקודמת שעדיין יש חשש של הזזת הגוסס ונמצא שבחו"ל מותר ובא"י אסור.

גם חושבני דאף שנתברר שהלב יכול לפעום גם אם הותז כל הראש, מ"מ לגבי אדם אין לסמוך על שום בדיקה מדעית להחליט ודאי שגם המוח כולו לא חי רק ע"י הפסקת מכונת ההנשמה אשר לדעתי שלאחר בירור אמיתי ומוחלט על גזע המוח שלא פועל כלל - אף שעדיין דינו כגוסס והרי הוא כחי - מ"מ מותר להפסיק את ההנשמה המלאכותית ולהמתין שיעור הזמן המקובל ולראות שהוא לא נושם ולחושבו כמת, ורק אז אם אפשר, מותר להפעיל את המכונה מחדש וגם להוציא ממנו את הלב, אולם אמרו לי שלמעשה זה כעת בלתי אפשרי להפעיל את הלב מחדש, עכ"ל.

הערה (א.ס.א): בניגוד למקרים שהובאו לעיל של נשים הרות שמתו מוות מוחי ושהמשיכו לגדל את עובריהן במשך שבועות וחודשים לאחר מכן, הרי הכבשות בהן בוצעו הניסויים נבחרו דווקא בשל היותן קרובות מאד למועד ההמלטה המשוער (בניסוי קודם היתה הכבשה כשבועיים לפני סוף ההריון והדופק של העובר חדל מלהישמע כעשרים ושבע דקות ממועד הפרדת הראש של הכבשה

נשמת אברהם

מכשיר ההנשמה, אפי"ה עדיין לא יצא מכלל ספק גוסס ואסור. והדרך היחידה לשומרי תורה לדעת ברור שהחולה כבר מת הוא לדעתי רק שלאחר שכבר נעשו כל הבדיקות של המוח והגזע וכבר מוחלט אצלם שכבר מתו, להפסיק אז את מכשיר ההנשמה, ואז אם הלב לא פועם כלל וכלל והוא מונח דומם כאבן, רק אז הוא נחשב כמת וכל זה הוא כפי שנודע לי מרופאים מומחים שומרי תורה שבחולה שכזה אחר המתנה של שלשים שניות בלי שום פעימת לב כלל וכלל, הם מוכנים ליתן תעודת פטירה.

ולכן, בחו"ל שהחולים והרופאים רובם נכרים המתחשבים עם המדע הרפואי ואינם חוששים להזזת גוסס, ולאחר שעשו כל הבדיקות של הגזע הם חושבים אותו כמת גם לפני הפסקת מכשיר ההנשמה והלב עדיין פועם, רק שם מותר לקבל השתלה ולא בא"י שהחולים והרופאים רובם יהודים אשר הם חייבים בכל חוקי תוה"ק.

כל זה כתבתי רק מה שנלענ"ד אף שיודע אני שגם יש שסוברים אחרת.

והנני מסיים בברכה שתשכילו היטב ותצליחו בעבודתכם החשובה ויהא ד' עמכם להביא תרף וישע לחולים וסובלים.

החותם ברעדה וביקרא דאורייתא
וכבוד רב,
שלמה זלמן אויערבאך

כלל, הלב יפסיק לפעום כעבור כמה דקות, אז חמש עשרה עד עשרים שניות אחרי שהלב הפסיק לפעום לגמרי, דעתנו הוא שבאותו רגע החולה נקרא מת לכל דבר ואנו מוכנים אז לחתום על תעודת פטירה.

בכבוד רב,
רפאל צבי שולמן
יעקב פליישמן
יעקב שאכטער

2(ט) תשובתו של הגרש"ז אויערבאך זצ"ל. ביום כ"ה אדר ב' תשנ"ב כתב להם הגאון (שליט"א) זצ"ל תשובה כדלקמן:

ישפות ד' שלו' וברכה לחבר טוב של רופאים חשובים יראים ושלמים לד' ותורתו הי"ו.

הנני בזה בתשובה קצרה וברורה לשאלותיכם כפי הנלענ"ד, במכתבכם אלי ע"י ידידנו המשותף פרופסור אברהם ס. אברהם הי"ו, אשר גם הנימוקים לתשובתי מבוארים בספרו "נשמת אברהם".

חולה אנוש אף לאחר שהרופאים כבר עשו כל הבדיקות כולל בדיקת זרימת הדם ומוחלט אצלם שכל המוח וגם גזע המוח כבר מתו, אעפ"י כן אם הוא עדיין מונשם ע"י מכשיר באופן מלאכותי, לפי דין תוה"ק עדיין דינו כספק גוסס אשר המזיז גוסס דינו ידוע כשופך דמים, וכל שכן שאין להוציא ממנו שום אבר, וכל זמן שהלב פועם אף שיתכן שהפעימה היא רק בגלל

נשמת אברהם

להמתין שיעור זמן שגם חלק זה של המוח ודאי מת, הואיל ואפשר שחלק חשוב במוח עדיין חי ויכול לתפקד, ונמצא דאף שתעודת פטירה שפיר יכולים ליתן אחרי המתנה של חצי דקה אבל לא להוציא איברים. לכן הנני כותב לך בפירוש שאני חוזר ממה שכתבתי וכאילו לא אמרתי כלום.

שלמה זלמן אויערבאך

(3) דעתו של הגר"ש אלישיב שליט"א.

במוצאי פסח תשמ"ח ישבתי אצל הגר"ש אלישיב שליט"א והסברתי לו את כל הצד הרפואי של מוות גזע המוח, הבדיקות הנעשות והתנאים הנדרשים לפני שניתן לקבוע אבחנה כזאת. גם אמרתי לו שהמהלך הטבעי של חולה כזה הוא, שברוב המקרים ולכל הדעות, ימות תוך ארבעים ושמונה שעות, דהיינו גם לבו יפסיק לפעום. ואמר לי הגאון שליט"א: שכנעת אותי שברוב המקרים חולה כזה ימות תוך זמן קצר ביותר, אך אין כל הוכחה מכלל זה שהוא מת כבר עכשיו וממילא כל זמן שלבו פועם אסור לעשות שום דבר שיקרב את מיתתו, עכ"ד. וכן אמר לי הגר"ש ז"ל אויערבאך (שליט"א) זצ"ל: שעד שיחליטו גדולי הדור שחולה כזה נקרא מת, חייבים להמשיך להזינו ולטפל בו ככל חולה המחוסר הכרה, ולו יצויר גם שיצטרך לעשות את זה ע"י חילול שבת, צריך לעשות כן. אך כמובן אין לעשות שום פעולת החיאה.

2(י) פסק הלכה נוספת. באב תשנ"ב שוב פורסם מכתב חתום ע"י הגר"ש ז"ל אויערבאך זצ"ל והגר"ש אלישיב שליט"א ב"יתד נאמן" [בכתב ידו של הגר"ש ז"ל אויערבאך (שליט"א)] זצ"ל - תאריך המכתב אייר תשנ"ב:

נתבקשנו לגלות דעתנו, דעת תורה, בענין השתלת הלב לצורך חולה מסוכן, וכן בענין השתלת שאר איברים לצורך חולים שיש בהם סכנה - הנה כל זמן שהוא מונשם ולב התורם פועם, ואפילו במקרה שכל מוחו כולל גזע המוח אינו מתפקד כלל, הנקרא "מיתת המוח", עם כל זה דעתנו שאין שום היתר להוציא אף אחד מן איבריו, ויש בזה חשש שפיכות דמים.

שלמה זלמן אויערבאך

יוסף שלו' אלישיב

2(יא) מכתב מהגר"ש ז"ל אויערבאך זצ"ל לגבי ההיפותלמוס. בר"ח מנ"א תשנ"ג שוב כתב לי הגאון זצ"ל:

אולם לאחר זמן נודע לי שגם בחולה כזה שדברנו, אשר פעימת לבו פסקה וגם המתינו חצי דקה, יתכן שעדיין עוד חי במוח חלק הנקרא "היפתלמוס" [hypothalamus] המתפקד על כל האיברים של האדם, ואם שוב יצמידו לחולה את מכשיר ההנשמה ויפעילו את הלב והנשימה יוכל עוד להמשיך ולתפקד ימים רבים, וא"כ מסופקני דאפשר שמצד ההלכה לא מספיק כלל חצי דקה רק צריכים

נשמת אברהם

ובתשובה מכ"א תמוז תשמ"ה (הקטעים מודפסים בהסכמת הגאון שליט"א. המכתב המלא מופיע במוריה אלול תשמ"ד עמ' קסח) דן הגאון שליט"א בצדדי הבעיה ומסכם, וז"ל: ובענין החשש שאם בית הדין לא יתיר לאלו הרוצים לתרום, שמא בגלל זה יימנעו הרופאים מלבצע השתלה אצל יהודים, דבר זה מתאים למדינת וכו' עיין שו"ת עצי חיים יו"ד סי' לד. אבל בבריטניה הנאורה שיעשו הרופאים דין לעצמם וימנעו הגשת עזרה רפואית ליהודים בתור עונש בגלל שאינם מוכנים לעבור על הדת, למסור גוויותיהם לניתוחים, אין הדבר מתקבל על הדעת שהאיום הזה בא מאנשי רפואה רציניים. ייתכן שאין זה אלא כגדר איום בלבד. גם אם כן קיים חשש שמא יבצעו את אשר זממו לעשות, חוששני שאם הדבר יגיע לבית המשפט או לשרי המדינה יתחשבו בטענת היהודים ויחייבו את הרופאים לטפל בכל אזרחי המדינה במידה שווה מבלי להפללות בין דת לדת. מכל הני מילי אין אני רואה מקום להתיר, עכ"ל.

כבר הבאתי לעיל שחתמו הגרש"ז אויערבאך זצ"ל והגרי"ש אלישיב שליט"א על פסק הלכה בהנידון, מעתיק אותו גם כאן כדי להקל על הקורא:

בס"ד, יום ח"י מנ"א תשנ"א

נתבקשנו לגלות דעתנו, דעת תורה, בענין השתלת הלב לצורך חולה מסוכן וכן בענין השתלת שאר איברים לצורך חולים שיש בהם

ושוב דברתי עם הגרי"ש אלישיב שליט"א ושאלתי אותו מה הדין באותם המקרים שחולה כזה המשיך להתקיים במשך חודשים עם פעימות לב עצמאיות, האם הוא נקרא גוסס במשך כל הזמן הזה? ואמר לי הגאון שליט"א שלדעתו חולה כזה נקרא ספק גוסס.

3(א) מכתב לבית הדין בלונדון. שאלו

דייני בי דינא רבא דק"ק לונדון והמדינה את הגרי"ש אלישיב שליט"א: הואיל ולפי החוק במלכות בריטניה אסור לבתר גווית מת להוציא איברים למטרת השתלה אא"כ הסכים האיש, ולפי שהאיברים אינם ראויים להשתלה אא"כ נעשה הדבר שעות ספורות לאחר המיתה, המציאו הרופאים כרטיסית-תורם שהוא נושא על גופו, ובמקרה של מות יכולים לקחת האיברים הנחוצים להם ולבצע את ההשתלה מיד מבלי לאבד זמן. ובאם הרבנים לא יתירו הדבר עלול הדבר לסכן נפשות מישראל הזקוקים להשתלה, כי הרופאים יימנעו מלבצע השתלה אצל יהודים בגלל שהיהודים אינם תורמים את גופם למטרה זו. ההצעה היא שהרבנים יתנו ידם להנהיג כרטיסיות מיוחדות ליהודים הרוצים לתרום, לפי התנאים דלהלן: א. קביעת המות ע"י הפסקת הנשימה ופעולות החיות לגמרי למשך רבע שעה, ב. שהאיברים ישמשו להשתלה מיידית לשם הצלת נפשות ולא למטרת מחקר. מובן שלפי מספר התושבים בבריטניה ישתמשו באיברים לצורך כל התושבים. השאלה היא אם אריך למעבד הכי.

נשמת אברהם

דפסק הרמב"ם פ"ב מהל' שבת פירש א' מהם כ"ז שנשאר בקביעות מפקחין, קל הוא שהקילו רבנן ולא מד"ת עי' מ"מ שם, וי"ל איך התירו לעבור על ד"ת בקום ועשה וצ"ע וי"ל ע"ש. והר"ן בשלהי יומא כתב: "פירוש מקצת מהן כלומר א' מהם אע"ג דמדינא כיון דנייד הו"ל למימר דמרוכא פריש אפ"ה כיון דקביעות נשארה במקומה משום חומרא דפיקו"נ דיינינן ליה כמחצה על מחצה, וספק נפשות להקל. אבל פרוש כולהו והלך א' מהן לחצר אחרת ונפלה שם מפולת עליו, כיון שהקביעות לא נשארה במקומה לא סגיא חומרא דפיקו"נ כולי האי דנימא דאפילו בכה"ג מפקחין". משמע דזה בגדר האמור בסופ"ק דכתובות לגבי יוחסין דבעינן תרי... רובא להוציא מחשש קבוע, ועכצ"ל כן דאל"כ מה ההבדל בין האי רובא להאי רובא. ובפרמ"ג או"ח סי' שכט כתב דיש לספק הא דאין הולכין בפ"נ אחה"ר אם דווקא באיסור שבת במשאצ"ל (מלאכה שאינה צריכה לגופה) למ"ד דרבנן הקילו בו הא במלאכה ד"ת הולכין אחה"ר, והעד לכאור' דפירשו כולן הולכין כו' והתוס' שכ' ביומא פה וחי בהם משמע מה"ת אין הולכין אחה"ר, א"כ מאי שנא פירשו כולה"ן וי"ל ע"ש דבמפקחין

סכנה. הנה כל זמן שלב התורם פועם ואפילו במקרה שכל מוחו כולל גזע המוח אינו מתפקד כלל הנקרא "מיתת המוח" עם כל זה דעתנו שאין שום היתר להוציא אף אחד מן איבריו ויש בזה משום שפיכת דמים.

(הרב) שלמה זלמן אויערבאך

(הרב) יוסף שלו' אלישיב

3(ב) תשובתו של הנרי"ש אלישיב

שליט"א להגאון שרגא פייוול כהן שליט"א (מכתבו של הרב פייוול כהן מובא לעיל עמ' תסא)⁵⁴:

בס"ד, ב שבט תשנ"ב

לכבוד ידידי הרב הגאון המובהק

מהור"ר שרגא פייוול כהן שליט"א

ברכה ושלו' רב

ע"ד השאלה אם מותר לחולה לקבל השתלת לב הואיל ועי"ז שמסכים לקבל הוא גורם לקצר ימיו של התורם וכמו שהאריך כת"ר בזה, ואף שלדעת הרמב"ם, וכ"פ בשו"ע אה"ע סי' ד בתינוק הנמצא בעיר שרוב תושבי' נכרים שהולכין אחה"ר ואין מפקחין עליו הגל בשבת. אבל הרמ"א פסק שאף בכה"ג אין הולכין אחה"ר (אחר הרוב), ונקטינן להלכה כהרמ"א כמ"ש במ"ב סי' שכט.

אך בעיקר הדין דאין הולכין בפיקוח נפש אחה"ר כ' הפמ"ג יו"ד סי' קי (שערי דעת סקל"ז) וז"ל: "הא

ציונים והערות

(54) ראה קובץ תשובות סי' ריח.

נשמת אברהם

דמים", ול"ל להביא ממרחק ממס' שמחות.

אכן בשמחות פ"א שנינו "אין מעצמין את עיני הגוסס, הנוגע בו ומזיזו ה"ז שופך דמים שהי' רבי מאיר אומר משל לנר כו' כך כל המעמץ את עיני הגוסס מעלין עליו כאילו נוטל נשמתו". היינו דאין בזה משום רציחה ממש אלא מעלין עליו כאילו - ולפי"ז ע"כ צ"ל דהא דקתני גוסס בכל גווי גוסס מיירי גם בגוסס בידי אדם [ייתכן דגם בגוסס בידי שמים ההורגו סמוך ליציאת נפשו לאו בר קטלא הוא, וצ"ע בזה] ומזה הוכיחו דכל עוד נשמתו בו אף דזוטר חיותי' המקרב מיתתו יש בו משום שפיכות דמים, ה"ה נתרוצץ מוחו, והאי דינא דמחללין עליו את השבת איננו תלוי בהורגו אם חייב מיתה כמ"ש הרמב"ן הובא דבריו ברא"ש שלהי יומא, דמשום סכנת עובר נמי מחללין.

ומעתה מ"ש הרמב"ם פ"ב מהל' רוצח: "השוכר הורג להרוג חבירו... או שכפתו והניחו לפני הארי וכיוצא"ב... עוון הריגה בירו וחיי"מ לשמים...", ובפ"ד שם: "אע"פ שיש עוונות חמורין משפיכות דמים, אין בהם משום השחתת ישובו של עולם כשפיכות דמים, וה"ה לא הרג בידיו אלא סיבכו", יש לדון שאין הדברים אמורים במי שנתרוצץ מוחו וכיוצא"ב וכנ"ל. [זאת ועוד, אם הוא לא הי'

איכא משאצ"ל ע' ר"ה לב ברש"י דמ"ש מפקחין דאין בו אלא משום שבות].

עוד יש לדון במ"ש ביומא דף פה מי שנפל עליו מפולת לא מיבעיא ספק הוא שם ספק אינו שם, ספק חי ספק מת, ספק כותי ספק ישראל - מפקחין, מצאוהו חי פשיטא לא צריכא דאפי' לחיי שעה. לפי פשטות הסוגיא הרי האי חידושא ראפי' לחיי שעה מפקחין מיירי במצאוהו, היינו דאין לנו ספק מי הוא.

והנה בשו"ת שבות יעקב סי' י"ג [וכן הביאור הלכה בסי' שכט] הביאו מ"ש הסמ"ג והסמ"ק וז"ל: "אם מצאוהו חי אע"פ שנתרוצץ מוחו ואינו יכול לחיות כי אם חיי שעה מפקחין עליו ומוציאין אותו לחיי שעה כדאמר במס' שמחות המעצם עיניו ה"ז שופך דמים" עכ"ל. והדברים צריכים ביאור מהי כוונתו במה שהביאו סייצתא למי שנתרוצץ מוחו מהא דשנינו במס' שמחות אין מעצמין את עיני הגוסס, הלוא בגוסס בידי שמים קיי"ל בסנהדרין עח ההורגו נהרג עליו, ובנתרוצץ מוחו ה"ה (הרי הוא) טריפה וההורגו פטור, ועי' ביאור"ל שם: "מרוצץ נמי גוסס הוא וגרע מגוסס", א"כ תרוויהו איתנייהו בי' ומה ראינו מהתם להכא. ועוד הלוא משנה ערוכה היא בשבת קנא "המעצם עם יציאת נשמה ה"ז שופך

נשמת אברהם

נתבקשנו לגלות דעתנו, דעת תורה, בענין השתלת הלב לצורך חולה מסוכן, וכן בענין השתלת שאר איברים לצורך חולים שיש בהם סכנה - הנה כל זמן שהוא מונשם ולב התורם פועם, ואפילו במקרה שכל מוחו כולל גזע המוח אינו מתפקד כלל, הנקרא "מיתת המוח", עם כל זה דעתנו שאין שום היתר להוציא אף אחד מן איבריו, ויש בזה חשש שפיכות דמים.

שלמה זלמן אויערבאך

יוסף שלו' אלישיב

(4) דעתו של הגרא"י וולדינברג זצ"ל.

לדעת הגאון זצ"ל חולה שמוגדר כמת מוות מוחי חי לכל דבר - שו"ת ציץ אליעזר⁵⁵.

(5) פרסום מכתב שכאילו הגרש"ז

אויערבאך זצ"ל חזר בו⁵⁶.

באביב תשנ"ד, במכתב שפורסם (באנגלית) בכתב העת "תרדישין" Tradition⁵⁷ באביב של אשתקד יוצר את הרושם כאילו הולכת ומתגבשת כעת תמימות דעים בין פוסקי דורנו שמוות מוחי הוא מוות ממש. לטענת מחברי המכתב, גם שני גדולי הפוסקים הגרש"ז אויערבאך (שליט"א) זצ"ל, והגרא"י וולדינברג (שליט"א) זצ"ל, שעד עתה פסקו שמוות מוחי אינו מוות ממש, חזרו מקביעתם הקודמת.

נרשם להשתלה - אחר הי' בא במקומו. אמנם אחרי שהכינו אותו להשתלה אם הוא הי' חוזר בו הרי הי' לוקח זמן עד שיכינו אחר במקומו וא"כ נמצא שעל ידו מקצרים ימיו אך כ"ז אם הוא הי' עושה הפעולה בידיהו בעצמו אז בודאי מעלין עליו כאילו הוא נוטל נשמתו. אבל אם אנו דנין על גרמא עלינו לדון באופן כללי והרי אילולא הוא, היו מבצעים את ההשתלה ללא כל איחור].

לפי כל האמור נראה שיש מקום לסמוך על רוב בנדון שלפנינו [מובן שזה לפי מ"ש כת"ר לדמותו להרמ"א אה"ע סי' ד סעי' ל"ד. היינו שאין בזה משום קבוע לגבי שאר איסורי תורה].

והנני בזה ידידוש"ת

יוסף שלום אלישיב

3(ג) פסק דין של הגרי"ש אלישיב שליט"א. כל עוד שלא ברור שחולה כזה מוגדר כגוסס, אין להפסיק את מכונת ההנשמה כל זמן שלב החולה פועם בקרבו. (נכתב בהסכמתו של הגאון שליט"א).

3(ד) פסק דין נוספת. באב תשנ"ב שוב פורסם מכתב חתום ע"י הגרש"ז אויערבאך זצ"ל והגרי"ש אלישיב שליט"א ב"יתד נאמן" [בכתב ידו של הגרש"ז אויערבאך (שליט"א)] זצ"ל - תאריך המכתב אייר תשנ"ב:

ציונים והערות

(55) שו"ת ציץ אליעזר ח"ז סי' סו וח"ט סי' נג בסוף. אסיא חוברת מד כסלו תש"ן, עמ' קטו. וראה גם בשו"ת ציץ אליעזר ח"ט סי' מו וח"י סי' כה פ"ד. (56) מכתב למערכת אסיא חוברת נ"ו תשרי תשנ"ו עמ' 123-121.

(57) מכתב למערכת '94, Tendler MD & Rosner F, Tradition 28:3.

נשמת אברהם

1. במצבים הבאים יהיה מותר להוציא איברים להשתלה מאדם שהרופאים קבעו שמת מוחי וכו'.⁵⁸ עקב הפרסום הנ"ל כתב ד"ר שולמן להגרש"ז אויערבאך זצ"ל בשאלה אם אמנם נכון הדבר שחזר בו מקביעתו הידועה שמות מוחי אינו מות ממש. תשובתו לא איחרה לבוא:

5(א) תשובתו של הגרש"ז אויערבאך זצ"ל

לכבוד ד"ר שולמן הנכבד הי"ו, את מכתבו קבלתי והנני להודיעך שלא שיניתי את דעתי ממה שכתבתי לך (פורסם באסיא אלול תשנ"ד עמ' 22-23), ועדיין אני חושב שמי שמת מוחי, לפי דין תוה"ק עדיין דינו כספק גוסס אשר המזיז גוסס דינו כשופך דמים, וכל שכן שאין להוציא ממנו שום אבר, וכפי שכתבתי לפרופ' אברהם הי"ו (פורסם באסיא שם עמ' 10-16).

ביקרא דאורייתא ובכבוד רב, ובברכה שלמה זלמן אויערבאך ממשיכים מחברי המכתב הנ"ל

ב-Tradition ומשערים שגם הגרא"י וולדינברג זצ"ל חזר בו כיון שפסק שמותר לבצע ניתוח קיסרי באשה שמתה מוחי⁶⁰. ד"ר שולמן גם כתב להגרא"י וולדינברג (שליט"א) זצ"ל, והוא ענה כדלקמן:

המכתב מצטט את המסקנות של ד"ר שטינברג ממאמרו שטרם פורסם [בינתיים פורסם באסיא, אלול תשנ"ד⁵⁸] על דעתו של הגרש"ז אויערבאך (שליט"א) זצ"ל, אך המחברים מתעלמים לגמרי מהפיסקה הראשונה של המסקנות⁵⁹, והיא:

1. "מות המוח כפי שנקבע ע"י הרופאים כיום, איננו מספיק לקביעת מות האדם ודינו כספק מת ספק גוסס. לכן אסור לקרב מיתתו של אדם כזה בכל דרך, ואסור להוציא ממנו איברים להשתלה כל עוד לבו פועם, מחשש קירוב מיתתו של גוסס. ודבר זה אסור אפילו לצורך הצלת חולה בפנינו שבוודאי ימות. לפיכך בארץ ישראל שאינם זהירים בכל הפרטים האמורים, והרי יודעים שחייבים להתנהג על פי ההלכה - אסור להיות מועמד לקבל תרומת איברים".

כל הפיסקה הזו הושמטה במכתב הנ"ל ובמקומה מופיעה - לאחר משפט הקדמה - הפיסקה השניה כאילו היא הפיסקה הראשונה:

"היו חילופי מכתבים ושיחות אישיות רבים ביני לבין הרב ש"ז אויערבאך בין השנים 1991-1993 שהביאו למאמר כדלקמן מהרב אויערבאך שעומד לצאת לאור באסיא הבא:

ציונים והערות

58) אסיא נג-נד עמ' 5. 59) עמ' 15, שם. 60) ראה שו"ת ציץ אליעזר חי"ח סי' לא. וראה גם בשו"ת שבט הלוי ח"ו סי' כז.

נשמת אברהם

[שליט"א] זצ"ל. וכך מעיד הגר"י
נויבירט שליט"א (המעין כרך לה, ניסן
תשנ"ה עמ' 3):

"בשנים האחרונות הייתי ער
למחלוקת גדולה בענין מות מוחי, עם
כל הכרוך לזה. הגרש"ז אויערבאך
זצללה"ה נתן פסקו, והיה מי שהוא
בחו"ל שחלק עליו, כאילו בשם בעל
האגרות משה. הרב אויערבאך
זצללה"ה לא היסס ודחה את דברי
החולק ויש ללמוד את דברי האגרות
משה בתשובות לנכון... והנה החולק
פירסם ברבים כאילו הרב אויערבאך
זצללה"ה חזר בו, וגם כתב על זה
מכתב בעיתון בארה"ב. הרב אויערבאך
זצללה"ה שלל את דבריו, הוא לא חזר
בו. אבל החולק נשאר בשלו ושוב
הודיע ברבים שהרב חזר בו. והנה הרב
אויערבאך זצללה"ה כתב מכתב, אחרי
הודעותיו הראשונות, שאין הוא חוזר
בו, תאריך המכתב מלפני ארבעה
חודשים [המכתב אל ד"ר שולמן].
הרבה כאב ועגמת-נפש גרם זה למרן
זצללה"ה, הרי יש לדעת את האמת,
ולא שמישהו יהפוך את ההלכה, מאמת
לשקר. וכאן יש להוסיף שאין זו דעת
יחיד של מרן זצללה"ה, אלא כל גדולי
ישראל שיבלח"ט שליט"א היו בדעה
אחת, כמו הגר"ש אלישיב, הגר"ע
יוסף והגרא"י ולדינברג, עכ"ל.

בכבוד רב,

יהושע ישעיה נויבירט

ע"כ הציטוט מאסיא.

5(ב) תשובתו של הגרא"י וולדינברג זצ"ל
לכבוד הרופא הנכבד ד"ר רפאל
צבי שולמן נ"י

שלום רב,

מכתבו קיבלתי היום ואני ממהר
להשיבו כדלקמן.

נדהמתי לקרוא במכתבו האמירה
כאילו חזרתי מפסיקתי לאיסור השתלת
לב או שאר אברים לצורך חולה מסוכן
שלב התורם פועם ומוחו כולל גזע
המוח אינו מתפקד כלל הנקרא "מיתת
המוח". ואני מצהיר בזה בגלוי כי
כדעתי אז כן דעתי עתה לאסור דבר זה
ע"פ ההלכה ובתקיפות גדולה. וזה לא
מכבר חזרתי לכתוב על כך והדפסתי
שוב חות דעתי לאיסורא בספרי שו"ת
ציץ אליעזר חלק תשע עשרה סימן נ"ג
ובמפתחות ומילואים שבסוף הספר.
ולחיזוק הפסק הדפסתי גם חות דעתם
לאיסורא של ידידי הגאונים הגרש"ז
אויערבאך והגר"ש אלישיב שליט"א,
ותמה אני איפוא איך החי יכול
להכחיש את החי.

לזאת אני מצהיר גלויות כי הפרסום
שנכתב בירחון תרדישן השנה בקשר
לחות דעתי בנושא הנ"ל אין לו כל
אחיזה.

באעה"ח

אליעזר יהודה וולדינברג

5(ג) מכתבו של הגר"י נויבירט שליט"א.

וכדאי שנדע כמה צער גרם המכתב הנ"ל

Tradition-ב להגרש"ז אויערבאך

נשמת אברהם

הוא ברור שגם בזמננו הוא כן. ומה שכתר"ה דן להקל באם הרופאים רואים תגובות הלב בעלעקטריק ראדיאגרם (א. ק. ג.) לומר שאינו כלום ונחשב מת אם אך הפסיק לנשום וכו', וא"כ במי שרואין ע"י הא. ק. ג. שיש לו איזה חיות, הרי על אופן זה ליכא שוב אפילו רוב לומר שהוא מת, ואולי גם מיעוט ליכא, והוא חי ממש אף שאינו נושם וכו', ואדרבא יהיו מחוייבים להשתדל ברפואות אם אפשר, ומסתבר שגם בשבת, עכ"ל.

תגובתו של הגרש"ז אויערבאך זצ"ל. כתב לי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל: קשה לי להאמין שאפשר לנשום בלי שום פעילות מהמות. גם צ"ע במס' סוטה מה ע"ב איך זה פשוט לו שהראש נשאר במקום ואילו הגוף רהיט בלי ראש, עכ"ל.

תשובה שניה. כותב האג"מ⁶²: חולים שלא יכלו לנשום והניחו הרופאים בפיהם מכונה שנושם ע"י זה וכו', הנה אם לא ניכר בו בענינים אחרים ענין חיות שנראה כלא מרגיש בכלום וכו' כל זמן שהמכונה עובדת אסור ליטול מפיו דשמה הוא חי ויהרגוהו בזה, אבל כשפסקה מלעבוד שנחסר החמצן שהיה שם, לא יחזירו לפיו עוד הפעם עד עבור זמן קצר כרבע שעה, שאם אינו חי כבר יפסיק מלנשום וידעו שהוא מת וכו'. אבל באלו שהוכו בתאונת דרכים וכו' שאלו אף שאין יכולין לנשום בעצמן וגם לא ניכרין בהם עניני חיות

6. דעתו של הגר"מ פיינשטיין זצ"ל. ארבע תשובות פורסמו באגרות משה שלש בחייו של הגאון זצ"ל - שתיים בנושא של הגדרת המוות ושתיים בנושא של השתלות. תשובה הרביעית, בנושא של השתלות, נגלתה לאור אחרי פטירתו.

6(א) הגדרת המוות.

תשובה הראשונה. כותב האג"מ⁶¹: אבל האמת ודאי שלא זה שפסק המוח לפעול הוא מת, דכל זמן שהוא נושם הוא חי, רק זה שפסק המוח לפעול פעולתו הוא דבר שיביא למיתה שיפסוק לנשום, ואפשר כיון שעדיין הוא חי שאיכא מיני סמים בעולם, מהידועים לאינשי או שעדיין אינם ידועים, שיעשו שהמוח יחזור לפעול פעולתו, וכן שייך להתפלל להשי"ת שירפאנו שהוא רק בחשיבות חולה ומסוכן שרשאים להתפלל ולא שהוא בחשיבות מת שאסור להתפלל מפני תפלת שוא. שלכן פשוט שההורגו הוא רוצח וחייב מיתה אם ליכא חסרון המטריף בהמות, דהא לא הוזכר בגמ' ובפוסקים שיהיה סימן חיות במוח, ולא שייך לומר נשתנו הטבעים בזה, דגם בימי חז"ל היה המוח פועל הפעולות כמו בזמננו וכל חיות האדם היה בא ממנו, ומ"מ לא היה נחשב מת אם אך הפסיק פעולת לנשום וכו', וא"כ במה שרואים ע"י העלעקטריק ראדיאגרם (א. א. ג.) נחשב מת בפסיקת פעולת המוח וכמו כן

ציונים והערות

(61) שו"ת אג"מ יו"ד ח"ב סי' קמו. (62) יו"ד ח"ג סי' קלב.

נשמת אברהם

אפילו לפני זה ששתלו בו שלא נראה מי שחי איזו שנים ואף אלו החדשים שהוא חי הם חיים של יסורים ומכאובות וצריך לרופאים, ובמדינתנו ארצות הברית דאמעריקא אסרו זה לבד מדינה אחת הנקרא סטייט שהתירו לרופא אחד שחושבין אותו לגדול ביותר. והוא בלא טעם אך אוה"ע אין חוששין לרציחה, וכן הרבה מלוכות אסרו זה מטעם שהוא רציחה בלא תועלת, ולכן שקר אמרו הרופאים שהוטב המצב לענין החולה שנשתל בו. ואדרבה יש לענוש את הרופאים שעושין זה בחיוב רוצחים במזיד כי גם הם יודעים שלא הוטב כלל, עכ"ל התשובה.

תשובה רביעית. בקיץ תשנ"ב פורסם מכתב מהגאון זצ"ל שנכתב לד"ר בנדי בר"ח כסלו תשמ"ה:
הנה נכדי, הרב וכו' מרדכי טענדלער שליט"א, דיבר לי באריכות בכמה מהספיקות והחקירות שנתחדש אצל ידידי, מחמת הפסק שערכאות הראשיות בנוא יארק הכריעו, לקבל "מיתת המוח" כהגדרת מיתה. למעשה, כפי ששמעתי מחתני, הרב וכו' משה דוד טענדלער שליט"א, הערכאות רק קבלו הגדרה שגם מוצדק לדינא, הגדרה שקוראים ה"הארבערד קריטיראי" שנחשב ממש כ"מחתך ראשו" ר"ל של החולה, שהמוח כבר, ר"ל, ממש מתעכל⁶⁴.

אחרים אפשר שאינם עדיין מתים, וכיון שאתה אומר שעתה איכא נסיון וכו' יכולין לברר ע"י זריקת איזו לחלוחית וכו' לידע שנפסק הקשר שיש להמוח עם כל הגוף וכו' שא"כ יש לנו להחמיר באלו שאף שאינו מרגיש כבר בכלום וכו' ואף שאינו נושם כלל בלא המכונה, שלא יחליטו שהוא מת עד שיעשו בדיקה זו, שאם יראו שיש קשר להמוח עם הגוף אף שאינו נושם יתנו המכונה בפיו אף זמן גדול, ורק כשיראו ע"י הבדיקה שאין קשר להמוח עם הגוף יחליטו ע"י זה שאינו נושם למת, עכ"ל.

6(ב) השתלות.

תשובה שלישית⁶³. עש"ק ב' דר"ח אדר

השני תשל"ח.

מע"כ ידידי הנכבד והחשוב מאד כש"ת הרה"ג מוהר"ר קלמן כהנא שליט"א, שלום וברכה וכל הטוב לעולם. הנה בדבר חולשת בריאותי ל"ע נתאחר כתיבתי איזה ימים, ולדינא השבתי בטעלעגראמא שאסור והוא רציחה בידיים לשתי נפשות כדכתבתי עוד בשנת תשכ"ח והיא גם נדפסה בספרי אג"מ ח"ב דיו"ד סימן קע"ד וכדכתבתי שם שאין להאריך בזה בפלפולים שלא ידמו לטועים שיש גם מקום להתיר. אבל באתי בזה כי בררנו הדבר וחתני הרה"ג מוהר"ר משה דוד טענדלער שליט"א ראה גם כל הזשורנאלן שבעניני רפואה שליכא שום שינוי לטוב

ציונים והערות

(63) חו"מ ח"ב סי' עב. (64) כפי שכתבתי לעיל אנו יודעים היום שבחלק ניכר של חולים כאלה שהוגדרו כמתו מוות מוחי, אדרבה, יש ראיות מוכיחות שעדיין נשאר קשר בין חלקי המוח והגוף. יתירה מזאת אין שום דרך -

נשמת אברהם

רובם נכרים והם הרי מתנהגים רק לפי המדע הרפואי וחוק המדינה, ואם לפי החוק החולה נתשב למת הרי הם מיד מוציאים ממנו איברים הצריכים להשתלות, שם מותר גם לשומר תורה ומצוות לרשום עצמו בתור לקבל השתלה.

אולם בא"י שחייבים להתנהג גם לפי דין תורה"ק וכהלכה, אם החולה מונשם באופן מלאכותי ממכשיר הנשמה, גם לאחר שנתברר ע"י הבדיקות שיש לנו היום שהמוח כולו מת, עדיין דינו לענין הוצאת אברים כספק גוסס. אך אעפ"י כן אמרתי שלענ"ד היות וע"י בדיקת נוצה על יד האף והוא כבר הרבה שעות ללא שום תנועה כי אין לו נשימה עצמאית, ומכיון שאת המכשיר רק שמו הרופאים, יש לראותו כאילו הוא רק מאריך את סוף הגסיסה ומעכב את הנשמה לצאת מן הגוף, ולכן מותר להסיר אותו ממנו.

[ואף שכן מבואר גם באגרות משה יו"ד ח"ג ס"י קל"ב, מ"מ הואיל וכדבריו שם אפשר קצת לדחוק ולפרש אחרת, לכן נהניתי כאשר הראו לי מכתב שהגאון הנ"ל כתב לד"ר בנדי הי"ו ושם כתב ברור ומפורש שמותר. אך נלענ"ד דאף שכתב שם "שגם מוצדק לדינא" ו"שנחשב כמחתך ראשו" ו"אף שהלב

והנה, אף שהלב עדיין יכול לדחוף לכמה ימים, מ"מ כל זמן שאין להחולה כוח נשימה עצמאית, נחשב כמת, וכדביארתי בתשובתי בא"מ יו"ד ח"ג סימן קל"ב. במקרה שבית חולים, או איזה מדינה, יתחיל להחשיב כמתים גם חולים שלדינא חיים, ויתחייבו הרופא שמטפל בחולה זה, לצוות שיסלקו החולה ממכשירי נשימה, הנה מעצם הדין, נחשב כ"חד עברא דנהרא", שהרי בלעדו, יש עוד רופאים שכך יצוו, ומ"מ עדיף שיסלק עצמו מטיפול החולה, וישאר ביד הבית חולים לצוות כרצונם. אבל במקרה שהחולה יהודי, מחוייב הרופא וה"ה שאר יהודים, לעשות כל שיכלתם להצילו, אף שרק מצילו לכמה ימים, שהרי כבר הוי כגוסס, וגם אם הצלה זו יתחייב הרופא להוציאו הון רב, לשלם להשכרת המכשירי נשימה ושאר טיפולין, מחוייב כך לעשות, וכפי הגדרים של הארכת חיי שעה. ואם יהיה איבה, יהיו מחוייבים לעשות גם לעכו"ם, עכ"ל המכתב.

6(ג). תגובתו של של הגרש"ז אויערבאך זצ"ל על שתי התשובות האחרונות (להרב בהנא ולד"ר בונדי) של הגר"מ פיינשטיין זצ"ל. כתב לי⁶⁵ הגרש"ז אויערבאך זצ"ל וז"ל:

בענין השתלת איברים מגוף מת לחולה מסוכן, דעתי היא שבחור"ל בבתי חולים אשר הרופאים והחולים

ציונים והערות

לפני מוות ממש של החולה לנבא מה מצב של מוחו - Crit. Care Med. 20:1705, '92. (65) ועבר שוב על מכתבו ותיקן והוסיף בתאריך יותר מאוחר.

נשמת אברהם

הנני אומר מפני שקיבלתי מכתב משלשה רופאים מומחים שומרי תורה [המכתב מובא לעיל, עמ' תסו].

ברם מיד כשהרופאים החליטו על גזע המוח שכבר מת דינו ודאי כגוסס שאסור להזיז אותו אפילו זיז כלשהו כשזה לא לטובתו ולכן אותה הבדיקה החשובה שמכניסים חומר תוך הגוף לבדוק אם הדם מגיע למוח אף אם לא מזיזים ממש את הגוף גם זה אולי חמור יותר מהזזה ואסור אפילו לצורך הצלה של חולה אחר מסוכן. ואפילו אם החולה ציוה על כך בחייו חושבני דאף שמותר לאדם לסכן עצמו להצלת אחרים ממות, מ"מ רק הוא עצמו מותר לו לעשות כן אבל לא שהרופא יעקור עכשיו איברים וספק שהוא ממש ממית אותו בידיים. ולכן היות שלצערנו לא זהירים כלל בזה בבתי חולים שבא"י לכן לא נכון לרשום עצמו כמועמד להשתלה.

ומכל מקום הנני אומר בפירוש שזה רק דעתי הפרטית, ולמעשה לא לסמוך על זה רק אם יסכימו לכך גם מגדולי התורה שבדורנו.

שלמה זלמן אויערבאך
הערה (א. ס. א). על אף שמביאים כראיה⁶⁷ שהאג"מ כן חזר בו מזה שהתיר לחולה בארה"ב⁶⁸ לעבור השתלת לב, אין מזה שום הוכחה פרט לזה שעם עצם

עדיין יכול לדחוף לכמה ימים, מ"מ חושבני שכל הביטויים הללו הם רק לענין זה שנתכוין להורות "שמותר לסלק החולה ממכשיר הנשימה", שהרי הזמן של המכתב הוא כסלו תשמ"ה אשר בכל עולם התורה דנו אז על ההשתלות אם מותר או אסור, ואילו היה דעתו שנחשב ממש כמת גם לענין הוצאת איברים, הרי פלא גדול הוא איך לא הזכיר שיש גם מצוה לקחת ממנו איברים לצורך הצלת נפשות של חולים מסוכנים. ואף שהאי גאון זצ"ל נקט בפשיטות באג"מ גם בשנת תשל"ח⁶⁶ דהשתלת לב היא רציחה של שתי נפשות, מ"מ במכתב זה דכתב אותו בשנת תשמ"ה לאחר שנים רבות שכבר ידע מהבדיקה החשובה, היה צריך ודאי להזכיר את זה שמותר להוציא אותם. ולכן חושבני שלא רצה כלל לסמוך על הבדיקות לעשות מעשה בקום ועשה להוציא איברים בידיים].

אך אעפ"י כן הואיל ובש"ס ופוסקים לא נזכר כלל ענין של מות מוחי, ובעיקר מפני זה שלא נראה כלל לעינים וגם לא ברור עד כמה שהבדיקה היא כבר באמת מוחלטת, לכן צריכים עדיין לחכות עד שפעימת הלב תיפסק לגמרי ולהמתין אח"כ עוד חצי דקה, ורק אז אם הגוף מונח כאבן דומם דינו ממש כמת לכל דבר. ואת זה

ציונים והערות

(66) מכתבו להגר"ק כהנא זצ"ל באג"מ ח"ב סי' עב, מובא לעיל (תשובה שלישית). (67) אסיא ניסן תשמ"ז כרך מב עמ' 71 והערה 12 ועיין שם גם בהערה 13. (68) ועיין בשו"ת ציץ אליעזר ח"ז סי' סו בהתחלת התשובה

נשמת אברהם

שליט"א⁶⁹: אין להרהר כלל אח"ז דאיסור רציחה יש לקחת הלב ממי שלבו פועם עדיין וכו'.

8. פוסקים אחרים. וכן פוסק הגרי"י ווייס זצ"ל⁷⁰. וכן כותב הרב יהודה דוד בלייך שליט"א⁷¹ בשם הגר"א ש"ך זצ"ל והגר"י קולין זצ"ל רבה של ירושלים. וכן כותב הגר"א סולוביצקי זצ"ל⁷².

9. בסיכום. רובם ככולם של גדולי דורנו פסקו שחולה המוגדר כמת מוות מוחי אינו נחשב כמת בהלכה ואסור להשתמש בו כתורם אפילו כדי להציל חיים של חולה מסוכן אחר. אסור בארץ ישראל על פי ההלכה לקחת שום אבר מתורם שהוא מת מוות מוחי או לקבל אבר ממנו. מאידך בחוץ לארץ מותר לקבל אבר שנלקח מחולה כזה. ממה שכתבתי כאן נראה שאין כל מחלוקת בין דעה זו של גדולי ישראל ודעתו של הגר"מ פיינשטיין זצ"ל כי גם הוא וכן הרי"י ווייס זצ"ל התירו קבלת אבר מחולה כזה בחוץ לארץ בלבד (ראה לעיל בהחלטת הרבנות הראשית לישראל). ואפילו שיש דעות שמותר ומצוה לקחת אברים מיהודי שמת מוות מוחי - אפילו הכי מספק דאורייתא לא יצאנו וכיון שמדובר על ספק רציחה של התורם, צריכים להחמיר. ע"כ הסוגיא של מוות מוחי.

התקדמות הרפואה והסיכויים הטובים מאד היום להצלחת ההשתלה והארכת חייו של החולה, חזר בו האג"מ מקביעתו שגם מדובר ברצח של מקבל הלב. אך לגבי התורם, הלא ברגע שמוציאים את הלב מחולה (שגזע המוח שלו הוגדר כמת), ואפילו באיסור, אז אין כל איסור הנאה - במקרה של סכנת נפשות של חולה אחר הסובל ממחלת לב המסכנת את חייו - לקבל את הלב, כיון שבין כה וכה יוציאו את הלב וישתילו אותו בחולה מתאים, ולמה שהוא לא יציל את חייו. והסכים אתי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל.

ואפילו אם נאמר שלדעתו של הגר"מ פיינשטיין זצ"ל מוות גזע המוח נחשב כסימן של מוות כל הגוף, הדבר נתון למחלוקת גדולי הפוסקים, וממילא יש כאן ספק של רציחה בלקיחת הלב של אדם במצב זה ולכן יש להחמיר, וכן אמר לי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל.

עוד יש לציין - גם כל הפוסקים המובאים לעיל לא אסרו על חולה שזקוק להשתלה לקבל אבר מתורם שמת מוות מוחי אלא בארץ ישראל בלבד, כך שלכאורה אין כל מחלוקת בינם לבין הגר"מ פיינשטיין זצ"ל שבחו"ל כל שהתורם לא ידוע, מותר.

7. דעתו של הגר"ש הלוי וואזנר

ציונים והערות

מה שכתב על תורם עכו"ם. ועיין מה שכתבתי לעיל סי' קנח ס"ק א (עמ' קכ). וכן אמרו לי הגרי"ש אלישיב שליט"א והגר"א וולדינברג זצ"ל וכן כתב הגר"ע יוסף שליט"א בשו"ת יחזקאל דעת ח"ב סי' יד עמ' ס. וראה במג"א סי' רכה ס"ק כ. ועיין היטב ברש"י פסחים כה ע"ב וביומא פב ע"ב ד"ה מאי חזית. (69) שו"ת שבט הלוי ח"ז סי' רלה. וראה גם שם ח"ו סי' כז. (70) שו"ת מנחת יצחק ח"ה סי' ז. (71) אור המזרח תשרי תשכ"ח. (72) אור המזרח ניסן תשמ"ח.

נותנין אותו על גבי חול, ולא על גבי חרסית ולא על גבי אדמה, ואין נותנין על כריסו לא קערה ולא מגריפה ולא צלוחית של מים ולא גרגיר של מלח, ואין משמועין עליו עיירות, ואין שוכרין חלילין ומקוננות, ואין מעמציין עיניו עד שתצא נפשו. (ג) וכל

נשמת אברהם

הגרש"ז אויערבאך זצ"ל שאסור לקחת ממנו שום אבר להשתלה כל זמן שהוא נושם ולבו פועם.

עד כאן הסוגיא של תרומת איברים ממי שלבו עדיין פועם

(ג) וכל המעמיץ עם יציאת הנפש. ובמס' שמחות (פ"א ה"ד) מסיים: וכל הנוגע בו ה"ז שופך דמים, למה הדבר דומה לנר המטפטף, שכיון שנוגע בו האדם מיד נכבה. וכ"כ הרי"ף והרמב"ם⁷³, וכך הובא בשבת⁷⁴. וכותב בחידושי רע"ק כאן: ומ"מ אם יש דליקה מוציאה אותו מהבית, עכ"ל, דהיינו אם זה לטובת הגוסס, מותר להזיזו. ונ"ל שאפילו אם הוא בלי הכרה מותר לעשות כן כי אולי יתעורר או אולי טעו והוא לא לגמרי בלי הכרה, והסכים אתי מו"ר הגרי"י נויבירט שליט"א. וללא ספק שמותר לרופא, או כל אדם אחר, שמתכוון לרפאותו ולעזור לו ולהצילו, לנגוע בו ולהזיזו לפי הצורך, ולא רק מותר אלא גם חייב לעשות כל מה שביכולתו כדי להציל את החולה. והנה אפילו כהן, שאסור לו להיכנס לבית שבו נמצא גוסס⁷⁵, אם הוא יכול להציל את החולה, מותר לו וגם מחוייב הוא להיכנס כדי לטפל בו ולהשתדל להצילו. ולא זה בלבד, אלא מותר לו לעשות זאת גם כשיש ספק

10. החולה שמוגדר כ"צמח". ברפואה מגדירים חולה כזה כאדם במצב כרוני של עירנות ללא מודעות. המחלה היא מחלה נוירולוגית כשהחולה נטול ממודעות לגירויים חיצוניים אך עם פעילות תקינה של אברים החיוניים כגון לב, נשימה ולחץ דם. הם בדרך כלל נושמים עצמונית עם תפקוד שמור של הלב מעי וכליות. האם ניתן להשתמש בהם כתורמים? האפשרות המחרידה כבר הועלתה בעיתון רפואי בין המכובדים בעולם לפני כמה שנים בהצעה לשנות - שוב - את הגדרת המוות לכלול חולים שאיבדו את תפקוד העליון של המוח - דהיינו חשיבה, דיבור וקשר עם הסביבה. אם נגדיר אותו כמת אז אין שום מניעה להפסיק עם זריקה מתאימה את פעימות לבו ולקח איבריו להשתלה. גישה שניה היתה להשאיר אותו בין החיים אלא להוציא אותו מחוץ לאלו שהריגתם מוגדרת כרצח!

11. תינוק שנולד ללא מוח עליון (אנאנציפלוס). בתינוק זה גזע המוח פועל באופן תקין והוא נושם באופן עצמוני. אך רובם ככולם ימותו תוך ימים ספורים. ולכן יש גם הצעה בספרות הרפואית להגדירם כמת גם כשלבם פועם והנשימה היא ספונטנית. ואמר לי

ציונים והערות

(73) ש"ך ס"ק ה. (74) קנא ע"ב. (75) יו"ד סי' שע.

המעמיץ עם יציאת הנפש, ה"ז שופך דמים. ואין קורעין ולא חולצין ולא מספידין עליו, ולא מכניסין עמו ארון לבית, עד שימות. ואין פותחין עליו בצדוק הדין, עד שתצא נפשו. הגב וי"א דאין חולצין לו קצר ח"ע"פ שאינו עמו צצית, עד אחר שימות. חסור לחלוצ שום קצר להיות פתוח עד למחר שלא יקצרו בו כמות צחותו היום, ויש סכנה

נשמת אברהם

ואף אם נימא שאיכא מציאות לחבר הראש להגוף ויחיה ליכא חיוב זה אף בחול דאין חיוב להחיות מתים שלכן בשבת היה אסור, עכ"ל.

ולא הבינותי, כי לכאורה גם מי שמת מוות קליני - דהיינו אינו נושם כלל אין לו דפיקות לב ואינו זו - נחשב כמת בהלכה (ולא ידוע לי שבחז"ל נקבע כמה זמן צריך אדם להיות במצב כזה כדי שיחשב כמת), ובכל זאת, מעשים בכל יום שמנסים ל"החיותו" ע"י עיסוי לב, מכת חשמל, הנשמה מלאכותית וכו', וגם בשבת, ומעולם לא שמעתי שאין זה נחשב כמצוה גדולה ושחייבים לעשות כן, ואפילו בשבת. וה"ה בן שמונה שבזמן חז"ל היה מוגדר כודאי מת והיה אסור לחלל עליו את השבת ואפילו בטילטול בעלמא⁸⁰, ומאידך היום חייבים לעשות לו כל מה שצריך כדי להחיותו ואפילו תוך כדי איסורי דאורייתא. וצע"ג כי לא מצאנו בחז"ל ופוסקים שבמצבים אלו - האדם שמת מות קליני וה"בן שמונה", וה"ה בהותו ראשו - שיהיה אסור לחלל עליהם את השבת גם בעתיד, כשיש סיכוי להצילו.

שאוּלִי הַחֹלֵה כְּבַר מַת, כִּי אֶפִּילוּ סִפְקָא שֶׁל פִּיקוּחַ נֶפֶשׁ דּוּחָה אִיסוּר⁷⁶. ויותר מזה, מותר לכהן לעשות זאת אפילו כשנמצא במקום אדם אחר שאינו כהן שגם יודע לטפל בחולה⁷⁷, כי לא מכל אדם זוכה חולה להתרפאות⁷⁸. וע"ע לקמן סי' שע ס"ק ב.

אך, אם לא ניתן לעשות שום דבר כדי להצילו, צריכים מאד להזהר, ובמיוחד בבית חולים, שגם הדברים השגורתיים לא ייעשו לו, כגון בדיקות לחץ דם, חום או אפילו דופק וכ"ש לקיחת דמים לבדיקת מעבדה, אם בין כה וכה תוצאות בדיקות אלו לא יביאו לשום שינוי בטיפולו. מאידך אם החולה בהכרה וירגיש שהפסיקו לבדוקו ולטפל בו כפי שעשו בעבר, הדבר עלול להביא אותו ליאוש ולטירוף הדעת עם החמרת מצבו וקירוב מיתתו. במצב זה צריך לעשות - בזהירות רבה - המינימום שניתן כדי להפיס את דעתו. לעומת האמור, חייבים לעשות כל דבר שהוא לטובתו ולהקלת סבלו, כגון רחיצה סידור מיטתו וכו'. וראה להלן ס"ק ו. החייאה בחולה שמת מוות קליני. כותב האג"מ⁷⁹: ולכן במי שהותו ראשו וכו'.

ציונים והערות

76) שו"ת חת"ס יו"ד סי' שלח. גשר החיים ח"א פ"ב ס"ק ב. 77) פ"ת יו"ד סי' שע ס"ק א. 78) יו"ד סי' רכא סע' ד בט"ז וש"ך ס"ק כ. 79) יו"ד ח"ב סי' קעד סוף ענף א ד"ה ולכן. 80) שבת קלה ע"א. או"ח סי' של סע' ח.